

1
G. XX. 34

39273 / B / 1

42X.E.1

25028. 7835

Hodgson
2/6/0.

G V S T A V I O R R A E I

M. D. CONSILIARII COLLEGIORVM ET SOCIETATIS LIBERAE OECO-
NOMICAE PETROPOLITANAE MEMBRI

DESCRIPTIO PESTIS

Q V A E

ANNO MDCCLXX. IN JASSIA, ET MDCCLXXI. IN MOSCVA
GRASSATA EST.

P E T R O P O L I

SVMTV IOANNIS ZACHARIAE LOGAN, BIBLIOPOLAE
MDCCLXXXIV.

Peruenit ad miseros, damno grauiore colonos
Pestis, & in magnae dominatur moenibus vrbis.
Viscera torrentur primo: flammaeque latentis
Indicium ruber est, & ductus anhelitus aegre.
Aspera lingua tumet; trepidisque arentia venis
Ora patent; auraeque graues captantur hiatu.
Non stratum, non vlla pati velamina possunt:
Dura sed in terra ponunt praecordia: nec fit
Corpus humo gelidum, sed humus de corpore feruet.
Nec moderator adest: inque ipsos saeua medentes
Erumpit clades; obfunque authoribus artes.
Quo propior quisque est, feruitque fidelius aegro;
In partem leti citius venit. — —

Ouid, Metamorph. Lib. VII.

P R A E F A T I O.

Serius sane, quam speraueram, in lucem prodit opusculum hoc, in peste ipsa jam inchoatum, ob varia vero praepedimenta hucusque retardatum.

Non tamen prorsus inutile vel superuacaneum futurum, consideratio haec mihi persuasit, quod ex numerosissimis de peste scriptis, paucissima certe ab autoptis, vel qui pestiferos ipsos curauerint, exarata prostant, totaque doctrina luis huius perniciosissimae, ex communi Medicorum consensu, in hunc usque diem parum omnino profecerit; non nisi obseruationibus vltioribus excolenda.

Vt vero hasce conquirerem, & pro viribus, symbolam quoque meam, in publicum commodum conferrem, euidetissimo vitae periculo me vltro commisi; quas itaque qualescunque sint, tenebris obliuionis penitus tradere, nolui.

Conscripsi quidem tempore pestis, tam Jassiac, quam Moscuac, iussu superiorum, & ob necessitatem vrgentem, schediasmata breuia, quae partim sub meo proprio, sed idiomate solum russo, partim vero, sub alius cuiusdam, (nimis forte honorifice de opellis tam imperfectis, nec plenariae publicationi destinatis sentientis) nomine, in nonnullis diariis & libellis diulgata fuerunt. Interea, quia quoad essentia-

P R A E F A T I O.

sententia, cum praesenti tractatu ad amissim conueniunt, & tanquam sceleta eius considerari possunt, pro firmissimo argumento erunt, me postmodum in sententiis meis nihil immutasse.

Post transactam vitam valde molestant, exoptato tandem otio potitus, aduersaria peruoluere, obseruationes in ordinem redigere, & quae ex illis sequi videbantur, tam certa (quantum veritati historicae inniti potest), quam probabilia saltem, sub propria capita referre incepti.

Hinc enata mihi fuit diu sio opusculi in sectionem historicam & problematicam.

In priore enarraui

I) Historias pestis Jassiensis & Moscuenfis, quarum posterior, cum descriptione illa, quam Collegium sanitatis, mandato & impensis *Augustissimae Imperatricis*, ex diariis & relationibus authenticis consignatam, lingua vernacula edidit, exacte concordat.

II) Sub titulo experientiarum, generaliora, diagnosis, therapiam & prophylaxin pestis complexus, obseruationibus pluribus consentaneis & in vtraque peste communibus, propositiones formatas probare annisum sum. Persuasum enim mihi habeo, obseruationes vtut ingentis & momentosas, tunc demum vtilitatem debitam, in promouenda scientia medica praestare, quando ex solitariis & dispersis, euidenter conuenientibus, & sub propria themata collectis, theoremata firma, pro basi & tanquam canonibus futura, stabiliantur. De certitudine praesentium hoc affirmare possum, quod obseruationes maximam quoad partem a me ipso factae, nonnullae quoque ex narrationibus vnanimis medentium, vel aliorum fide dignorum. notatae fuerint; quae in dubitationem adduci eo minus

P R A E F A T I O.

minus crediderim, dum pleraeque earum, saltem principales, ex scriptis loimographorum autoptarum, inter quos Diemerbroeckium & Chenotum imprimis suspicio, confirmari possunt.

III) Historias morborum particulares non nisi pauciores, in medium protuli, ut singulae pestis speciei, saltem bina exempla essent.

IV) Observationes recensui solitarias, quae sub experientis locum non inuenerunt & tandem

V) Experimentorum quorundam mentionem feci, & quo consilio capta, qualemque successum habuerint, sincere exposui.

Sectionem posteriorem problematicam dixi, utpote coniectaria seu corollaria ex sectione historica fluentia, & in doctrinae pestis emendationem collineantia, quae tamen pro plene demonstratis haud vendito, continentem. Assertionum, ex quibus nonnullas audaces forte imo paradoxas, primo intuitu apparere praeuideo, rationes decidendi, ex experientis & observationibus in sectione historica traditis potissimum, rarius aliunde, tum etiam ex sana Physiologia & Pathologia, analogia quoque subinde in subsidium, vocata, depromsi. Cogitata haec mea, limatio-ri aliorum iudicio submittere, hanc imprimis ob rationem vix haesitavi, quod si in vilo vnquam morbo, certe in peste, actionum corporis quamplurimarum laesiones, & symptomatum vicissitudines, a leuissimis inde initiis, ad summum

P R A E F A T I O.

summum vsque atrocitatis fastigium, & quidem citissimo plerumque decursu, manifesto admodum contingunt, ex quibus ad multa, quae in aliis morbis obscure & insensibiliter fere sunt, sat euidenter concludi potest. In discurfiones ampliores, quibus argumenta vndique colligenda, authores multi citandi, & omnia stylo extenso exponenda essent, non descendi; nam tunc ex singulo fere confectario, dissertatio iusto prolixior exaranda fuisset. Hac vice, id mihi negotii solum sumsi, momenta illa diuersa, quatenus ex antecedentibus euinci, & ad explicanda phaenomena pestis sat clare conducere videbantur, saltem periclitari, & labris tantummodo, vt aiunt, primoribus attingere. Caeterum, pro maximo pretio periculi & laborum exantlatorum habebō, si quaedam saltem propositionum harum sese sufficienter probabunt; quod nisi omnia me fallant, sperare ausim.

SECTIO HISTORICA.

Historia pestis Jassiensis.

Deicta & profligata; mense Septembris anni MDCCLXIX. amplissima illa turba Turcarum, qui sub castello Chozim congregati fuerunt, illisque per Moldauiam & Wallachiam, Danubium praecipitanter petentibus, exercitus nostri pars, fugitios insequatur; Metropoli denique Moldaviae Jassia, & tota provincia in ditionem redactis, cohortes minores, undique ubi Turcae adhuc subsisterent, ablegabantur. Harum una, quam tunc temporis, Chiliarchae locum tenens Fabrician ducebat, juxta Gallaz (oppidum Moldaviae, cum portu haud contemnendo, in ripa citeriori

Danubii, inter ostia fluminum Pruth & Sereth situm) copiarum inimicarum haud paruum numerum, sub finem Nouembris, offendebat, & tam felici successu aggredabatur, vt post pugnam acerrimam, victoriosam, multi etiam ex primariis, inter quos Princeps Moldaviae, Maurocordatus, comprehenderentur. Praefectus hic militum, oppido potitus, praesidium in eo collocauit, aegrotos quoque & saucios, qui rigori tempestatis perferendo impares erant, in domos habitantium distribuit; de peste, per naues turcicas e Constantinopoli, nupertime aduecta, quaeque ipsis incolis vixdum innotuit, nihil suspicans. Paucis vero transactis diebus, nonnulli ex praesidiariis & aegrotantibus, uti quoque Subchirurgus qui iam, curam illorum gerens, cum signis pestis, eiroriuntur. Ex militibus, qui apud Principe[m] captiuum excubias agebant, duo idem fatum experiuntur. Euacuato, hanc praecipue ob rationem, loco hoc periculoso, lues inter milites, in itinere, quod versus Jassiam instituebatur, breui euauit; quod ipsum, ansam dubitandi suppeditauit: an morbus, ex quo pauciores illi e vita cefferunt, vera fuerit pestis? et, uti in circumstantiis hisce, semper fere fieri solet, omnia in meliorem partem interpretabantur.

Quamprimum cohors haec Jassiam reuenit, milites sine omni suspitione, tam sani, quam aegroti, illi in habitacula ciuium, hi vero in nosocomium militare, quod in palatio Principum Moldaviae constitutum erat, hibernorum causa disponuntur. Septimanae circiter tres tranquillae praeterlabuntur, nullaque mali tam lugubris indicia exsultant. Mensis vero Ianuarii anni MDCCLXX. nondum medietatem attingit, quum Chirurgi in nosocomio stipendia merentes, non solum multas febres petechiales, sed etiam in quibusdam ex his, post septimum & octauum morbi diem, bubones insolitos sub inguinibus, in regione superiore cruris, obseruarent; qui, tanquam crises imperfectae, per metastasin oborti, necquicquam mali portendere videbantur, dum primi aegroti, post insecutam suppurationem & consolidationem ulcerum,

per-

perfecte conualuerunt; immo, in nonnullis, bubones hi, in salutem aegrorum perfectè resoluebantur. Semina vero pestis ipsissima, iam tum in nosocomio adfuisse, haecque symptomata produxisse, euentus edocuit. Paullatim namque plures aegrotantium, aliis omnino morbis adducti, febre petechiali corripiti, nec ut in initio bubones cum euphoria suppurare, sed plurimi & quidem indies breviori spatio emori; in quibus vero primis morbi diebus propullulauerunt, plerumque restituebantur. Tandem, etiam in faucibus, & quidem in vulneribus ipsis, carbunculi cum cita morte, sese manifestarunt. Dum haec in nosocomio spatio trium quatuorue septimanarum peraguntur, in ciuitate adhuc omnia prospera, nihilque de peste auditur. Originem vero inter incolas hac ratione summissee, ex fide relationibus compertus sum. Miles quidam gregarius, in pugna Gallazensi leuiter vulneratus, dum post praellium, in oppido cum aliis aegrotis moratur, praetexta pellicea turcica potitus, eam inter sarcinas suas complicatam, Jassiam secum asportauit; dumque uti sanus ex nosocomio dimittitur, eam Iudaeo cui-dam vendidit. Infelix hic, nihil mali exinde sibi metuens, ea se induit, & altero iam die peste correptus, vna cum duobus liberis, qui in eodem lecto dormiebant (nam viduus erat), breui vitam cum morte commutat. Casus hic insperatus, attentionem quidem aliqualem, magistratus Jassiensis excitauit; praesertim, quia rumor de peste, non solum in Gallaz, sed etiam in nosocomio manifestata, iam iam in vulgus quoque permanere incepit; cautelae vero, quod summopere dolendum, minime sufficientes, nec, uti in re tam seria debuisset, exactissimae, ad perniciem hanc summam, in ipso principio propulsandam, adhibitae fuerunt; quod tamen, bruma adhuc tunc persistente, omnino eo facilius fuisset. Habitaculum Iudaei demortui claudebatur quidem; impediri tamen, simplici hac praecautioe laud potuit, quin breui a furibus spoliaretur, & ex suppellectile infecto difracto, tum quoque ex ipso nosocomio, cuius cum reliqua vrbe communitio interdicta non fuit, infectio

pedetentim, inter incolas & milites cum illis cohabitantes, disseminaretur.

Jam versus finem mensis Martii, in hybernaculum illustrissimi Polemarchi Comitis de Romanzov, oppidum Podoliae Latitschew, CCL. circiter leucas rufficas a Jassia distans, a nonnullis inde redeuntibus, noticia morbi huius insoliti adfertur; narrationes vero confusae & discrepantes omnino erant, adeo ut nihil certi hac in re statui poterat. Nam alii symptomata vera ignorantes, non nisi de repentinis mortibus, & quasi subito in plateis mortui conciderint plurimi. alia fani, verba fecerunt; dum alii e contra, mitius, quam in negotio huiusmodi graui conueniebat, iudicium ferentes, morbum hunc, pro febre quadam maligna vendicabant. Ex horum posteriorum partibus stabat, infausissimo certe omine, ipse Generalis locum tenens, stationem Jassiae habens, & copiis in Moldauiam & Wallachiam subsistentibus, praefectus, strenuissimus alia & omni encomio maior, de Stoffeln; qui persuasione Procerum Moldauiam, euacuationem militiae nostrae, & hinc inscuram inuasionem Turcarum, maxime perimescentium, magis quam Chirurgorum castrensem, in malo antea nondum viso, pro sententia non firmiter admodum stantium, admonitionibus, aures praebens, illustrissimo Polemarcho, reperitis relationibus fidem fecit, rumorem de peste omnino falsum esse, mortesque crebras militum & incolarum, a variis aliis causis, praesertim febre maligna epidemica provenire. Sic malum hoc truculentum, cuius propagationi, remorae debite haud opponerentur, de die in diem ita invaluit, ut mense iam Martio fere generale factum fuerit; praesertim, uti incensum ex parvis scintillis, in initio facili negotio exstinguentis, in flammam vix cooperendam erumpere solet. Non reputo, mearum esse partium, ratione indolentiae huius, respectu Procerum Moldauiam, minutim persequi; hoc vero certo affirmare possum, eas utcumque politicas, magis
vero

vero priuatum commodum respicientes, uti hic, sic etiam postea in aliis locis, furorem pestis, ad summum fere fastigium produxisse.

Tandem, nuncius e Jassia a Generali de Stoffeln ablegatus, ad Illustrissimum Polemarchum, ultimo Aprilis die aduentans, assertionem iam posituam verae pestis, vna cum testimonio a Medico castrensi, & quinque Chirurgis subsignato, attulit. Exercitus, qui hucusque in Polonia hybernauerat, nunc versus Moldauiam mouebatur, quorsum etiam copias Turcarum & Tartarorum turmatim tendere constabat. Fieri itaque aliter haud potuit, quin nouellae haec ingratae, de nouo hoc, nec minus terribili hoste, cum quo, uti videbatur, non tam conflictandum ac succumbendum erat, nunc, si unquam, intempestiue venirent. Nam si exercitus hosti iam ex Bessabia, confiniis Moldaviae appropinquanti, breui obuiam non duceretur, verosimile omnino erat, incola prouinciae huius, qui non ita pridem, sceptro Rusfico, tam lubenter sacramentum dixerunt, vna cum copiarum nostrarum manu ibi morante, & a peste iam male mulctata, in maximo versari discrimine. E contra praeuisu difficile erat, quomodo contagium hoc, aequae subtile ac perniciosum, in regionibus hisce infectis, ab exercitu auerti possit, vbi omne cum incolis commercium praecludere, arduum certe, immo impossibile videbatur. Interea, dum periculum a hoste, euidentius omnino, quam a peste imminebat, progressus exercitus, haud interrupte, quantum ob tempestatem valde pluuiosam licuit continuabatur. Ut vero Illustrissimo Polemarcho, quid rumori pestis, antea in dubium vocatae, nunc affirmatae, veri falsive subsit, certius innotesceret, tum quoque, ut media, tam praeseruatiua quam curatiua, forte eo efficacius subministrarentur; placuit me, quauis personae eius unice additum Medicum, ad hanc tamen expeditionem ultro offerentem, versus Moldauiam in antecessum ablegare. Demandatum mihi ab eo fuit, ut sine mora in itinere, Jassiam, tanquam cum principalem, & potissime infectam, contenderem; examinato tamen

undique, urbium & pagorum in via occurrentium statu, de quo, uti etiam de symptomatis morbi praecipuis, et, si quae innotescerent, medelis, relationes ad Ipsum frequentes mittendae &c. Amandatio haec mea, in oppidulo Podoliae, Michelpol, die V. mensis Maii fiebat. Die VII. in castrum Chozim aduenio. In statum sanitatis loci huius, ubi exercitui breui transeundum, & insuper nosocomium generale adornandum erat, sollicitè inquisivi, & tum a Praefecto vrbis Chiliarcha Weifsmann, tum etiam a Chirurgis praesidiariis, sequentia comperi. Nulla hucusque pestis, nedum morbi cuiusdam epidemici indicia animaduersa, praeterquam, quod hisce diebus, in duobus militibus febre acuta laborantibus, post XIV. diem, bubones sub inguinibus oborti; qui vero post adhibita remedia maturantia, cum manifesto leuamine in suppurationem abierunt, & aegroti iam extra periculum versantur. Fuerunt quoque alii XIII. febre petechiali laborantes, sed praeter duos defunctos, reliqui se melius habent, nihilque singulare obseruatum. Pridie vero in IV. militibus, cum captiuis Tartaris ex urbe Batuschany venientibus, plurima se manifestarunt signa, quae suspicionem pestis suggerere videbantur; praesertim, dum factum notum esset, urbem nominatam, proximis praeterlapsis duobus mensibus, funeribus creberrimis inclaruisse. Cosacus nempe vnus, in itinere correptus, illico post aduentum e vivis excessit, in cuius cadauere caute denudato, bubo in inguine dextro, & macula magna nigra in abdomine a Chirurgis visa. Quia iam humatus erat, ad reliquos tres milites pedestres, in tugurio quodam suburbano aegrotantes, abii. In omnibus bubones soli aderant & quidem copiosi; inguinales nempe, subaxillares & cervicales in vno tres, in reliquis duo insimul. Symptomata vero, quod valde miratus fui, minime atrocia, immo in duobus, quibus iam maturuerunt bubones ita leuia, vt sanorum instar, de lecto surgere, & ad omnia recte respondere valuerint. Febris in hisce iam nulla, & quamuis morbi dies in vno quartus, in altero quintus fuerit, nequaquam male affecti apparuerunt. Tertius fe-

brici-

bricitabat quidem, ast non admodum periculose. Lenitas haec symptomatum, quae certe multo vehementiora in peste adopinabar, ut verum fatear, mihi ita imposuit, quod in relatione, quam eodem die ad illustrissimum Po emarchum transmissi, existentiam verae pestis in Chozim, apodictice adstruere dubitauerim, donec in posterum & quidem breui, meliora edoctus essem. Interea suspicionem summam movere, & de necessitate praecautio-
num exquisitissimarum, ratione officii, mone-
re, nentiquam praetermissi; quas etiam hic loci, Praefecto & in-
primis Chirurgis sedulo inculcaui, & ad iter ulterius perficiendum me com-
posui. In pagis, vel potius domunculis solitariis Moldauesium, &
stationibus paruis militum nostrorum, quae in campis hinc inde loca-
tae erant, in tota via, usque ad urbem Batuschany, C. circiter leucas
rusficas ab Chozim distante, omnia sana, nullaque vestigia pestis ob-
seruabantur. Huc vero, summo mane diei IX. Maii aduectus, non si-
ne horrore, documenta euidentissima pestis, truculentorumque eius ef-
fectuum, illico oculis conspicienda sese praebuerunt, vt, nullus prorsus
dubitationi locus relinqueretur. Domos omnes video desertas; pleras-
que apertis portis ac fenestris, suppellectile vario & euerris plus mi-
nusue refertas; canes & feles undique cursitantes; homines vero nul-
los. Ipsi veredarii Moldauienses, qui me huc vsque vectarunt, sinistra
quaeuis, ex mora, in loco eiusmodi horrendo sibi metuentes, equis
quam celerrime a rheda abiunctis, aufugerunt, meque, cum seruo
meo solos reliquerunt. Erraui per plateas, homines frustra euocans, vs-
que quo quidam ex militibus nostratibus opportune obuiam veniret.
Hoc duce, ad mansionem Centurionis, huic loco praefecti, extra vr-
bem sitam, properaui; qui tristi vultu me de summe deplorabili re-
rum hic statu, certiores fecit. Narrauit, pestem, duos ante menses,
ex Iessia, per peregrinatores aduectam, hucusque immaniter saeuisse,
adeo vt ex habitantibus, quos inter duo & tria millia aestimabat, plus-
quam octingenti, spatiq; sex hebdomadam, exstincti fuerint, et reliquos
terrore

terrore percussos, in montes vicinos Carpaticos aufugientes, nec ibi securitatem quam sperabant exacte consecutos esse; sed permultos ex illis, semina luis huius contagiosissimae secum ferentes, itidem ad plures abiisse. Fugam hanc vniuersalem, praepriinis visio sacerdotis cuiusdam, accelerauit, qui, nescio quem sanctum, sibi in somnio apparuisse; & perniciem certam omnium, nisi urbem illico desererent, praedixisse, palam concionatus erat. Canes, quibus villae Moldauienses scatent, nec certos, vti alibi dominos habent, sed in plateis libere vagantur ac multiplicantur, defectu alimentorum, cadauera pestifera, quae, vti in circumstantiis hisce calamitosis fieri solet, negligentius, nec sat profunde humata fuerunt, vel quae insepulta inueniunt, deuorare, & exinde multos rabidos factos, asseuerauit; hinc non minus periculi, quam a peste ipsa, sibi, & militibus qui restabant, timuit. Ex equitibus (houffards dictis) ducentis, quibus praerat, iam LXX. peste defunctos, & XXXII. eadem lue, sub tentoriis, iuxta saltum vicinum, decumbere; de manipulo militum pedestrium ex CXX. capitibus constante, ultra XL. e vita migrasse, & XVII. aegrotare; cofacos denique numero XX. non procul ab urbe stationem habentes, tres ex suis desiderare, & vnum infectum ad reliquos pestiferos adductum esse, mihi retulit. Quia Subchirurgus, & duo barbitonfor s, qui pestiferis opem ferre satagerunt, iam mortui essent, hi, siue omni medicatione, & reliqui, quantumuis adhuc sani, mortem, vix vt videbatur euitabilem praestolabantur. Quamuis omnes, quas bona & intrepida mens, suggerere ipsi potuerit, praecautiones adhibuerit, & militibus suis, exceptis iis, quibus in granariis militaribus, hic constructis, necessario exenbiae agendaerant, ex urbe in campum eduxerit, omnemque cum illa communionem, sub maxima poena interdixerit; impedire tamen non potuit, quin infectio quotidie augmentum caperet, immo, dum apud eum versor, militem quendam, eum aduentem, pro infecto declarauit, quamuis ille se sanum simularet; quod ex rubore oculorum, cum feroci quasi aspectu, tanquam

signo

signo infallibili conclusit, hocque, experientiam frequentem se edocuisse affirmavit. Diagnosin quoque eius haud falsam fuisse, statim apparuit; nam serio interrogatus deplorandus aeger, caput sibi dolere, & reliqua signa haud aequiuoca, ingenue profitebatur; hinc sine mora, in consortium reliquorum pestiferorum amandabatur. Quia ex autopsia, relatione Centurionis, & omnibus reliquis circumstantiis, nec minimum amplius dubium, de praesentia ipsissima pestis restare potuit, summo studio adnitebar, ut tum miseris aegrotis, quam sanis, opera & consilio, quantum in tanta angustia temporis, qua premebar, fieri potuit, prospicerem. Ex theca itaque mea medicamentaria, remedia quaedam, una cum breui conscripta scheda, curationem aequae ac praeservationem spectante, Centurioni tradidi; plura ei pollicitus, simulac Jassium attingerem. Postea, non sine oblectatione animi, ab eo ipso comperui, praescriptiones meas, & sibi & militibus suis, emolumento fuisse. Cum, longior in loco hoc tristi mora, mihi haud permissa esset, iter demandatum, eodem die continuavi. Nulla in villis intermediis, ab incolis undique fere desertis, nec in stationibus campestribus paruis, quae hinc inde occurrebant, militum nostratium, indicia pestis sese obtulerunt; in proxima vero, quae ante ciuitatem locata erat, illis ipsis diebus, tres milites, & vnus Cosacus, lue hac occubuerunt. Narrarunt mihi reliqui, postremum hunc, non procul abinde, inhumatum in herba latere, quia ipsi negotium sepulturae, tanquam periculosissimum abhorrent, & vespillonem moldauiensem expectarent.

Die X. eiusdem Maii mensis, metropolin Moldaviae, Jassium, utpote metam meam principalem, attingo. Facies eius, non quidem in totum desolata, uti vrbis Batuschany, ast sat lugubris, effectus luis perniciosissimae, per indicia, vndique oculos ferientia, luculenter prodidit. Nam aequae ac ibi, aedes plurimae, portis & fenestris patentibus aut diffractis, euerrisque variis fastidiose scatentes, dominos suos, eas, non

proprio nutu deseruisse, ut & reliqua omnia, confusionem magnam, clare indigarunt.

Nihil moratus, Generali locum tenenti de Stoffeln, praesto fui; mandatum scriptum, quod mihi ab illustrissimo Polemarcho, traditum erat, communicavi; & prout furorem pestis, non tantum perseuerare, sed indies crescere, ab illo percepi; de mediis efficacissimis, quibus malum hoc truculentum, si non profus eliminandum, saltem a reliquis viuentibus, praepriis militibus nostratibus, quoad fieri poterit, arcendum esset, serio deliberauimus.

Quia notitia tum anteaactorum, tum status praesentis rerum, ad scopum meum pertinentium, a Medicis & Chirurgis potissimum petenda erat: eos, tam castrenses nostros, quam vrbanos conuocatos, de variis percontabar, quorum summa in sequentibus fere constabat.

Quaestio. An, morbus hic periculosissimus, quem pro vera peste iam agnouerunt, certis quibusdam signis pathognomonicis, ab omnibus reliquis tam exacte distinctus sit, ut nulla, in diagnosi, fallacia subrepere possit?

Responsio. Eum, in primo initio, laruam febris petechialis induisse quidem; at, quae confestim insecuta fuerunt phaenomena: contagium scilicet, vndique serpens; mortes citae; symptomata ab omnibus authoribus, tanquam pestilentialia descripta, praesertim bubones, carbunculi & maculae latae; tum nota quoque a Turcis proueniens infectio, pestem veram iam dudum euicerunt, & omne de contrario dubium remouerunt.

Quaestio. Quanam ergo causa procrastinationis sententiae apodicticae, & cur de re tam graui non prius denunciarint, quam ante duas circiter septimanas; dum morbus iam per tres menses, eadem, uti ipsi fatebantur, facie comparuerit?

Responsio. Culpam in eos minime cadere: se testimonia fere quotidiana coram, immo relationes scriptas, laudato Generali obtulisse; & quam-

quamvis de periculo summo quotidie monere non intermiserint, semper vero repulsam cum indignatione tulisse, nec illum antea opinionem conceptam mutasse, donec nonnulli ex domesticis eius; & militibus excubias agentibus, pestis signis evidentissimis deturpati, ante oculos quasi exspirarent.

Quaestio. Quenam cautelae praeseruativae, ad ulteriorem luis progressum inhibendum in usum vocatae?

Responsio. Fere nullae, vel saltem leuioris momenti, hinc finem operatum minime attingentes. Milites praesidiarii cum ciuibus cohabitant, & promiscue inficiuntur; nec separatio pestiferorum procurata; sed cum reliquis aegrotis in nosocomio generali & valetudinariis legionum, detinentur; ab ipsis vero, quantum fieri potest, a communione reliquorum excluduntur. Dum domus quaedam opulentior in totum emoritur, tunc clauditur quidem, immo excubiae, ad praecauendas spoliationes, disponuntur, quae tamen hucusque nequaquam praepediri potuerunt. Magistratus Moldauiensis, consuetis in hoc malo cautelis utitur. Mortui namque, a certis hunc in finem constitutis vespillonibus, uti etiam qui innotescunt infecti, illi in coemeterium peculiare extra urbem, hi in sylvam propinquam evehuntur; maximam tamen quoad partem in habitationibus celantur. Reliqua eorum praeseruatio, cui maxime fident, in eo vnice posita est, ut vndique in plateis, & atriis, acervos fimi, ossium, & variarum quisquiliarum, lento igne comburant, fumoque hoc foetidissimo, aërem die noctuque impleant. Aegrotos nemo curat *),

nec

*) Valde miratus sum, Medicos praesentes graecos, qui ambo aetate sat proveci erant, & in ipsa Constantinopoli, plus minusue, antehac praxin medicam exereuerunt, nec minimum lucis, in materia pestis, mihi suppeditare potuisse. Vnus terram sigillatam, vterque theriacam venetam, utut vnica remedia, quae ipsis nota essent, laudavit; seque, nunquam peste infectos, nec Constantinopoli, nec hic visitasse, ingenue confitebantur; quia si hoc facere vellent, tunc nemo amplius eorum ope uteretur,

nec vllum remedii genus ab illis vſitatum, innotuit, ſi theriacam venetam exceperis, qua opulenciores fere omnes inſtructi ſunt, & ad quam tanquam ſacram anchoram confugere ſolent.

Quaeſtio. An in curatione peſtis aliquid ſingulare experti fuerint, & nonne ex diuerſis in vſum vocatis mediis, quaedam prae aliis conducere, alia vero nocere obſeruauerint?

Reſponſio. Varias hucusque tentarunt medendi methodos, quas vel lectio authorum, vel propria mens ſuadere potuerit; nihilominus ſe in curatione parum profeciſſe conquerebantur. Venaeſectionem non tantum vti inutilem, ſed ſummepiculofam, multa experientia edocti, (praefertim dum in initio peſtis, quemuis fere infectum, tanquam febre continua affectum tractarent) vno ore damnabant. Nec mitius fere, de laxantibus, imprimis fortioribus, iudicium tulerunt. Cortex peruvianus nihil ſingulare praefuit. Qui tempeſtiae, hoc eſt, in initio morbi ſodarunt, aut brevi conualuerunt, aut ſymptomatis minus vrgentibus poſtea vexabantur etc. Quae de exortu, & prima in Jaſſia propagatione peſtis, iam in medium prolata ſunt, ex conſentanea relatione, tunc in eorum praefentia, in aduerſaria retuli, vti quoque alias obſervationes, a me ipſo poſtea vtplurimum confirmatas. Vehementia luis ſucceſſive aucta fuit; nam menſe Februarii mitior adhuc quam in Martio, per totum Aprilis latifſime vagata eſt; quin etiam nunc indies exaſperari videtur. Tempeſtas tepida, & praeter morem pluuiosa, auctro fere ſine interruptione flante, cum denſo & nebuloso aere, praepriis de nocte, toto hoc tempore calamitoso continuauit. Numerum exſinctorum accuratum, quamuis haud poſſibile ſit inire, interea fere dimidium omnium

tur, & tanquam ſuſpecti ipſi a reliquis deteſtarentur. Poſt aliquod temporis interuallum contigit mihi, vni ex hiſce obuiam venire, qui me interrogauit, quorſum tenderem? Nonne in Monasterium Sancti Spiridonis? (vbi noſocomium peſtilentiale fuit) quod cum affirmarem, illico reſpondidit: bone Deus! quid ibi vis? certe, ſi Auguſtiſſima mihi dimidium Moldauiae pro praemio offerret, nunquam intrarem.

omnium tam incolarum, quam militum, excedere parabant. Barbiton-fores & administri aegrotorum, maximam quoad partem, immo etiam quamplurimi ex substitutis eorum desiderabantur. Chirurghi ipsi & Praefecti militum, hucusque sani restarunt, attamen proxime praeterlapsis diebus, etiam ex hisce plurimos correptos indigitant, ex quibus Chirurgum Michailowsky, periculose aegrotantem eadem vespera visitavi.

Finito hoc, cum Medicis & Chirurgis, colloquio, Generalis locum tenentem, iterum conueni; magnitudinem mali, & periculi omnibus reliquis imminentis neruose repraesentavi; consilia sequentia suppeditavi, eorumque promptissimam executionem vrsi.

1) Vt aegroti pestiferi, a reliquis quantocyus segregentur, & nosocomium peculiare, pro illis excipiendis, adaptetur.

2) Vt valetudinarium constituatur, vbi aegroti dubii, (i. e. in quibus symptomata pathognomonica non tum manifestata) detineantur; postea in nosocomium pestilientiale amandandi, si signa indubia erumperent.

3) Vt militia omnis, vtpote cuius salutis plurimum intererat, confestim ex habitaculis ciuium, (quorum maxima pars, ex infectione aut praegressa, aut praesente, inquinata) in campos apertos educatur, omneque, quantum fieri poterit, cum loco hoc summe infecto, & habitantibus, commercium, interdicatur.

4) Vt magistratui vrmano, praecautiones meliores, quam, quae hucusque in usum venerunt, iniungerentur, vtpote: visitationes, haud interrupte, quouis die, in vnaquaque domo, instituendae; infectorum & mortuorum cita a reliquis remotio; exacta notitia quotidiana de numero mortuorum & infectorum; fumigationis illius ineptae, de qua antea dixi, prohibitio; munditiei in aedibus & plateis studiosa obseruatio; congregationum magnarum in foris & ecclesiis vitatio; mercedium imprimis esculentorum, cauta venditio & emptio, verbo: vt politia,

quoad omnia, quae ad finem optatum attingendum, conducerent, ordinatio, quam hucusque, administraretur.

5) Ne vestimenta & suppellectilia, post peste defunctos, ut hactenus factum, seponantur, aliis in usum tradantur, vel diuendantur, sed sine exceptione, vel una cum cadaueribus inhumentur, vel comburantur.

6) Ut copia variarum, ad pestis curationem & praeseruationem necessariorum rerum, praecipuis aceti vini, cuius in hac regione vini ferace, nulla existere solet penuria; nunc vero omni turbato negotio, non nisi parce & care vaenit, quantum possibile, vberissima fieret, militibusque gratis elargiretur; esculenta vero, non nisi recentia in usum traherentur.

Consensit in omnia, Vir Illustris, excepta euacuatione militum ex vrbe, quae tamen res erat primaria & capitalis; asseuerans se hoc, sine expresso a Polemarcho mandato, nunquam ausurum; rationemque praetendens sat speciosam: quod nempe Proceres Moldaviae*), Diuan seu Senatam supremum constituentes, ei significauerint; se quoque, quamprimum praesidium tolleret, illico urbem derelicturos; hoc vero ob maximum detrimentum redituum, inde redundans, & varias alias circumstantias, neququam permitti posse; quia sine illis tota prouincia sine regimine, quod apud illos relictum erat, & consequenter sine ullo pro nostratibus usu restaret. Audacis huius declarationis Procerum, appropinquatio hostis, & absentia exercitus magni, (qui ob immensas continuas pluuias, & vias inde vitiatas, non nisi lento gradu procedebat, & adhuc tunc, circa castellum Chozium, CC. circiter abhinc

*) Dum quodam mane, apud Generalis locum tenentem, euacuationi nostratum ex ciuitate serio instarem, Aga, siue Politiae magister, tunc forte praesens, vix erubuit affirmare, pestem subito exstinctam esse, & quod per totum nycthemerum, tria tantum funera in ciuitate, numerata fuerint. Dum ei regererem, quatenus ipse nunc mox, duo magna plaustra, cadaueribus plena occurserim, fronte perfricta, veritatem facti abnegare sustinuit.

abhinc leucas rufficas, morabatur) caussa fuit; dum e contra magna Turcarum & Tartarorum turba, e Bessarabia versus Jassiam mouebatur, iamque in regione, *raehaia mogila* dicta, LX. tantum leucas a nobis distante, transitum per fluuium Pruthi tentabat, & a parua manu militum nostrorum, cum qua quotidie conflictabatur, non nisi aegre a proposito arcebat. Nec metus eorum iniustus fuit; nam si hostis transisset, & in nos irruisset, fere sine miraculo, nemini nostrum euadendum videbatur. Ex reliquiis uamque V. legionum praefidiarum; vix duo millia sub arua cogi potuerunt; munimenta quoque ciuitatis fere nulla; hinc interitum, tam a peste, quam ab hoste, una cum incolis, quibus uerofimiliter eadem fors mansisset, praestolabamur; nisi Deus nobis propitius fuisset, & fortitudo manipulorum nostrorum, a strenuo Praefecto, tunc, Maiori (ut vocant) Soritsch, ductorum, tentamina huius eluissent. Auxit adhuc periculum, quod Generalis locum tenens Princeps Repnin & Generalis Maior Samaetin, ille ex Fockschiany, hic ex Bucharesta, cum cohortibus suis, hosti obuiam euntes, ob easdem, quae exercitum magnum premebant difficultates, inprimis ob enormem exaestuationem fluuii Sereth, multo tardius, quam illis praescriptum erat, in itinere emetiendo, pergebant. Ego, politica & militaria non valde curans, officio solum meo intentus, omnem inoui lapidem, ut milites, saltem maxima pars eorum, relictis excubiis agentibus, in campum apertum educerentur. Hinc, altero iam ab aduentu die, in relatione ad Illustrissimum Polemarchum transmissa, euacuationem hanc efflagitavi, quae etiam illico demandata fuit; nihilominus exitus, non autea, quam die XX. Maii consequebatur. Castra, cuique legioni singula, in campo versus Bucharestam, ad distantiam duarum triumue circiter leucarum ab urbe ponebantur, & post paucos dies infectio notabiliter imminui coepit, etsi non penitus exstingueretur. Ipse Generalis locum tenens, me quamuis renitente, mansionem suam sub tentoriis elegit, in vinea magna Metropolitanae Moldauiensis

uiensis, arboribus vndique confita, & fruticeto vasto cincta, in quo pluscula cadauera peste extinctorum latuerunt *). Hinc non mirum, quod breui haud pauci ex domesticis eius; militibus; Praefectis ei adiectis, eorumque seruis inficerentur; immo Ipse idem fatum expertus, die XXIX. Maii, vitam cum morte commutauit. Dolenda sane fors, magni huius belli Ducis!

Ad nosocomium pestilentielle, donec aliud extra urbem de nouo conderetur, Monasterium a sancto Spiridone cognominatum, occupabatur, tunc vacuum, & ad hoc prae reliquis opportunum, quia conclauia multa, pro excipiendis aegrotis urbicis olim adaptata, fontanas quoque duas, aqua limpidissima scatentes habet; praesertim vero, quod muro alto cinctum est, ut exitus non nisi per unicam portam pateat; omni cum reliqua vrbe communioni impediendae fauere videbatur. Pharmacopoea parua, cuius dominus cum tota familia, paullo antea e viuis excefferat, nullis relictis haeredibus, in publicum usum tracta, hic quoque praesto erat, in qua medicamenta, exigua quamuis quantitate prostantia, a Prouisore, hunc praecipue in finem ab exercitu magno huc missa, dispensari, & alia extemporanea commode praeparari potuerunt. Conquisitis, quantum in tanta festinatione, & multarum rerum penuria fieri potuit, quae ad usum aegrotorum spectabant, administrari pestiferorum XXX. ex militibus sanis constituebantur, hisque officialis & duo subofficiales praescribebantur, quibus etiam cura victus, comparatio rerum necessariorum, & executio omnium mandatorum in-

iuncta

*) Moldauienses, praesertim tenuioris fortunae, tempore pestis, insectos suos, etiam proxima cognatione conjunctos, ne pro suspectis habeantur, in nemora propinqua clam abducunt; substratis foliis, gramine & panniculis, in loca umbrosa deponunt; vas aqua plenum & alimenta quaedam iuxta eos collocant; sicque miseros, fato suo derelinquunt. Cognati, si qui sunt, vel illorum miserentur, subinde illos visitare, & quae deficiunt, in primis aquam supplere solent. Qui viribus quodammodo adhuc pollent, ipsi cremia colligunt, & foculum excitant. Dum moriuntur, a vespillonibus terra obruuntur; haud raro vero neglecti demum computrescunt, vel a canibus, feris & vermibus deuorantur.

iuncta fuerunt. EV Chirurgis castrensis, duo, sua sponte mihi sese confociarunt: Rosberg nempe & Afchenlow; hisque Subchirurgus vnus & VI. barbitonfores, auxiliari iubebantur. Die XIV. Maii omnia ita parata erant, vt CLXVII. pestiferi, e diuersis valetudinariis, huc transferri potuerint; qui tamen numerus breui ultra ducenarium excreuit, hocque in puncto fere substitit, quia contagium, educta postmodum ex vrbe militia, insigniter minuebatur. Successus medicationis (quae, quod sine iactantia dictum velim, omni qua potuimus diligentia, intrepidanter nec inuite *) instituebatur) is fuit, vt funera indies pauciora fierent, & sanatio pestiferorum sat prospere consequeretur, dum hucusque non nisi paucissimi e naufragio vitae euaserint. Ex CCCCXIII. spatio sex circiter septimanarum, nosocomium, quo ei interfui, ingressis, CCXVI. vitam cum morte commutarunt, caeteros vero dum XXII. Iunii die, lue saltem inter nostrates iam fere cessante, ab illustrissimo Polemarcho ad exercitum reuocatus **), nosocomio pestilentiali valedixerim, fere omnes, aut perfecte restitutos, aut saltem

EX

*) Quia mox a primo aduentu viderem, quod Chirurghi, pestiferos, sine vlla praecautione, tanquam alios aegrotos ordinarios inuiderent, pulsum, & reliquum corpus, in deligationibus, applicatione remediorum externorum & sic porro, nudis manibus attrerant, & trium mensium consuetudinem sibi innoxiam praetenderent: hoc ipso securus factus, & timorem prodere nolens, exemplum eorum toto tempore secutus sum, quamuis postmodum nec mihi, nec Chirurgis, audacia haec plane impunita cessit.

**) Litteras nempe, ab illustrissimo Polemarcho, accepi gratiosissimas, quibus reditum meum, iuxta Personam suam, quia furorem pestis fere defuisse relatum haberet, acceptum sibi futurum significauit; locum vero, terminum & modum purificationis (quarantaine) instituendae, proprio meo arbitrio permittens. Iter itaque versus exercitum magnum direxi, nullumque locum securum inueniens, extremum agmen attingi, cuius, cum turmis praecursoris hostium saepissime velitantis, & incessanter fere, in varios tractus sese commouentis, sub tutamento, integros XII. dies valde irrequiete transegi, donec sub dio sat euentilatus, reliquisque cautelis haud neglectis, tertia post praelium Largense die, castra magna intrarem.

ex vlceribus conualescentes, dereliqui. Hoc vero notandum, pferosque, non nisi grauiter decumbentes, morbo iam adulto, & conclamatos adductos fuisse; hinc numerum mortuorum, melietatem superare, ecquis demiretur? Permulti vero ex Praefectis militum, famulis eorum, Chirurgis, barbitonforibus, administris aegrotantium, aliisque, quos in ipso principio morbi, methodo postea describenda tractare licuit, etiam extra nosocomium, optimo cum successu curabantur. Maximum autem plurium perfanationi impedimentum, repugnantia illa pertinacissima, qua omnes fere milites nosocomium pestilentiale auersabantur, praepremis in initio, attulit; summo namque studio, statum suum periculosissimum, donec ob vires prorsus fractas, vel alia indicia suspecti fierent, quousque potuerunt celabant infecti; immo subinde in sylvas proximas sese abscondiderunt, vbi postea mortui, vel a canibus vndique gregatim vagantibus dilacerati inueniebantur. Adducebantur quoque haud pauci e stationibus, a Jassia plus minusue remotis, qui, vel illico post aduentum, vel paullo post expirarunt. Primis Junii mensis diebus, nosocomium pestilens, ex mandato Generalis Maioris de Czernevitze, qui post obitum Generalis locum tenentis de Stoffeln, imperium hic loci accepit, nescio quo fine, versus ripam fluuii Pruth, XVIII. leucas russicas a Jassia distantem; hinc vero tribus tantum diebus sub tentoriis transactis, iterum per ciuitatem, in montes versus Bucharestiam, IV. circiter leucas ab vrbe sitos, rhedis polonicis, quae com meatum aduectarunt, transportabatur; vbi umbracula ampla & perslabilia ex arboribus, tam pro aegrotis, quam conualescentibus, a se inuicem tamen sat remota, construebantur. Itineratio haec intempestiua, ob varias causas, praepremis calorem coeli excessiuum, & quia in breui quantumuis hoc itinere, nulla medicatio regularis institui potuit, magno pestiferis detrimento fuit, mortemque Chirurgi intrepidi Rosberg, in traiectu hoc turbulento correpti, accelerauit. Quamprimum nosocomium campestre nostrum, in quo a consortio

reli-

reliquorum mortalium penitus seclusi degimus; in ordinem redactum esset, omnia iam melius procedebant, & conualescentia pestiferorum, ob varia hucusque obstacula praepedita, ex voto fere successit.

Vehementia pestis, utcumque magna fuit, tamen usque versus medium Maii mensis, non nisi in infimae fortis homines, tam Moldauienses, quam nostrates saevit. Exinde vero, quamplurimi ex Praefectis militum, Chirurgis, Sacerdotibus castrensibus, nobilibus & mercatoribus, indies inficiebantur, luesque summum quasi fastigium suum attigit. Tempestas, toto hoc mense valde inconstans, pluviosa & calida fuit, quae intemperies coeli, quantum propagationi mali huius faueat, & malignitatem miasmatis quasi exaltet, hoc ipso manifeste apparuit, quod, si per unum vel alterum diem, aquilo cum coelo sereno, continuo flaret, illis & proxime sequentibus diebus, infectio multo mitior contingeret, pluviis redeuntibus iterum exasperata. Dumque circa medium Junii mensis, constantior & siccior fieret, pestis indies remissior facta, versus finem eius extincta fere videbatur; quatenus etiam postea, sporadice hinc inde prorumperet, morbi que alius cuiusdam vulgaris, ob infectionem iam rariorem vix tam pertimescendi, faciem praese ferret. Ex relationibus Chirurgorum castrensiu, in cohortibus ex Fockschiany & Bucharesta reuertentibus, stipendia merentium, itidem innotuit, pestem uti serius ad illos translata, ita multo quoque mitius, quam Jassiæ grassatam fuisse, & quamprimum in initio Maii mensis, iter demandatum auspicarentur, saltem inter nostrates profus evanuisse. Gliscebant sane contagium sensim, in plura quoque oppida & pagos, tam Moldaviae quam Wallachiae; nullibi vero notabilem, vel Jassien si quodammodo comparabilem cladem attulisse constitit; quin fere vbi que brevi exstingueretur, dum incolae pro more suo, illico, fuga in montes; campos vel praediola solitaria sibi consularent, excubiisque & explosionibus crebris tormentorum minorum, quae undique

praefertim de nocte audiebantur, omnes aduenas a mansionibus suis sedulo arcerent.

Interea, dum nos Jassiae, inter spem & metum versamur, vitae nullo fere momento securi, non minimum certe nobis solatium attulit, quod subinde per nuncios certiores redderemur, exercitum magnum, a dira hac lue, saluum incolumemque perflare. Prosperitas haec, proxime & secundum Deum, praecautioibus sapientibus magni nostri Polemarchi adscribi debet. Processum namque, hostem versus, non ad ripam dextram fluvii Pruth, ubi villae & pagi sunt, commerciumque cum habitantibus vix praepediendum foret, sed ad sinistram Bessarabiae conterminam & desertam fere, direxit. Casterae quoque praecautiones, in hisce circumstantiis usitatae, summo uti fas erat rigore, exequabantur; ita ut nemini e locis suspectis introitus in castra concederetur, nisi per sufficiens tempus, quadragesimam (quarantaine) iuxta stationes remotissimas campestris, suslinuisset; inspectiones quoque accuratae, euentilationes & lustrationes per asperisionem aceti, quoad omnia supellectilia, a certis hunc in finem constitutis chirurgis & ministris, instituebantur. Cohortibus, ex Jassia, Fockschiany & Bucharesta ad exercitum magnum accedentibus, quamvis pestis, in initio demum itineris, in omnibus iam cessauerit, maioris tamen incolumitatis gratia, stativae a reliquis castris diversae, & haud exiguo spatio distantes, assignabantur; nec (exceptis tantum summis Praefectis) cum reliquo exercitu communitio permittebatur, donec, per plures septimanas, immunitas a contagio sufficienter probaretur. Notabile admodum fuit, nullum per totam aestatem, exemplum pestis ipsissimae, in exercitu sese manifestasse, quamvis post magnas illas ad Largam & Kalul victorias, castris immensis hostium totis quantis, vna cum maxima congerie farcinarum, in praedam potitis, spolia in singulorum facile militum nostrorum manibus, versarentur. Captiui quoque pro certo affirmarunt, pestem, dum Danubium transirent, in castris Turcarum prouenisse,

& non nisi, paucis ante pugnam Kahulenfem diebus, filuisse *). Sub finem demum mensis Septembris, dum iam versus Jassiam, hybernandi causa progredimur, & ad ripam fluvii Pruth per plusculos dies moramur, pestis in exercitu ipso, tempestate iam pluuiosa facta, erupit; nam manipulus militum, quibus a bombardis nomen, cum cohorte, quae castellum Askerman feliciter oppugnauit, reuertens, vna cum spoliis etiam luem secum asportauit, vnde tum in illo, tum etiam in legione equestri Nischegorodensi, haud pauci, & inter illas officialis vnus, exstinguerentur; nec quousque in loco mansimus, contagium desit, quamvis praecautiones optimae adhibitae fuerunt. Quamprimum vero castra mouerentur, nihil de malo hoc amplius audiebatur. Pergimus quamuis lente in itinere, & die XVIII. Nouembris, Jassiam, vbi illustrissimus Polemarchus, cum suo comitatu, & IV. legionibus hybernare constituit, introimus. Nihil de peste audiri, & nostrates & moldauienses asseverabant; hinc omnia tuta & prospera credebamus. Nihilominus, post paucas praeterlapsas septimanas, pestis, tam inter praesidiarios nostrates, quam incolas, inopinatò exorta, metum haud paruum incussit; at, benedicente Deo, in primis iam noui anni diebus plane euauit, nec postea reuersa est. Prae reliquis praesidiariis, manipulus (compagnie) vnus, legionis ped stris Korinsky ita infelix fuit, ut XXIV. ex selectissimis suis militibus perdidit. Dum in fine mensis Februarii, venia impetata, Petropolin repeterem, omnia in tota Moldauia & Wallachia fana dicebantur, quamuis postmodum hinc inde sese iterum exferere, haud desierit. Immo, dum aestate anni MDCCLXXII. cum Principe Orlow, ad congressum pacis Fockshanensem, Legato plenipotentiario,

C 3

tanquam

*) Idem de fortalitiò Bendero, auspiciis, magni belli Ducis, illustrissimi Comititis de Panin, ab exercitu secundo, oppugnatione eruenta, capto, innotuit; in quo, tum ante aduentum exercitus, tum etiam in principio obsidionis, per plurimi lue hac occubuerunt; durante vero adhuc illa, diebus canicularibus ipsis, in totum cessauit. Attamen postea ex manubiis, non solum inter milites, sed etiam incolas paruae rusiae, & adiacentis Podoliae, progeminauit, nec paruam necem attulit.

tanquam eius & totius comitatus Medicus, Moldauiam iterum reuiferem, uestigia eius, quamuis rariora hinc inde offendi. Sic, in duobus pagis, non procul a Fockschiany disitis, pestem, dum in vicinia moramur, grassari relatum fuit; & ex comitatu nostro, cellarius aulicus, in oppido ipso, ob cellas vinarias degens, cum signis eius caracteristicis obiit; coquus vero primarius restituebatur. Non me quidem latet, luem hanc in nosocomis variis, praepriis Chozimo Anno MDCCLXX, & Bucharestae MDCCLXXI. immaniter quantum saeuisse, & praeter ingentem numerum militum nostratum, etiam plurimos Medicos, Chirurgos & Subchirurgos e medio sustulisse; sed, quia notitia horum omnium exacta mihi deest, nihilque singulare ex autoptis quibusdam expiscari potui, ulteriori narrationi superfedeo.

Dum pestis in Moldauia tum altas figerit radices, fieri aliter haud potuit, quin Poloniam quoque conterminam, inuaderet, cum qua nempe, tempore hoc belli calamitoso, commercium frequentissimum, nullo negotio interrumpi potuit. Comineatus namque omnis, rhedis polonicis aduehebatur, quibus pestiferi ipsi, uti supra narraui, bis transportabantur. Quid ergo mirum, si veredariorum horum plurimi, iam in via e vita discederent; reliqui vero, domicilia propria attingentes, miseram suam sortem, consanguineis & compatriotis suis communicarent. Praepriis Iudaei, quaestui qualicumque in tantum dediti, & qui nihil non ad suam utilitatem referre solent, vnde vel tantillum lucri capere possint, coemptis Jassiae, Chozimo, & aliis locis infectis, vili admodum pretio, variis, ex domibus opulentioribus peste extinctis, direptis rebus, eas iterum in Polonia reuendiderunt; hinc vbique fere, pestem, in villis polonicis, apud Iudaeos sese primum manifestasse, notissimum erat. Attamen, hyeme proxima vbique desuisse, nec ultra limites Wolhyniae & Podoliae se extendisse audiebatur, quod inprimis cautionibus bonis, tam a Rege & Republica, quam etiam nobilibus & magistratibus vrbium, adhibitis, tribuendum erit.

Tandem in initio autumnus anni MDCCLXX. terminos Imperii ipsius superauit pestis. In Kiouiam nempe, ciuitatem hanc limitropham celeberrimam, mercibus ex Podolia ut dicebatur importata fuit. Comuni quasi omnibus urbibus maioribus fatalitate, etiam hic euenit, ut praesentia luis mox rideretur & in dubium vocaretur, donec in maximam mortalitatem impune euagans, breui omnes plenissime conuictos redderet. Tunc, e contra, terrore quasi panico percussi, quibus id datum fuit, opulentiores, immo partim antistites ipsi, urbem deseruerunt, omniaque confusionis plena reliquerunt. Exemplum eorum ex prouinciis hic versantes, studiosi, mercatores, operarii, & reliqui quorum res familiaris hoc permisit sequebantur, feminaeque contagii, in varia oppida & pagos paruae Russiae secum afferebant. Postquam per menses Septembris, Octobris & Nouembris iugiter saeuisset, & plura millia ciuium vita priuasset; tandem, crudelis hic hospes, bruma aduentante, mense Decembris sponte mitescens, post nouum annum, non solum Kiouiae, sed etiam aliis locis infectis, sensum disparuit. Recrudescere sane vere incunte Kiouiae, & autumnus sequente Neschinae, tragoediamque nouam ludere uelle uidebatur; ast, obices iam fortiores positae erant, dum ab Augustissima Imperatrice, hanc praecipue ob rationem, una cum plurimis Chirurgis & Praefectis militum, praetorianis, huc missus, Generalis Maior Schipow, cautelis conuenientibus, debito cum rigore utens, malum statim in exordio suffocauit. Nec ex hac solum plaga pestis paruum Russiam intrauit, sed etiam per exercitum secundum, ex Bendero uictoriose reuenientem, in Gubernium sic dictum nouo-russicum, eodem fere tempore, introducta fuit, & praesertim in nosocomiis militaribus multos necauit; hyems tamen appropinquans, ulteriori eius disseminationi finem imposuit. Praeter urbes & pagos quamplurimos paruae Russiae, etiam nonnulla oppida magnae Russiae, hoc ipso autumnus iam adoriebatur, e quibus Braensk & Sewsk, fere in media a Kiouia uersus Moscuam, uia sita sunt.

Historia pestis Moscuensis.

In tanta, partem Russiae haud paruam, iam affligente calamitate, quae ulteriore suo indies progressu, toto fere Imperio comminabatur, quisque facile credet, Augustissimam Monarcham, pro maxima, qua in salutem subditorum Suorum fertur affectione, dispositionibus & mandatis sapientissimis, omnem mouisse lapidem, ut malum hoc tanto pere reformidandum, auerteretur. Stationes siue quadragesimae (quarantaines) quarum singulae, praeter sufficientem numerum militum, praefectum, ut plurimum praetorianum & Chirurgum habebant, in omnibus viis maioribus disponebantur, & illis rigorosissima obseruatio, cautelarum praescriptarum demandata erat; quo efficaci aliàs, & fere unico medio, subreptio contagii, praecaueri posse, iure sperabatur. Sed successus votis non respondit! Pestis namque, intacta in itinere, magna urbium & villarum serie, in meditullium Imperii, Metropolin puta Russiae antiquissimam, Moscuam, furtive plane immigrauit. Vnde vero huc aduecta, & quonam praecise tempore primum sese exseruerit, non admodum euidenter constat. Potuit, non per vniam viam, ex diuersis omnino locis, & diuersis quoque temporibus inferri; fomesque eius hinc inde, cautelis debitis mature in usum vocatis, quae tunc prudentioribus fere omnibus innotuerunt, si in domo quadam apparuerit, in ipsis incunabulis suffocari, vel saltem obtundi. Sic mense iam Octobris MDCCLXX. fama vix incerta, de domo quadam, vulgavit, dominum eius, ex obsidione Benderi reducem, captiuos quosdam Turcas secum aduectos, & cito morte defunctos, clam sepeliri curasse. Rumore ad summum ciuitatis regimen delato, aedes eius excubiis cingebantur, & reliquae cautelae strictissime exequebantur, donec nullum amplius periculum animaduerneretur. Alii lanas ex Polonia & Vkrainia, in officinas pannorum importatas; alii iterum varios peregrinatores accusant. Quicquid vero sit, pestis illa, quae, in Nosocomio generali

in initio mensis Decembris se manifestavit, hac ratione ortum suum duxisse plusquam verosimile est. Praefectus quidam militum, ex exercitu aduentans, & in vicinia nosocomii hospitans, in morbum incidit, breuique emoritur. Chirurgus nosocomii & Professor Jewfajevsky, qui eum curavit, illico febre maligna cum petechiis correptus, post citum morbi decursum itidem e viuis excessit. Abhinc, haud diu post, administri nosocomii, qui in duobus domiciliis a reliquo nosocomio separatis, vna cum familiis suis habitabant, primi quidem cum febre petechiali simplici, mox vero reliqui etiam bubonibus & carbunculis afficiuntur, quorum mors praecox, contagium citissime se transfundens, & signa pathognomonica pestis, nullum de praesentia ipsius dubium relinquere videbantur. Medicus nosocomii primarius & Consiliarius Collegiorum Cl. Schafonsky, perspecta natura mali periculosissimi, non praetermisit, illico, de re tam graui, primùm Poliatro Rinder, & quia hic etiam post iteratas inspectiones in diagnosi haesitaret *), ipsi Gubernatori generali Comiti de Soltikow, denunciare. Demandatum itaque fuit, vt omnes Moscuae praesentes Medici in consultationem congregati, in veritatem facti serio inquirerent, & sententia apodictica litem dirimerent. Omnibus rite examinatis & perpenſis circumstantiis, consulto subſignato statuerunt: *morbum hunc pro vera peste habendum, nosocomium generale claudendum, & cum reliqua ciuitate communionem omnem interdicensdam esse.* Hinc eodem die (Decembris XXII.) nosocomium excubiis militaribus circumcirca occupatur; reliquis quoque intra nosocomium rite adhibitis cautionibus, effectum fuit, quod contagium, nedum in nosocomio ipso, disseminaretur. Ex omnibus variae aetatis & sexus, in

hisce

*) Incredulitatis suae, rationem praecipuam hanc praetexuit, quod administrator vnus, in ipso initio, dum tale quid in suspicionem haud veniret, febre, vt videbatur, petechiali correptus, & in nosocomium ipsum translatus, quinto morbi die, cum carbunculo in dextro brachio, emoreretur; nemo tamen, ex adiacentibus aegrotis, ministris, & medentibus, eum quamuis quotidie contrectantibus, inficeretur.

hisce duobus domiciliis, numero XXX. degentibus, XXII. e vita migrarunt, V. conualuerunt, & III. tantummodo salui remanserunt. Clausura haec nosocomii, ad diem vsque primum mensis Martii anni insequentis MDCCLXXI. continuabatur, & hypocausta haec, vti lignea, ex proprio Augustissimae mandato, cum omnibus serutis infectorum, cremabantur. Interea, dum nihil amplius de peste in ciuitate innotesceret, metus omnium fere animis excussus fuit; immo veritas assertionis Medicorum, de morbo hoc, vndique in dubium vocabatur. Tranquillitas vero haec, proh dolor! imaginaria fuit. Nam certo constat, vestigia contagii haud dubia, per menses Ianuarii & Februarii, hinc inde exstitisse, quamuis notitiam regiminis, magno studio civium, quorum intererat, fatum suum celare, effugerent. Die vero IX. Martii, Politiae vrbs denunciatum fuit, morbum summe contagiosum, in magna illa officina pannorum ad pontem lapideum, (vbi circiter tria millia operariorum continebantur) grassari, mortuosque, quavis nocte, haud paucos, clanculum humatu efferri. Mittebatur confestim, ad statum rei examinandum, vna cum Officiali Politiae, Doctor Jagelky, qui, post exactam peruestigationem retulit, se in aegrotis & mortuis, signa plura valde suspecta, vt pote petechias, carbunculos & bubones animadvertisse; morbumque in officina hac, inde a nouo anno, iam CXIII. necasse. Hanc ob causam a Gubernatore Generali, Medici iterum congregari iubebantur, & sententia eorum, post accuratam in loco inspectionem, requirebatur. Deputati, die vndecimo, hunc in finem, quiaque, a coetu reliquorum, Medici, contemplatis in officina ipsa, VIII. cadaveribus, & XXI. aegrotis, in omnibus signa characteristica pestis inuenerunt; in relatione vero ab omnibus subsignata, morbum hunc: *putridum, contagiosum, periculosissimum, & respectu signorum & circumstantiarum quarundam, pesti prope accedere*, declararunt. Noua haec apparitio mali huius terribilis, quod iam eliminatum credebatur, a summo Regimine, tanquam periculosissima, & quidem summo iure, iudi-

dicata fuit. Operarii nempe, cum eorum familiis, jam jam aegrotantes, in Monasterium Ugreshense; sani vero, in fabricas quasdam vacuas, extra urbem educebantur; omnibus rebus, tam ad victum, quam amictum necessariis, instruebantur, & staturae militares, ad communionem cum reliquis penitus impediendam, disponebantur. Officina quoque infecta claudebatur, aditusque omnes ad illam, excubiis custodiebantur. Porro: balneorum publicorum vsus interdictus, & omnibus habitantibus iniunctum fuit, de vnoquoque aegroto & mortuo statim deferre, ad quorum inspectiones instituendas, certi Medici & Chirurgi subornabantur. Medicis vero omnibus iubebatur, consultationes frequentes instituere, & Senatui dirigenti, de omnibus ad salutem publicam conducentibus, pro re nata, sententias suas proponere. Praecautioibus tamen hisce vtut bonis, propagatio mali, jam per ciuitatem hinc inde disseminati, minime cohiberi potuit; sed Medici & Chirurgi, quibus inspectiones demandatae erant, non tantum in domibus, sed etiam subinde in plateis, cum signis pestis, mortuos offenderunt. Operariorum namque haud pauci ex officina infecta, futuram suam incarcerationem pertimescentes, aufugerunt, & se in ciuitate abscondiderunt; multos quoque extra officinam habitantes, inuenire, impossibile fuit. Caeterum, exoptatus finis ob summam incredulitatem, & hinc deriuandum neglectum mediiorum praeseruatoriorum, difficile attingi videbatur, dum maxima pars habitantium, paucis cordatioribus exceptis, rumori huic de peste aures praebere minime voluerunt; e contra, maxima cum indignatione, Medicis illam asserentibus aut suspicantibus, tanquam turbatoribus tranquillitatis publicae, omnia dira vouebant. Nec defuerunt, quod maxime dolendum, Chirurgi immo Medici, qui clara voce praesentiam pestis negantes, vulgo incredulo, adulabantur; immo nonnulli eo processerunt, vt documentis scriptis, & litteris huc Petropolin missis, opinionem suam, rationibus futilibus fulcitam, Proceribus variis obtrudere, conarentur. Hoc praecise tempore (die XVIII. Martii)

ego, ex Jassia, versus Petropolim proficiscens, Moscuamque transiens apud amicum pernocto. Altero mane, dum me ad iter ulterius profecturum, compono, en! Officiale, a Gubernatore Generali Comite de Soltikow, me ad illum vocantem. Dum comparuerim, venerandus Senex me ita alloquebatur: "In Metropoli hac morbus prorupit contagiosus, perniciosus & forte ipsa pestis; quia vero Medici hucusque verum ei nomen imponere ambigunt, imo alii, eum, pestem esse, absolute negant, mihi que notum est, te Jassiae pestiferos curasse: necesse est, ut inspectionem, aegrotorum & mortuorum, ubi detinentur infecti, exactissimam instituas, & quatenus definitio certa luis huius, non solum ad salutem ciuitatis, sed totius Imperii, permultum facit, tanquam ingenus Patriae filius, veritatem sine vlllo fuce mihi denuncies." Vehimur itaque rheda, cum Officiali Politiae, & Cl. Schafonky, qui fors aderat, ad mansionem infectorum extra urbem, & igne luculento in media area excitato, tam aegrotos, quam nuperrime defunctos, ex aduerso ventu afferri jubeo. Omnia, ut ouum ouo pesti Jassiensis similitudina, tam quoad symptomata, quam reliqua signa pathognomonica animaduerto; nec minimum haesitavi, illustrissimo Antistiti sine ambagibus referre, luem hanc veram pestem esse, & Eo jubente, testimonium scriptum, ad Augustissimam Imperatricem transmittendum, subfigurare *). Post declarationem hanc meam posituam, breui maxima pars nobilium ex ciuitate, in rura sua migravit; multi vero, vna cum populo, assertioni huic meae, neququam fidem habentes, me tanquam

falsa-

*) Praeter spem, consensit, immo iussit Illustrissimus vir, ut iter propositum versus Petropolim continuarem, & viva voce, quae videram, interrogatus fusius exponerem. Quaeprimum adueni, foras non exii, sed per litteras, Collegii medici Praesidem, de omnibus certiore feci, qui illico Augustissimae Monarchae eadem retulit. Hinc, quinto ab aduentu die, in Consilium supremum Aulicum (conference) accersor, & de omnibus minutim interrogor. Placuit tunc quinque Suae Majestati, Politiae Petropolitanae Medicum, me gratiosissime constituere.

falsarium obiurgabant; quametſi, etiam in conuentu Medicorum, die XXVI. eiufdem menſis Martii habito, duobus refragantibus (Kuhleman nempe et Skiadan) exceptis, a reliquis omnibus, lues haec, pro ipſiſſima peſte pronunciata, & teſtimonium Senatui dirigente oblatum fuerit. Mandato Auguſtiſſimae Imperatricis, omnes praecautiones nunc amplificari, & quae excogitari potuerint, media optima, ad tantum malum funditus tollendum, in uſum trahi iubebantur; ad quorum exactiſſimam executionem, peculiaris totius negotii peſſilentis adminiſtratio, Senatori Imperii de Jeropkin committebatur.

Illuſtriſſimus hic vir, qui poſtea per totum decurſum peſtis, indefeſſa ſua vigilantia, & fortitudine animi, palam monſtrauit, in quantum ſiſtiam Auguſtiſſimae promeruerit, mox conuentui Medicorum iniunxit, vt conſilia tam praerſeruatiua quam curatiua, in uſum publicum typis euulganda, quantocyus communicarent. Horum ſumma huc rediit. Pro praerſeruatiua ſuadebatur: ſtudioſa munditiei in ſeris, plateis & domibus obſeruatio; quiſquiliarum & omnium putreſcibilem profunda inhumatio; (attamen, ne cadauera calce ſuperſpergerentur) caloris & humiditatis in domiciliis vitatio; fenestrarum adaperſio; eſculentorum quoad ſalubritatem proba inſpectio; fumigatio in plateis & areis, ſecamentis pini, abietis & juniperi; in aedibus uero ipſis, uaporibus aceri, baccis juniperi, foliis eiufdem, puluere pyri & nitro; mortuorum cum omni ueſtimento cauta ſepultura, aegrorumque a ſanis cita remotio. Pro medicatione uero: in primis morbi diebus, emeticum ex XX. ad XXX. granis, pulueris radice Ipecacuanhae & ſex granis Tartari vitriolati; exhibitio pulueris Corticis peruiani ad drachmam ſemis, cum ſyrupo quodam omni trihorio, bihorio, immo quauis hora; potus frigiduſculus ex aqua, uel decocto quodam, cum ſpiritu vitrioli, aceto, oxymelle, roob oxycoccos uel ſambuci, acidulato; alimentorum e regno vegetabili ſolo uſus; carbuncolorum ſcarificatio; bu-

bonum maturatio & incisio; ad citiorem suppurationem obtinendam, unguentum digestiuum vel balsamus Arcaei, cum pauxillo salis ammoniaci, vel cantharidum puluerisatarum subactum &c.

Vt de infectis & mortuis eo certius innotesceret, tum quoque vt omnia mandata, meliori ordine, promptiusque in effectum ducerentur: vnicique ex XIV. partitionibus (quae postmodum adhuc subdivisae fuerunt), in quas ciuitas Moscuenfis, a Politia diuidi solet, Consiliarium vel Assessorem e Collegiis Moscuenfis, singulum praefecit, huicque Medicum vel Chirurghum pro inspectionibus & Officiale Poli-
tiae adiunxit. Officium eius in eo consistebat, vt ex omnibus suae partitionis domibus exactam quotidie, de numero aegrotantium & mortuorum notitiam traderet*), & si ex hisce aliquis signis suspectis affectus inueniretur, vel repentina morte decederet, tunc insimul cum Medico vel Chirurgo, domos tales lustrare debebat, dumque signa pestis pathognomonica apparuerint, aegroti sine mora, per proprios veredarios, in nosocomium pestilens amandandi; sed si adhuc dubia essent, in hypocausto peculiari, debita circumspectione habita, eousque detinendi, donec status eorum aut periculosus aut innoxius extra dubii aleam poneretur. Vt operarii, a quibus pestiferi & mortui dum transportarentur, necessario contrectandi erant, ab infectione, quantum fieri possit, immunes seruentur, tunicis & chirothecis ex linteo pice oblinito confectis, indue-

*) Breui abhinc, dum lues tanta incrementa caperet, obseruabatur, ciues ipsos, de propriis tam aegrotantibus, quam mortuis, minime exacte denunciare; imo defunctos in plateas noctu iactare, & nihil non moliri, quae ad dissimulationem conditionis domesticae periculosae facere possit: hanc ob rationem, singulis X domibus, certus constitutus fuit inspector, cuius officium in eo vnice consistebat, vt bis de die, inquisite ad indicem conscriptam, omnes in vniuersum nominatim vocaret; & si quem absentem, aegrotantem vel denique mortuum offenderet, confestim Praefecto suae partitionis referret.

induebantur. Circa domos suspectas, vel pro infectis declaratas, in initio, dum adhuc pauciores essent, excubiae militares, ad contagii, quoquo modo impediendam propagationem, disponebantur. Mortui qui hucusque in coemeteriis, iuxta ecclesias sitis, sepulturae dabantur, nunc edicto supremo, in peculiaribus sepulchretis extra urbem designatis, tumulari iuebantur. Ad contagii ulteriorem, praepriis versus Petropolin, disseminationem praecauendam, staturae nouae vndique in viis maioribus (minoribus oclusis, & sub poena maxima interdictis) locatae fuerunt; quibus rigorosissime demandatum fuit, nemini peregrinantium ex regionibus suspectis, praesertim Moscua, vel mercibus transitum concedere; nisi testimoniis a summo cuiusque loci Regimine, inimunitatem suam a contagio, satis superque probare valuerint. Reliquae quoque cautelae vsitatae, vtut, mora nunc maioris, nunc minoris temporis spatii; euentilatio; fumigatio & aspersio cum aceto, omnium rerum, quibus viatores instructi erant, minime negligebantur. Quia ab exercitibus, parua Russia, & reliquis trans Moscuam sitis prouinciis, via publica versus Petropolin, amplius patere non potuit, alia prorsus ad latus eius adaptata fuit.

Per totos Maii & Iunii menses, pestis inter incolas rarius observabatur, quin etiam inter operarios ex magna pauporum officina, qui extra urbem custodiebantur, fere euanuisse videbatur. Hinc incredulum vulgus, & qui ei adstipulabantur, iam victoriam canere haud praetermiserunt, praesertim dum operarios hosce, hucusque in quadragesima detentos emitti, & balnea publica iterum aperiri cernerent. Insolitus tamen numerus mortuorum in ciuitate, habitantibus ob emigrationes frequentissimas tantopere orbata, suspicionem haud leuem mouit, multos peste extinctos, & tanquam nihil extraordinarii habentes, sepultos fuisse.

Circa medium mensis Iulii, lues inualefcere incepit, vt, praepriis in suburbiis, totae jam familiae emorentur, multique in plateis exanimis inuenirentur. Administrum Politiae, negotio huic pestifero valde ancipiti deuoti,

denoti, vtut vespillones, veredarii, operarii, milites & reliqui, a continua fere contrectatione, & neglectu cautelarum illis praescriptarum, quotidie inficiebantur & defungebantur; hinc in eorum locum, malefici ex carceribus, quos poena capitis manebat, surrogabantur, ea tamen conditione, vt si pestem superarent, libertatem recuperarent. His, non multo post, etiam operarii ex variis officinis, nunc ob omne turbatum commercium feriantibus, cum emolumentis respectu eorum sat amplis, adiungebantur. Quia numerus infectorum quotidie crescebat, nosocomiumque Vgreschense omnes capere non potuit, Monasterium Siemeonense, itidem extra ciuitatem sed propius situm, iussu summi Regiminis euacuatum, & in nosocomium pestilentialia adaptatum fuit. Mox etiam hinc inde in campis apertis, umbracula pro infectis construebantur; imo etiam in propriis aedibus restare, multis melioris notae ciuibus permittebatur. Pro simpliciter suspectis excipiendis, & ad quadragesimam (quarantaine) subeundam, Monasterium Andronense, tum quoque alia aedificia vasta suburbana, occupabantur. Tantum vero abest, vt omnes peste affecti, nedum magnus eorum numerus, in nosocomia pestilentialia cogi potuerit, quin maxima pars in domiciliis suis, antequam de iis, vti fas erat, innotesceret, diem obirent supremum; quod in diffusissima hac ciuitate, & obstinata habitantium, contra optimas quamuis praecautiones reluctatione, fieri aliter haud potuit. Pestis sub finem mensis Augusti iam sic inualuit, vt numerus mortuorum quotidianus, vsque ad quadringenta & vltra excresceret. Hinc cautelis iam iam in usum vocatis, etiam nouae superaddebantur, e. g. omnis venditio mercium superfluarum, praeprimis vestimentorum, supelllectilium & scrutorum variorum, penitus interdicta, & tantum mercatio rerum maxime necessariarum, inprimis esculentorum, sub hac solum conditione permessa fuit, vt venditoris pecunias nequaquam nudis manibus reciperent, sed in vas aceto plenum iuimitti paterentur, (quod etiam in tabernis vinariis praeceptum erat). Omnibus in vniuersum, vsus aceti, tam

cum

cum potu ordinario, quam pro asperſione in domiciliis, & ablutione faciei, manuumque ſuadebatur, & hanc ob cauſam pauperibus gratis elargiri jubebatur.

Menſe demum Septembris, dira haec lues, ad ſummum atrocitatis ſuae faſtigium euecta videbatur. Nam quouis die, ultra ſexcenta imo uſque mille funera, ex triſtiſſima nunc ciuitate efferebantur. Numerus notus omnium, qui hoc menſe e vita deceſſerunt, viginti millia ſuperabat, qui ob tantam jam factam depopulationem, & emigrationem praecedentem tot incolarum, certe inſignis reputari poteſt. Omnes hucusque ſumma cum diligentia & rigore adhibitas praecautiones & media, effectum deſideratum, haud produxiſſe, clare apparuit. Rationes ſiquaeras, en potiſſimas! Prima miſeriae & infortunii huius ſcaturigo, incredulitas illa pertinaciſſima habenda erit, quae non ſolum in vulgi, ſed etiam quamplurimis melioris conditionis mentibus, tam altis defixa erat radicibus, vt, nullis rationibus, quantumuis euidentibus, eximī potuerit. Porro, ignara plebs, malum hoc a Supremo Numine, ob peccata permiſſum, nullis ſuperari poſſe mediis, illudque uice ex contagio in aëre vagante, non uero variis rebus adhaerente, oriri, ſibi perſuaſum habuit; nec peſtem, ſed febrem putridam, nuncupauit. Quē ergo aliter fieri potuit? quin contagium, quod aliàs, (vti innumera exempla docuerunt) in ipsis quaſi incunabulis, ſi debita adhibeatur circumſpectio, ſuffocari poteſt, hic tam impune ſe diffunderet. Hoc certum eſt, quod ubique, apud infimae potiſſimum fortis homines, in arctis, impuris, humidis & calidis domiciliis degentes, & primū ſeſe manifeſtauerit, & in eos quam maxime fureret. Hi, ſine ullo metu, aegrotos ſuos, pro more conſueto tractare; poſt exceſſum e uiuis, lauare, induere, & varia poſt illos ſupellecilia, imo, quibus dum aegrotarunt, utebantur, inter ſe partiri, vel aliis vendere, nunquam deſiſtebant; vt diſtractiones furtiuas ex aedibus ei mortuis & derelictis taceam. Maxima demum exaſperatio mali, ab ipſo eius remedio prognata fuit. Nam

quia tam infectorum, quam aliorum quamuis sanorum, ob intimius tamen consortium merito suspectorum, necessaria omnino, praesertim in initio iudicabatur separatio, euenit, ut si vnus vel alter in domo quadam peste corripere, etiam reliqui in domos praeseruatiuas, migrare, & omnia sua post se relinquere cogentur. Et quametſi aedes clauderentur, imo ut plurimum excubiae locarentur, saepissime tamen in absentia dominorum, spoliationes notabiles a furibus patrabantur. Ceterum, ideae incarcerationis futurae; separationis violentae a proximis consanguineis, & negotii qualiscunque, reique domesticae perturbationis, in vniuersum odiosissimae euaserunt. Ex hac ergo fonte, plurimae consequentiae pessimae, pleno riuo manarunt. Hinc factum, quod aegrotos & mortuos suos, omni data opera celarent contubernales; quod, tot cadauera in plateis inuenta; alia in ipsis habitationibus clanculum sepulta fuerint; tum denique innumerae aliae inconuenientiae, ortum suum traherent.

Quantum rumores hi calamitosi, de statu tam deplorando Metropolis & regionis circumiacentis, Clementissimam Imperatricem, in salutem imperii, & subditorum Suorum vnice intentam, afflixerint, vel exinde colligere licet, quod Ipsa Moscuam proficisci statuerit, nisi urgentes tempore hoc belli circumstantiae, praesentiam Suam Petropoli exegissent. Placuit vero, Principem Orlow, cum plena quoad omnia autoritate, illuc legare. Iubebantur illum comitari: Senatores Imperii, Melgunow, Wolkow & Wsewolodskoi; Generales, Davidow & Scherbatschew; Consiliarius status Baskakow; officiales quamplurimi & ego. Festinamus, quantum ob vias, a continuis fere pluuiis plane vitiatas, licet, nec, nisi postremis diebus Septembris Moscuam aduenimus, & in Palatio Imperiali, cum toto Comitatu diuertimur. At, quam misera & tristis facies, alias splendidae & populosae ciuitatis! Nullae fere in plateis rhedae, nisi quae cadauera in coemeteria uehebant; homines qui occurrebant, vultu moesto, dolorem animi praeserebant; aedes quam-

quamplurimae clausae, vel desertae, verbo: omnia desolationem haud parvam indigitabant. Princeps totus in eo fuit, nihilque intentatum reliquit, quo finis legationis eius optatus, abolitio nempe pestis, & reliquorum eam concomitantium malorum, quantocyus attingi possit. Ipse, quotidie per plateas equo vectus, plebem alloquebatur, abiectum eius animam varia consolatione erigebat, & dubium hucusque pertinacissime affixum, de existentia pestis, non solum viva voce, sed per impresam quoque, & vndique diuulgatam publicationem, argumentis solidis & eulentibus, animis incredulorum eximere studuit. Vix credi potest, quantum, eius aduentus & procedendi ratio, effectum fere inexpectatum produxerit. Manifeste enim populus de die in diem contentior & sequacior reddebatur; nec de praesentia pestis amplius dubitans, omnibus mediis, a summo Regimine praescriptis, ipse quouis modo opitabatur. Iam contactum infectorum, & omnium rerum suspectarum solertius vitare, aegrotos suos, quibus intererat, vltro denunciare, nosocomia pestilentialia non tam inuite, imo partim proprio nutu intrare, & combustiones publicas supellectilium infectorum, placida mente ferre coepit. Vt vero totum negotium antipestilientiale, eo meliore ordine & successu procederet: peculiare Collegium sanitatis institutum fuit, cui non tantum Medici, Chirurghi, Pharmacopolia & Nosocomia, sed etiam omnes reliqui, quorum in auertenda peste partes aliquae in ciuitate erant, parere iubebantur. Scopus primarius, ad quem obtinendum, a Collegio hoc, omnes intendendi nerui essent, in eo consistebat, vt aptissima & promptissima, ad pestem praesentem a reliquis arcendam, curandam & delendam, media bene pensitata, in medium produceret, & directionem specialem totius rei pestilentialis, sub auspiciis summi Imperii Senatus & Principis, administraret. Praeses Collegii huius constitutus fuit, Senator Imperii Jeropkin; membra vero reliqua designabantur: Consiliarius status Baskakow, Praepositus ecclesiae cathedralis primariae Lewschinow, Doctores: Schafonsky, Jagelsky & ego; Chirurgus prima-

rius Graue, Chirurgus Sainoilovitz & Mercator Dolgow. Eodem tempore Collegium quoque aliud *executionis* dictum, stabilitum fuit, cuius officium principale, in regenda Politia ciuitatis, & promptissime exequendis dispositionibus Collegii sanitatis positum erat. Munus in eo Praeestidis, Senatori Imperii Wolkow, demandatum fuit, cui supremus Politiae Magister, Bachmetiew, & Consiliarius Collegiorum Borissow, ut Assesores, adiungebantur. In magna illa serie occupationum, quibus Collegium sanitatis, vacare debuit, primam omnino attentionem promeruit, reflexio haec, quod nempe ex peste Jassiensis innotuerit, infectos permultos, sudoribus, in primis morbi insultibus, sufficienter, & debito modo, prouocatis; alios vero, post repletionem stomachi peste acutissima correptos, emetico solo propinato, pristinam breui recuperasse sanitatem. Spes itaque non exigua affulsit, etiam hic loci, haud paucos a certa pernicie liberari posse, dummodo media, imprimis facile comparanda & domestica, hunc vero finem attingentia, in notitiam vulgi peruenirent. Hanc ob rationem per schedam impressam, vndique distributam, methodus simplicissima, etiam ab infimae conditionis hominibus, comprehensibilis, qua ipsi sibi vbique medicari possent, haud praetermissa quoque symptomatum potissimorum & debiti regiminis indigitatione, evulgabatur; quam innox altera iam diffusior, in qua symptomata, methodus medendi & prophylaxis succincte proponebantur, ferebatur. Summam eorum hic indigitare superfedeo, quia cum infra traenda descriptione pestis quoad omnia consentiunt.

Populus nunc jam multo docilior factus, infectos suos, non amplius tanto studio celare, sed illos quoad partem sua sponte deferre, & receptionem eorum in nosocomia efflagitare coepit. Dum vero, vnicum illud, quod exstabat pestilentiale Simeonenſe, vtv magnum, omnibus capiendis, vix jam sufficeret, necessè erat, plura nunc, hunc in finem domicilia magna, adaptare; omnibusque rebus necessariis, praesertim medentibus, instruere. Hanc ob rationem, Palacium vetus Imperiale

(Lefor-

(Lefortienſe dictum) & Monasterium Pokrouenſe, pro excipiendis peſte affectis, in ſubſidium designabantur. Quia vero medicatio peſtiferorum, in Monasterio Simeonenſe, hucusque, non niſi a paucis Chirurgis, vt plurimum vi coactis, inſtituta fuerit, nec a talibus inuoluntariis impoſterum magni proſectus ſperandi eſſent: a Principe, ſcriptum circulare ad omnes Medicos & Chirurgoſ mittebatur, in quo praemia haud contemnenda, etiam in viduas & liberos eorum, ſi quibus e vita excedere, contingeret, extendenda, illis, qui ſe ultro offerrent, promittebantur. Hoc ipſo effectum fuit, vt duo Medici, Pogoretsky & Melzer, vna cum plurimis Chirurgis, Subchirurgis & barbitonſoribus, aleam hanc periculo plenam, proprio nutu ſuſciperent. Hi, ſine mora ad ſtationes aſſignatas ablegati, & norma peculiari, in qua officia eorum, & reliqua ad ordinem in Noſocomiis ſpectantia, conſcripta erant, a Collegio Sanitatis inſtructi, de omnibus quotidie referre, & praefertim, obſervationes exactas communicare jubebantur; quod etiam reliquis omnibus Medicis & Chirurgis, in partitionibus ciuitatis, peſtiferos inceſſanter ex officio viſitantibus, & quibus multa obſeruata, notatu digna, occurrere poterant, iniunctum erat.

Cum um malorum etiam ſuperſtitiones variae augebant, ex quibus haec non miuime pernicioſa fuit, quod infecti (vti Jaſſiae quoque a me obſeruatum fuit), rem qualemcunque, nec viliſſimam, vtut: pecunias, veſtimenta, utenſilia &c. in plateas, vel alia loca frequentata, jactitarent, hac ſpe, fore, vt morbus ab illis in ſuſceptores tranſeat. Quid mirum itaque, ſi contagium, praefertim dum vulgus adhaeſionem eius miuime crederet, etiam hac ratione permultum diſſeminaretur. Hanc ob cauſam ergo, Officiales ſpeciales, ſuis ſtipati adiutoribus, conſtituebantur, qui vndique circumuagare, & res tales reiectas, ſine exceptione, adhibitis tamen cautelis, quoad propriam praeferuatiorem, in loco comburere, vel quae ab igne deſtrui non poterant, profunde inhumare jubebantur.

Ne domus emortuae spoliarentur, mandato dirigentis Senatus, poena capitis in fures, in eo ipso loco illico exequenda, publicata fuit.

Congregationes maiores, in ecclesiis, foris, processionibus & juxta imagines miraculosas, ne vulgus irritaretur, quantum fieri potuit; blandis hortatibus ut plurimum dissoluebantur.

Cum jam, ad mortuos in coemeteria extra urbem transportandos, veredarii deficerent, vel saltem care admodum proflarent; nec sarcophagi, nisi pro pretio enormi venales essent, multique ex pauperioribus, defunctos suos terrae mandare, haud potuerunt: a summo Regimine statutum fuit, ex aerario publico, impensas ad sandapilas comparandas, gratis elargiri, mortuosque, rhedis itidem publicis ad sepulturam euehere.

Vt infecti eo lubentius Nosocomia pestilentialia intrarent, nec statum suum periculosissimum, ad perniciem reliquorum diutissime dissimularent: unicuique ultro accedenti, quando sanus dimittendus esset, coniugato X. innubo vero V. rubliones pollicebantur.

Quia tempore hoc calamitoso, in multis domibus, parui solummodo infantes restarent, parentibus & reliquis natu maioribus vita defunctis; orphanotrophium vero magnum clausum esset: capropter aedificium peculiare occupabatur, & omnibus rebus necessariis instruebatur; ubi infortunati hi recipiebantur.

Quamvis edicto rigoroso, omnibus incolis praeceptum fuerit; ut omnia, post peste defunctos, suppellectilia, praeprimis quae durante morbo, contrectationem eorum subierint, vel aliter suspecta essent sine exceptione, circumspeditione tamen debita haud praetermissa, igni comburenda traderent; innotuit tamen, quod multi ex infima plebe, res maxime suspectas in terram infoderent, eo certe animo, ut postea iis vterentur. Hinc, ne in posterum lues, vel ex hac causa iterum erumperet, certi Officiales mittebantur, qui cum adiutoribus suis, undique domos

domos tales exacte visitare, omniaque suspecta, in certis ad hunc finem destinatis locis cremare debebant.

Suscipio haud leuis enata fuit, canes & feles, in plateis & domibus, praeprimis emortuis vndique vagantes, contagium secum ferre & transplantare: ea propter canicidae, eos quotquot errantes inuenerint, exterminare jubebantur.

Collegium sanitatis ex relationibus quotidianis non sine indignatione animaduertit, maximum peste defunctorum numerum, ex ipsis domibus, semper efferri; in Nosocomia vero infectos pauciores adduci: hinc indubie colligere licuit, quod habitantium pars potior, ad tempestivam de infectis suis denunciationem, nec minis nec pollicitationibus permouenda esset. Quia vero relictatio haec obstinata mandatorum, non nisi ab auersione summa, qua Nosocomia pestilentialia detestabant, provenire potuit; jamque ex experientia quotidiana evidentissime apparuit, permultos, si in ipso principio morbi, debita & jam vndique publicata methodo curarentur, a certa interuentione, breuissimo temporis spatio liberari, & hoc ipso, propagationi virus limites poni posse: consultum fuit, ad inconuenientiam hanc maximam remouendam, sequentem procedendi rationem experiri. Omnibus nempe in vniuersam incolis significabatur: aegrotis in posterum, libertatem domi permanendi concedi, nec in Nosocomia pestilentialia vi cogi dummodo hisce conditionibus exacte morem gererent. Simulac symptomata primitiua infectionis factae, jam sat nota, vtut, dolor capitis, rubedo oculorum, nausea & sic porro sese manifestarent, tunc aegrotus confestim a consortio reliquorum separandus, & in conclave peculiare introducendus, mediaque domestica cum regimine, in scheda jam diuulgata praescripta, sine mora in usum vocanda erant; insinul vero Medicus vel Chirurgus partitionis accersendus, qui medicamentis maxime necessariis, e Pharmacopolio Imperiali gratis impetrandis, instructus, illico ea propinare, & visitationes crebras instituire debebat, vsque quo vel melius se haberet, vel morbo

ingra-

in grauescente, in Nosocomium, proprio, vel suorum nutu, transportaretur; permissione quoque apud suos restandi, si cautelis satisfaciendis pares essent, concessa. Si vero aequissimae huic praescriptioni, non obtemperaretur, tunc ipse dominus in Nosocomium pestilentiale, ad vices administri obeundas, infallibiliter mittendus erat; & pro exactiore obseruatione obtinenda, praemium notabile; delatoribus promittebatur. Dici vix potest, quantum ordinatio haec emolumentum produxerit; nam nunc, de omnibus fere infectis, a prima statim luis inuasionem rite innotuit, permultaque, in ipsis mali incunabulis, ex orci quasi faucibus eripiebantur; progressu quoque contagii hoc ipso efficacissime diminuto.

Dum etiam in hac peste, permultis exemplis, sat superque evidentum esset, venaesectiones, non solum inutiles, sed noxias prorsus euadere: omnibus barbitorioribus, sub rigorosa poena indigitabatur, hoc tempore nemini, nisi ex praescripto Medici, venam secare.

Ne a mendicis, tempore hoc calamitoso multiplicatis, vndique palantibus (& de quibus suspicabatur, eos tam ex necessitate, quam iniqua potiundi cupidine, res varias infectas, praesertim e domibus emortuis, quarum nunc ingens numerus exstabat, detrahere, & sic contagium spargere) malum adaugeretur: omnes quotquot prehensare licuit, a Politiae ministris, in Monasterium Ugreschense educebantur, ibique publicis sumptibus alebantur & vestiebantur.

Clero quoque Moscuenfi, ex mandato sanctissimae Synodi, negotium hoc legatum fuit, vt omni data occasione, in concioniibus, & post cultum diuinum finitum, in ecclesiis, populo, exploratam veritatem pestis; fugae contagii, & obsequii ordinationibus a summo Regimine emanatis, praestandi, necessitatem, sedulo inculcarent: imo schedas impressas, in quibus media tam praeseruatiua quam curatiua, explanata erant, praeclegerent.

Quam-

Quamvis pestis, in initio mensis Octobris, in maximo suo vigore constituta videretur; attamen paulatim versus finem eius imitescere coepit, adeo ut numerus mortuorum, supra septendecim millia, ergo, jam aliquot millibus minor, quam mense praecedente esset. Tempestas toto hoc mense pluviosa, nebulosa & tepidiuscula fuit; hinc continuationem mali multum promovit.

Habitacula per plurima emortua, lignea, praefertim in suburbiis, si ita sita essent, ut hoc sine periculo aliorum fieri potuerit, cum omni in illis contento supellectile, comburebantur.

E reliquis vero, itidem emortuis, & huc usque occlusis domibus, omnia, (exceptis sanctis imaginibus, scripturis valde necessariis, & rebus e metallis variis confectis, quae in ecclesiis variis, usque ad insequentem purificationem, recondebantur, & tandem rite lustratae haeredibus, si qui sese approbauerint, reddebantur), per speciales officiales, administratos & curros, in loca aperta designata, cum debitis, respectu contagii, cautelis, transportabantur, & aceruatim incendebantur.

Dum vero, tot aliae restarent aedes emortuae, tam lignae quam lateritiae, quas vel ob arctum cum aliis connexum, vel alias circumstantias, totas quantas comburere, minime fas erat; dum porro, in tanta multitudine domorum simpliciter infectarum, in quibus plures paucioresque, quamvis non omnes, lue correpti fuerant, multae omnino res suspectae latitarent, quas omnes extirpare, impossibile plane fuit: Collegium sanitatis, suffimigia in subsidium vocare statuit, & formulas tres suffimentorum (quorum descriptiones, infra, sub experimentis occurrunt), pro vario usu, fortiores & mitiores, concinnavit. Ut vero eo certius comperiretur, quantum iis, in posterum fidendum, haud abs re judicavimus, fore, si experimentum in antecessum caperetur. Annuente itaque dirigente Senatu, & Principe, VII. malefici, capite damnati, e carcere, in domum quandam, juxta Monasterium Simeonense sitam, emortuam, per quatuor vero dies consecutivos, pulvere fumali antipesti-

lentiali forti, bis in die, fumigatam, ducuntur, propriisque abiectis, vestimentis peste nuperrime defunctorum, & sanie e carbunculis bubonibusque conspurcatis, at itidem per quatuor dies suffitis, & per alios sex euentilatis induuntur. Praeter expectationem fere, totos XVI. dies salvi permanent; hinc libertatem promissam nacti, in consortium reliquorum sanorum dimittuntur. Quamprimum fama successus huius exoptati in vulgus enolarit, (nam Collegium sanitatis non defuit, formulas haec, vna cum methodo iis vtendi, scheda impressa, illico publici juris facere) tanta fiducia, suffimigiis hisce vti coeperunt incolae, vt nonnulla eorum ingredientia, quamuis vulgatissima & in maxima aliàs quantitate prostantia breui deficerent, & ex Petropoli & aliis vrribus peti deberent. Aequè verum, ac fere incredibile est, pestem nullibi, post vsurpationem suffimigiorum horum recruduisse. Omnia enim habitacula, cu uscuque fuerint conditionis emortua, infecta, lignea, lateritia, majora, minora, plus minusue, vario supellectili instructa, post factas fumigationes sana perdurarunt. Obiiciat forte quis! pestem jam tum in declinatione fuisse. Ast, adfuit tunc tamen, & quidem sat virulenta; nam mense Nouembris adhuc supra quinque millia, & Decembris plus quam octingenti, ex eadem lue, ad plures migrarunt. Fuerunt vero omnes hi infecti, quod in Collegio sanitatis probe notauimus, ex domibus pauperrimis, quibus vsus suffimigiorum, nondum familiaris euasit, nec forte sibi comparare valuerunt; quam ob rem innox omnibus egenis, ex Pharmacopolio Imperiali gratis dispensari iubebantur. Perspecta vtilitate, quam suffimenta haec praestabant euidentissima, quotquot sese praesentarent, melioris notae homines, tam Officiales, quam alii, a Collegio sanitatis, salario honesto conducuntur; adiutoribus quoque, instrumentis necessariis, & norma conscripta instructi, in omnes ciuitatis partes mittuntur. Fumigatio haec in ecclesiis, quarum sacerdotes peste occubuerunt, hinc suspectae & clausae erant; Collegiis variis; officinis; nosocomiis; tabernis vinariis & mercatoriis, aedibusque

omni-

mnibus particularibus, tam emortuis, quam simpliciter infectis, summa cum diligentia peragebatur, & per totam fere hyemem continuabatur. Imo, vsus suffimigiorum horum breui ita increbuit, vt non tantum Moscuæ, sed etiam in omnibus facile aliis vrbibus & pagis infectis, tum etiam in staliis ad vias, scopo tam depuratiuo, quam praeferuatiuo, optimo vndique cum successu, in consuetudinem venirent.

Mense Decembris, tristissimus hucusque Moscuæ status, indies in laetiorem mutabatur; nam contagium tantum jam imminutum fuit, vt non plura quam DCCCV. funera numerarentur.

Tandem, vna cum nouo anno, ita iam siluit, vt die quinto Ianuarii anno MDCCLXXII. nec vnicus vel peste, vel alio morbo mortuus; in tota ciuitate, inueniretur. Et quamquam hoc mense paucissimi (verosimiliter a rebus infectis hinc inde occultatis) adhuc a peste afficerentur, attamen, versus finem eius, diuina benedicente gratia, penitus exstincta fuit.

Hactenus pestem contemplati sumus, quomodo Moscuæ, tanquam in profcenio suo principali, tragoediam luguberrimam luserit: nunc, de eius quoque in viciniam propagatione, paucis commemorare haud superfluum erit. Rationes disseminationis contagii faciles, nec e longinquo petendae sunt. Moscuæ, ciuitas hæc, omnium europæarum, nisi omnia me fallunt, vastissima, quasi centrum totius Imperii, non solum quoad situm, sed etiam quoad omnia reliqua reputari debet. Hic enim Senatus dirigens & Collegia imperii aequæ ac Petropoli; Fabricae principales; commercium valde extensum, & habitatio maximæ partis Procerum & Nobilium Rusliæ primatiorum. Hinc, confluxus peregrinantium ex omnibus plagis continuus; praesertim tempore hoc belli, dum omnia fere pro copiis vestiendis & armandis abhinc petenda erant. Quid mirum ergo? si pestis, dum iam illam irreptaui, & sensim adoleuit, etiam in regiones circumiacentes, per tot innumeros, quouis momento, quaquauersum proficiscentes, transfueheretur. Nec,

dum jam sub vero suo nomine innotuit malum, Metropolin hanc, in totum ocludere, & exitum omnibus in vniuersum, denegare possibile fuit. Nam, tota eius sustentatio, quoad alimenta, ligna, pabulum bestiarum, & tot alias res necessarias, a prouinciis eam ambientibus continuo aduehi debuit *). Qui itaque aliter euenire potuit, quam vt advenae hi, in variis domibus hospitantes, & varias res coëmentes, (in primis quae viliori pretio proflarent,) contagio inquinati, lucem, vel in propria domicilia, aut si ea non attingerent, in hospitia viarum secum afferrent. Multa quidem praedia, praesertim vbi Nobiles ipsi aderant, clausis omnibus aditibus, & omni cum reliquis communione interrupta, salua resitauerunt. E contra, in aliis quamplurimis, neglecta hac cautela, vti simplicissima, sic primaria, lues facile immigrauit, quando incolae eorum, vel lucri cupidine seducti, Moscuam adire haud praetermiserunt, aut tanquam operarii ibi degentes, domum reverterentur. Penetrauit demum lues haec, non solum in pagos & villas vicinas, sed etiam in varia oppida longius remota, vti: Borowsk, Kaluga, Tula, Jaroslavl &c, magistratus vero urbium harum, in salutem suam inuigilantes, & de periculo admoniti, strictissimis praecautio-

nibus

*) Fuerunt certe a Collegio sanitatis variae, & quantum fieri potuit, optimaee ordinationes sancitae e. g. aduectio omnium rerum necessararum, non in ciuitatem ipsam, sed ad valles eius, in certa designata loca, vbi venditores pecunias ipsas, in vascula aceto repleta recipere iubebantur, permilla fuit. Omnes proficiscentes, praesertim versus Petropolin, non nisi exactissimis cautelis in usum vocatis, nec nisi summa exigente necessitate dimittebantur. Debebant testimonia certissima producere, quod domus, in quibus hucusque habitauerant, toto tempore pestis, ab omni infectione liberae permanserint, & postea, in aedificiis peculiaribus, extra urbem suis & excubiis instructis, per integros XV. dies, (a Medico, & si feminae fuerint ab obstetrice jurata, quotidie inspiciendi) restare. Interea, omnes pro itinere res necessariae, perpetuo euentilabantur, & pulueribus antipestifentialibus suffragabantur &c. stacionae quoque tam ad portas ciuitatis, quam vndique in viis maioribus constitutae, cautelas rigorosissimas cum peregrinatoribus obseruabant.

nibus suis, malum communiter in prima eius inuasionem suffocarunt. In postrema tamen vrbe, vti magna & populosa cladem insignem attulit, quapropter ad eius-furorem reprimendum, Generalis Kreschetnikow, & Doctor Hallidaus illuc mittebantur.

Pro meliori ordine, & citiori pestis in territorio Moscuensi extirpatione, obtinenda, expeditio particularis, ad exemplum Collegii sanitatis instaurata fuit, cui Senator Imperii Melgunow praeficebatur, eique XII. ex Consiliariis & Assessores Collegiorum adiungebantur; qui totidem partitionibus, Chirurgis quoque instructis, prospicere, & ordinationibus Collegii sanitatis, tam iam datis, quam in posterum ad omnes casus grauiores communicandis, stricte se conformare, iubebantur. Omnia haec, sub auspicio dirigentis Senatus, eo cum successu gerebantur, vt pestis sensim, in omnibus vrbibus & villis Russiae, per hyemem instantem, in totum exstingueretur.

Coeli status Moscucae, per totum fere pestis tempus generaliter valde inconstans pluviosus & tepidus fuit. Hyemem anni MDCCCLXXI. minime vti alias solet rigorosam, plurimisque variationibus & subtilibus interstinctam, ver exceptit ei simillimum. Mensibus Maii & Iunii, aura constantior & sicciore spirabat; ast Julio & Augusto, iterum variabilis facta tempestas, per totos Septembris & Octobris menses, non nisi pluuibus continuis, vel saltem aere nebuloso tepidiusculo, austro fere sine interruptione flante, continuauit. Mercurius in Barometro, semper valde depressus stabat, & si quandoque lente ascenderet, breui tamen iterum & quidem citissime sublabeatur. Aquilo in nostro climate, aërem serenam, puram & frigidam reddere solet, nunc vero, si quando intercurreret, nulla mutatio insequeretur; e contra, dum in initio Nouembris, coelum per aliquot dies serenum, cum gelu modico coniuncto, fieret, ventus austrinus flabat, qui iterum borealis factus, tempestatem nebulosam, humidam & tepidiusculam attulit; quasi tempore hoc calamitoso, etiam natura ipsa variaret. Porro, circuli & co-

lunae circa solem & lunam, (si quando serenitas aliqualis alluxerit) frequentes, & nubes de die tenues, albescentes, in occasu vero solis infuete coloratae, aërem vaporibus continuo refertam, significabant. Hoc quoque tanquam phaenomenon singulare vix praetermittere possum, quod die III. Nouembris circa meridiem, quamuis terra jam congelata, aërque sat frigidus fuerit, examina culicum tripudantia obseruauerim. A medio Decembris, vsque ad XII. Ianuarii, eurus fere sine interruptione flauit; frigus hoc tempore modicum, subinde procellae *) & niues copiosae, cum coelo plerumque nubilo. Die IX. Ianuarii, ascensus mercurii in Barometro, insolitus plane fuit, & per tres dies, in eodem fere gradu subsistit; frigoribus jam sat vehementibus factis.

Peste nunc, fauore Summi Numinis, non tantum Moscuae, sed etiam successiue in toto territorio eius, penitus exstincta: Collegium sanitatis, id sibi praepremis officii incumbere reputauit, vt seminia contagii, tempore hoc hyberno, vsquequaque, quantum fieri potuerit, radicibus delerentur, luisque huius terribilis reappearancei (vti in multis aliis peste afflictis locis saepe euenit) praecaueretur. Hunc in finem omnibus Moscuae & ruri degentibus, publico mandato praeceptum fuit, vt bruma nunc persistente, in omnibus domibus, ab infectione inquinatis, fenestrae (imo portae si inhabitatae fuerint) quantum ob pestatam liceret, apertae tenerentur, omnesque in vniuersum res vel tantillum suspectae, sedulo euentilarentur, fumigarenturque.

Quia in vigore pestis, sepulcra, ob defectum vespillonum sufficientium, & incuriam, tunc temporis vix corrigendam, in coemeteriis, nec sat profunde effossa, nec vt decebat, satis tumultata fuerint: hanc ob rationem, ne ab exhalationibus noxiis, damnum irreparabile insequeretur,

*) Talis procella die XXX. Decembris de nocte irruit, qua Palatium Imperiale ligneum, in quo hucusque habitamus, ex incuria militis cuiusdam, totum quantum incendio consumtum fuit. Diebus vero insequentibus, contagium euidenter euiguit, & breui post exstinguebatur.

tur, ea, magnis omnino fumibus, vndique ad profunditatem ulnae, terra aduecta obruebantur.

Circa medium mensis Februarii, Collegio sanitatis denunciatum fuit, hinc inde in domibus emortuis & infectis (quarum nunc depuratio, praesertim pulveribus fumigatoriis instituebatur) cadauera clandestinum inhumata, vel aliter occultata reperiri. Multi namque, praesertim ex infima plebe, mortuos suos celabant, & ne se suspectos redderent, sub pavimentis, tectis, in arboribus, hortis vel aliis locis recondebant, vel tantum superficialiter sepeliebant. Vti res haec insolita, at tamen haud inexpectata, attentionem feriam Collegii sanitatis, meruit: ita quoque sine dispendio temporis, certi Officiales, cum vespillonibus (ex maleficis incarceratis sumtis) in omnes domus tam emortuas quam infectas mittebantur, qui, cautelis quoad propriam conseruationem ex praescripto obseruatis, cadauera vndique explorarent; & quae in locis spatiosis non sat profunde inhumata fuerunt, eorum sepulcra terra multa contegere, caetera vero nuda reperta, in coemeteria transportare, iubebantur. Vtque depuratio haec domorum a cadaueribus, exactissima fieret, delatori singulo XX. rubiones pro praemio soluebantur. Hac ratione, circiter mille cadauera in habitationibus ipsis reperta fuerunt. Notabile omnino fuit, neminem ex vespillonibus, vel aliis in negotio hoc periculoso versantibus, infectum, nedum morbo aliquo correptam fuisse, quamuis tanta ab omni infectione incolumitas vix ac ne vix quidem sperari posse videbatur.

Haud ingratum fore crediderim, si tabulas, ab initio fere pestis, vsque ad dissolutionem Collegii sanitatis, Moscauae mortuorum, ex quotidianis relationibus, summa exactitudine excerptas, hic communicauerim.

Nota. 1) Numerum mortuorum, tempore pestis, multo maiorem, quam in tabula hac profertur, exstitisse, vel exiude patet, quod, tot cadauera in habitationibus ipsis reperta; tum quoque, quod, de multis in initio pestis, vix ac ne vix quidem, nec tanta ac postea exactitudine relatum fuerit. 2) Numerus exiguus anni MDCCLXXII. tum ex naturali consequentia interitus praegressi tot mille ciuium, & multorum adhuc in prouinciis absentia, tum quoque ex salubri admodum constitutione deriuandus. 3) Hinc, annis MDCCLXXIII. MDCCLXXIV. & MDCCLXXV. mortalitas jam notabiliter aucta, quia affluxus hominum insignis, & morbi varii populariter grassantes, multos e medio tollent.

Ex 12538. domibus, quae tempore pestis Moscuæ numerabantur, ter mille & quod excedit plane emortuae, & circiter sex mille infectae, in censum venerunt. Praeter 117. ecclesias, etiam permulta Collegia, Fabricae, aliaque aedificia publica, quatenus infectioni obnoxia, vel minimùm suspecta, suffimigiis & euentilatione per hyemem depurgata fuerunt.

Numerum peste mortuorum, in toto territorio Moscuensi, inire, quamuis mihi haud datum sit; attamen coniecturari licet, eum, in tanta multitudine villarum & pagorum infectorum, haud minorem quam in ciuitate ipsa, exstitisse.

Dum mense jam Martii & sequentibus, nihil de peste amplius audiretur; tempora quadragesimarum, tam in via publica petropolitana, quam aliis successiue diminuenbatur, & transportatio mercium, sub certis tamen cautelis strictissime obseruandis, libera reddebatur.

Quametsi occupationes Collegii sanitatis, nunc jam finitae viderentur, placuit tamen Augustissimae Imperatrici, vt sessiones nostras continuaremus; quod vsque in mensem Septembris anni MDCCLXXV. factum fuit. Metus namque haud iniustus restitauit, ne pestis de nouo ex Imperio Ottomannico, cuius limites copiae nostrae in maxima lati-

tudine transferunt, irreperet. Et re ipsa lues haec in Moldavia, Wallachia, Bessarabia & Crimaea, milites nostros, praepriis in nosocomiis militaribus subinde aggredi haud praetermisit, quamvis aliàs vix multum grassaretur, sed sporadice tantum hinc inde profiliret. Sic autumno anni MDCCLXXIII. in nonnullis regionibus Ucrainiae, Setchiae Saporogorum, fortalio Sti. Demetrii & Taganrogi, tum quoque in Persiae confiniis circa Kislar & Mosdok, sese manifestasse, Collegio sanitatis e variis hisce locis referebatur.

Febres illae irregulares, quae annis MDCCLXXIV. & MDCCLXXV. vere praesertim & aestate Moscaenae grassabantur, vehementissimae, tanquam sequelae pestis, non quidem Moscuensis, sed Moldaviensis & Crimensis, haberi possunt; hinc quoque communiter febres crimenses à vulgo denominabantur. Multi enim peregrinatores, praepriis Praefecti militum, ab exercitibus, tam primo quam secundo (vbi vocabantur) huc reuertebantur, & semina febrium harum secum attulerunt. Dum anno MDCCLXXII. cum Principe Orlow, Moldaviam reuiso, jam easdem febres ibi animaduerti; peste quoque subinde & promiscue quasi sese exferente, vti supra ad finem historiae pestis Jasiensis notavi. Hinc nullum apud me restat dubium, febres has, per contagium, Moscam delatas fuisse. Contagiosae namque fuerunt, ita vt si in domo quadam apparuerint, plures, imo subinde omnes fere contubernales, breui eadem afficerentur; reliquis in vicinia saluis. Prodierrunt varia sub forma; nunc tanquam febres continuae acutae initium fumentes, breui in intermittentes tertianas, semitertianas & quotidianas, semper vero irregulares, mutabantur; nunc ex intermittentibus continuae fi bant. Aliae, remittentes tantum erant, cum remissionibus itidem plane inordinatis. In omnibus symptomata, praesertim tempore paroxyfimi, atrocissima, vti: dolor capitis intensissimus; calor tam inquam externus acutissimus; nauseae; vomitus saburrae, pituitoso-biliofae variegatae, copiosissimae; dolores colici atrocissimi; exanthemata
urtica-

urticaria & sic porro. Fuerunt haud pauci, qui in secundo aut tertio paroxyfmo, lethargo affecti, in ftatu rigoris, animam efflarunt. Quamprimum vero copiae noftroe victoriofae, poft pacem gloriofiffimam fanctam, ex prouinciis turcicis in Patriam redirent, jam nihil amplius de febris hifce quali peftilentialibus, audiebatur.

E X P E R I E N T I A E.

I.

Prima peftis eruptio, in Nofocomiis & domiciliis aëre humido, tepido & impuro fqualentibus vbique contigit. In habitationibus melioris notae manifefata, fine magno negotio fuffocabatur.

Sic Jaffiae & Chozimi in Nofocomiis ipsis; Moscuæ in hypocaustis adminiftrorum Nofocomii generalis, & mansionibus arctis operariorum magnae officinae pannorum, prima fua initia fumfit. Eccei vero ignota eft, pauperculorum viuendi ratio? Degunt cumulatim in domunculis depreffis, anguftis, humidiusculis; efculenta & potulenta fua, partim jam corrupta & fermentantia in iifdem, vaporibus empyreumaticis obnubilati, apparant; quifquillas raro euerrunt; illiuies varias, negligentius quaquauerfum profundunt; vt alias immundities ex infantibus & propriis excretionibus prouenientes, taceam. Mephitidi hinc productae affueti, de renouando aëre vix cogitant. Vti Jaffiae, fic etiam in Polonia, vbique fere inter Iudaeos pauperiores, fordide omnino & arcte, vti notum eft, viuentes, prima peftis quali incubatio fiebat. Medici, qui Moscuæ, in officinam pannorum, ad examinandum infectos, repetitis vicibus mittebantur, de foetore in habitatiunculis operariorum, cui vix per aliquot minuta perferendo pares effent, conquirebantur.

E contra, etiam in summo vigore pestis, nunquam auditum fuit, eam, in melioris notae, & amplioribus domibus, si forte irrepserit, multum inualuisse, quin debita circumspeditione adhibita, sine magna clade, breui exstingueretur. Autumno anni MDCCLXX. Generalis locum tenens Plemennikow, venia ab exercitu proficiscendi impetrata, in urbem Russicam, Sewsk, ubi Coniux eum praestolabatur, aduenit. Verosimiliter domestici eius res qualescunque infectas secum asportauerant; nam paucis transactis diebus, nonnulli eorum, pestis criteriis insigniti emoriebantur; cautelis tamen rigorosis effectum fuit, quod vix amplius propagaretur. Simile exemplum, in historia pestis Moscuensis, supra atuli. Mense Augusti anni MDCCLXXI. hic Petropoli, sera nocte in domum Secretarii, dirigentis Senatus, primarii Kamarow, accersor, qui intremiscens mihi exponit, seruum, qui res varias, ex praedio eius, inter Moscuam & urbem Twer sito, allatas, receperat, ipsa hac vesperi, improuiso oppressum fuisse morbo, hanc ob causam praeprimis ei suspecto, quod pestem in viciniam praedii huius ex Moscuam importatam fuisse, audiisset. Reuera, praeter signa reliqua haud aequivoca, bubonem subaxillarem offendo; sudorifero vero confestim propinato, febris jam altero mane, vna cum caeteris symptomatibus grauioribus perfecte disparuit, buboque ipse, diebus proxime insequentibus, ope maturantium, in suppurationem redactus & incisus, consolidationem breui admisit. Quia cautiones, quas ordinavi, a domino valde perterrefacto exactissime in effectum ducerentur, nec minimum infectionis vltioris indicium appareret, haud consultum duxi, de facto hoc, consternationem maximam excitaturo, summo Regimini denuntiare; nec alia vestigia pestis in Metropoli hac, postea sese mihi obtulerunt.

II.

Febrem petechialem in principio plerumque mentitur; nec signa sua pathognomonica illico prodit.

Chozimi, vbi nullus morbus epidemicus regnavit, derepente XV. milites, febre petechiali implicantur, ex quorum numero duo tantum bubonibus insigniti erant. Jassiae, in Nosocomio militari, & valetudinariis legionum, mense Januarii, febres petechiales in initio simplices, criteriis pestis non nisi successiue prorumpentibus, inualuerunt. Idem Moscuae in aedibus operariorum Nosocomii generalis euenit, nam in primis aegrotis maculae tantum animaduersae fuerunt. Conuenientia haec maxima cum febre petechiali, & quod bubones & carbunculi in paucioribus duntaxat (ex aliis causis quomodocunque deriuati) mox adessent, reluctantes illos decepit Medicos, & ex hac diagnosi falsa, quae illos postea in pertinacissimam negationem pestis rapuit, lerna illa malorum prouenit. Sic, Jassiae, Kiouiae & Moscuae Ides incipiens, febris solum petechialis, aut malignae putridae nomine, a vulgo incredulo insigniebatur, persuasumque sibi habuit, pestem, si quae adesset, contagio celerrimo, & mortalitate actutum summa sese distinguere debere.

III.

In plebem inprimis furorem suum exercuit pestis; ex melioris vero conditionis hominibus, paucissimi respectu reliquorum corripiebantur.

Experientia haec, vti in aliis pestibus, sic etiam in hisce constantissima fuit. Dum in initio mensis Maii MDCCLXX. Jassiam aduenio, ex Praefectis militum, Chirurgis & Proceribus Moldaviae, vix

quisquam adhuc desiderabatur, quamuis lues jam per tres menses vaga fuerit: abhinc vero plurimi ea opprimebantur. Immunitatis huius prerogatiua, praecautiōibus bonis minime tribuenda, quae nullae fere, imo peruersae erant. Eadem felicitas quoque Kiouiae & Moscuae contigit; nam in postrema hac ciuitate, ex nobili prosapia, vtut numerosa, toto tempore pestis, X. tantum personas, lue ipsa occubuisse, innotuit. Nec, in mercatorum potissimorum, vel aliorum lautioris fortunae familiis, multae necesse obseruabantur. Medici omnes salui restarunt, quod iure mireris, dum maxima eorum pars, pestiferos tam infectos quam mortuos, in domiciliis ipsis indies lustrare debebat. Ex Chirurgorum quidem coetu, quatuor peste defungebantur, sed de singulis causae infectionis & mortis, ex erratis crassissimis sat notae erant.

IV.

Ex variis infectionis causis occasionalibus, reliquis frequentiores & efficaciores sequentes obseruatae sunt. 1) Arcum & inconsultum cum pestiferis consortium. 2) Contactatio rerum miasmate imbutarum, praesertim a perfatione aëris, praecclusarum. 3) Balnea, & omnes vapores tepidi. 4) Pinguedines rancescentes multum tractatae, vel in escam adhibitae. 5) Grauiora in regimine vitae errata, & animi pathemata.

1) Dum plebs indocilis omnes praecautiōes respueret, & sani cum infectis in iisdem domiciliis, aëre corrupto impletis, restarent; imo saepissime vnà dormirent, & a contactu intimiore quocunque, minime sibi cauerent: mirum sane non erat, quod seminia pestifera, ex vno in reliquos cohabitantes plerumque omnes transfirent, & numerus domorum penitus emortuarum Moscuae, vsque ad tria millia excreveret.

Negari

Negari quidem non potest, multas quoque alias causas, praecipuis incoerorem, in tam lugubri rei domesticæ statu, summum, symbolam quoque suam contulisse; hoc tamen luculentissime apparuit, familias prudentiores, cautelas praescriptas, praesertim quoad separationem infectorum, rite obseruantes, ab ulteriore luis propagatione immunes mansisse.

2) Pelles & coria animalium, lana, gossypium, sericum, lin-
teum & omnes, quocunque modo ex illis res fabricatae, susceptioni mi-
asfinatis, uti notissimum, obnoxia sunt; hoc tamen non ita simpliciter
fumendum est, quasi omnia talia supellectilia, quae contagio patuerunt,
eidem propagando, aequè idonea sint. Nam, si hoc foret, infectio
breuissimo temporis interuallo, generalis euadere deberet, quod tamen
experientiae refragatur *). Nemo vnquam credat, res tales quamuis
maximè suspectas, plane detestari, & intactas relinqui; e contra tunc
lucris cupido maxima inter plebeios cernitur. Si haeredes legitimi iam
desunt, vndique aduolant alii, qui furtim, raptim, & non raro violentia,
nedam a summe vigilante Magistratu semper cohibenda, adhibita,
domos eiusmodi emortuas expilant, praedaeque suas, vili pretio diuen-
dentes, longe lateque dispergunt. Necessè itaque est, ut res hae inqui-
nae, non omnes indiscriminatim, sed sub certis duntaxat restrictioni-
bus, contagi in efficacem disseminare valeant; quae uti obseruationes in-
ter se collatae me docuerunt, sub duo haec capita comprehendi possunt:
1) Si res infectae, a corpore vivo adhuc calentes, praesertim exhalationibus
pestiferi contaminatae, aliis sanis intimè applicentur, aut 2)
complicatae, compactae & seclusae, a perfatione aëris, per aliquod
temporis spatium remotae fuerint. Quia de priori infectionis occasione,
tanquam euidentissima nulla dubitatio restare potest, posteriorem solum,

exem-

*) Constantinopoli, omnia suppellectilia peste defunctorum, sine villo metu,
a haeredibus, in vnum vertuntur, diuenduntur, & quouis modo di-
strahuntur.

exemplis aliquot illustrabo. Dum Jassiae inter pestiferos moror, & infectos adductos scrupulose erogito, quo causas infectionis expiscarer, semper ferè eo res redit, vt vel ipsi consisterentur, vel per alias euinceretur, eos, ex domibus emortuis, aut ecclesiis male custoditis, in quas ciues opulentiores, ob pestem aliunde effugientes, bona sua scriniis recondita, cumulatim reposuerunt, varia vestimenta & scruta sericea, xylinæ, lineæ &c. furtim abstulisse; hinc immediate post euolutionem eorum, ex humiditate occulsa mucidorum, omnes, quotquot in consortio fuerint, peste multabantur. Autumno anni MDCCLXXI. XVIII. Cosaci, lares suos reuifendi gratia, ab exercitu dimissi, in quadragessimam (quarantaine) limitropham Waskow, sani adueniunt. Attulit vnus eorum, sarcinam colligatam, qua, vt euentilatio fieret, euoluta, peste statim eum, & quosdam focios, adoriebatur, cautelis tamen exactissimis breui restringebatur contagium: vt plura alia exempla taceam, quibus indubie constitit, femina pestis, per res antea innoxie tractatas, in loca valde distita aduecta fuisse, quamuis in itinere, nullum infectionis vestigium sese manifestauerit. Vere anni MDCCLXXI. pestis Kioviae, quae jam in initio hyemis exstincta fuit, iterum, attamen sine multa clade, prorupit, quia milites nonnulli praesidiarii, scruta varia, quae lue autumnopraecedente flagrante, in terra recondita fuerunt, effodierint. A magno viro, relatum accepi, Cosacum quendam, in praeterito bello turcico, ex spoliatione Oczakowiae, vbi pestis tunc temporis saeuit, praedam, qua potitus fuit, bene conuolutam, domum attulisse, & cistae inclusam ita abscondidisse, vt nec uxori, nec propriis filiis, per totos septem annos, de ea vel minimum innotesceret. Post mortem vero eius, ex thesauro fatali inuento, tota familia, ex octo personis constans, cum signis pestis haud aequiuocis, breui exstincta fuit. Quod miasma etiam leuissimum, in cellis & aliis aedibus fornicatis, perflationi aëris vix patentibus, actiuum & quasi exaltatum reddatur, multa euerunt phaenomena. Moscauae, Archiuae Collegiorum & Dicasteriorum,

rum, quae omnes facile fornicatae, & minime perflabiles sunt, permultis scribis, chartas scriptorias in iis peruolentibus, internecinae euaserunt. Mercatorum plurimi, tam Jassiae, quam Moscuæ, quorum tabernae fornicatae in ipso huius vigore clausae erant, remittente eius furore, illas intrantes, & merces manibus volutantes, improuisò quasi, inficiebantur. In Congressu pacis Fockschanenfi, cellarius aulicus, cellae vinariae fornicatae, ex officio multum immorans, signis pestis pathognomonicis afficiebatur, dum multi alii, febribus aliis malignis quasi pestilentialibus, sed sine his decumberent.

Imo metalla quaedam rubiginem admittentia, contagio recipiendo, & ad communicationem efficaci reddendo, apta visa sunt. Jassiae, a multis fide dignis asseuerabatur, pestem duobus annis priorem, ex Constantinopoli in Gallatz, per ferrum illatam fuisse, nam primus inficiebatur mercator, & immediate post, reliqui qui illud manibus tractauerant. Quod pestis per monetas cupreas & argenteas multum propagetur, in convicto erat, nec a vulgo, quamtumuis incredulo, in dubium vocabatur. Vidi, puerum Moldauiensem, confestim ardorem in vola manus percipientem, & peste correptum, postquam monetulam turcicam ex argento & multo cupro conflata, a Zingaro quodam recepisset. Chirurgus quidam Moscuæ, rubliones quosdam, ex manibus mercatoris infecti calentes, pro honorario accipiens, illico peste, (ex qua quoque obiit) affectus, insuper nonnullos ex familia sua polluit.

3) Noxa a balneis, non solum ob affluxum hominum in publicis, sed etiam a priuatis, euidentissima vbique fuit. Jassiae, tempore pestis, vtut illa ament incolae, experientia fat edocti, nemo illis vi audet. Moscuæ, jam mense Martii, balnea publica claudèbantur; at, sub finem mensis Junii, cum pestis jam exstincta crederetur, iterum aperiebantur. Quia vero breui abhinc, indicia pestis recrudescentis haud obscura, occurrerent, de nouo prohibebantur; nec defuerunt, qui iteratam hanc apparitionem, balneis hîsce tribuerent. Nam permulti ope-

reriorum ex officina magna pannorum, hucusque detenti, nunc vero libertatem nacti, per totam vagabantur ciuitatem, & se in balneis, reliquis immiscuerunt. Ex Nosocomio pestilentiali Simeonense, octo administri, in balneo vicino particulari lauabantur, immediate vero, vnus post alterum correpti, interierunt. Simile factum tres Chirurgiae tirores eidem Nosocomio inferuientes, experiebantur, qui se securos credebant, quod loco aquae acetum, ad aspergendos lapides incalesctos, adhiberent; nam omnes victimae mortis euaserunt. Fabri ferrarii, qui ferram candescens exstinguendo, & soleis fere ignitis vngulis equorum applicando, vapores multum inhalant, prae reliquis cladem acceperunt ingentem, ita vt cessante Moscuae peste, ob defectum eorum fere totalem, aliunde accersendi essent. Idem Moldaviae, Kioviae & aliis locis obseruatum fuit. De coquis res erat notissima, quod vbique inter primos desiderarentur. Praefecti militum, in regionibus infectis versantes, si non alios seruos, certe coquos perdiderunt. Ex comitatu Principis Orlow, Moscuae, duo itidem coqui in Nosocomium pestilentiale transportari debebant, quamuis reliqui fere omnes salui persisterent; & in Congressu pacis Fockshanensi coquus primarius ex bubone crurali aegre conualuit. Praefectus quidam militum, dum in castris prope Jassiam locatis, igni assidet, vbi cibae militum coquebatur, & vapores ex aheno, vt dicebat. penetrantissimos, naribus excepit, eo ipso momento, pestem grauissimam contraxit. Matronda quaedam Moscuenfis, quae alias magna utebatur circumspeditione, nullaque prorsus indicia contagii in domo habuit, cocta materia quadam lanea (flanell dicta), quae ob sensationem vnguinosam ei suspecta vid. batur, ancillae vt excoquat tradit. Haec vero, coctione vix peracta peste corripitur, & post paucos dies obiit; infantemque dominae quoque infecit.

4) Quod infima plebs, pesti praepremis obnoxia sit, haud possremam rationem in eo positam crediderim, quod rarius carnibus vel pisci-

piscibus recentibus, sed jam semicorruptis *), *vti lardo*, carnibus salitis & piscibus talibus, foetorem euidenter rancidum spirantibus, cui tamen fere assueti sunt, vescantur, & olea praesertim lini plerumque rancescentia, in usum trahant. Hoc quoque multum facit, quod esculenta sua, in ipsis domunculis suis coquant, assent, & aliis modis praeparent, quae hanc ob causam vaporibus infueto fere intolerabilibus nunquam fere carent; dum e contra, in opulentioribus omnia contraria obtinent. Sed, etiam in hisce pestibus, sat clare apparuit, opifices omnes, quibus cum animali pinguedine res est, vtut candelarios, saponarios, coriarios, pelliones & sic porro, multo crebrius ac reliquos, in pestem incidisse; quo ipso observationes loimographorum autoptorum quorundam perbelle confirmantur,

5) Quanta pericula, regimen vitae inordinatum, & adhuc magis affectus animi grauiore, attulerint, imo pestem plerumque acutissimam, improuiso quasi accerferint, per multis exemplis sat superque comprobatum fuit, & quando de prophylaxi sermo erit, uberius declarabitur.

V.

A pestis insultu immunes fere visi sunt: leucophlegmatici, cachectici, scabiosi, senes, & infantes lactentes. Obesi vero & ceterum sanissimi, multo copiosius inficiebantur, & difficiliter emergere solebant, quam strictiore corporis habitu praediti.

H 2

In

*) Memini me cum Praefecto quodam militum Jassiae vna prandidisse, qui cancris, quorum interiora, quia non admodum recentes erant, jam vici-descebant, auidе vescebat, quamuis vt ab iis abstineret, monerem. Hic, vix e mensa surgens, peste acutissima correptus fuit, & non nisi aegre a periculo mortis liberari potuit.

In locis peste vexatis, multos facie pallida & tumidiuscula cernere licet, quos valetudinarios, imo in hydropem proclives crederes; nunquam vero mihi contigit, tales peste affectos videre. Dum sub finem anni MDCCLXX. in Jassiam reuertor, vidi barbitonforem iuuenem, qui per integros octo menses, in Nosocomio pestilentiali, officio suo indefesse functus erat, totum jam leucophlegmaticum & intumefactum; affirmans se & alios tam barbitonfores, quam administròs, eodem modo deturpatos, nunc demum a peste inuasionibus, quibus antea saepiuscule obnoxii fuerunt, liberos effictos. Scabiosi quoque privilegio immunitatis peculiari beari videbantur, ita vt nec ipse viderim, nec ab aliis audiuerim, tales in pestem incurrisse. Chirurgus Aschenlow, qui per annum fere integrum, in Nosocomio pestilentiali immorabatur cachecticus, scabie insuper humida vexabatur, pustulis per varias corporis regiones, sero acri pellucido plenis, continuo fere erumpentibus. Author ei fui, vt nihil plane, contra affectum hunc utcumque sibi molestum moliretur, & singulari omnino exemplo, nullis fere praecautiòibus vtens, saluus & incolumis mansit. Maximam vero admirationem excitabant infantes teuelli, qui vbera matrum non solum ex peste aegrotantium, sed etiam jam extinctarum, impune fugentes, toties inuenti fuerunt, & quorum numerus haud paruus, Moscuae, quia Orphanotropheum clausum erat, in domum peculiarem exceptus, feliciter seruabatur. Communis quoque obseruatio fuit, pinguiores & caeterum optime valentes, insultus pestis multo frequentiores & grauiores pati, quam senes, macilentos, & multam pituitam eructantes.

VI.

Pestem etiam repetitis vicibus in vno eodemque subiecto, recurrere, saepiuscule obseruatum fuit.

Evenit hoc praecipuis in iis, quibus, ratione officii cum pestiferis continuo conuersandum erat, vti medentibus, barbitonforibus, ad-
mini-

ministris &c. & mature mediis conuenientibus succurrebatur. Hi non solum de leuioris infectionis indicis saepissime conquerebantur; sed etiam ipsius pestis adultae, febre nempe & signis eius pathognomonicis stipatae, aggressiones, plus vnica vice perpetiebantur. Jassiae, ex conualescentibus, quamuis a peste decumbentibus separate detentis, in recidivas incurrerunt plurimi, in Nosocomium pestilentielle iterum recipiendi. Chirurgus legionis pedestris Kiouiensis Kirchstein, a peste acuta grauissima, cum bubone crurali maximo (me praesente inciso) perfecte curatus, post discessum meum ex Jassia iterato, bubone ex altero latere correptus, diem supremum obiit. Ipse insultus sat determinatos, ter expertus sui, vti vberius infra narrabo. Fuerunt ex barbitonforibus & ministris, qui ter imo quartum pestem superarunt. Hoc apprimè notabile fuit, quod symptomata in iis, qui repetito afficerentur, successive leniora, & ipsi tandem leucophlegmatici facti, jam immunes fierent. Administer miles, aetate prouectior, in Nosocomio pestilentiali Jassienfi tertium bubone crurali insignitus, non nisi febrem leuissimam, per sudorifera prompte propulsandam, habuit, & exiguam a bubone molestiam haud curans, altero jam die ad munia ordinaria tanquam sanus reuertebatur; maturatione interea quamuis tardius procurata.

VII.

Grassabatur vere inprimis & autumnò, eoque semper atrocius, si tempestas valde pluuiosa & tepidiascula continuaret. E contra, quamprimum constantior & liccior fieret, vento boreali vel euro-aquilone, insimul regnantibus, etiam media aestate, si non penitus exstingui, saltem multo mitior euadere solebat. Hyeme vero appropinquante, contagium sensim minuebatur, & cum frigoribus continuis ingruentibus, in totum delebatur.

Ex historiis pestium supra traditis liquet, seminia pestifera, tam in Jassiam quam Moscuam sero autumnino importata fuisse; ob frigus vero hyemale insequens haud praeualuisse. Quamprimum vero ver, utrobique praeter modum humidum & tepidum instaret, tunc pestis, hucusque quasi occultata, actutum prorupit, quod Jassiae mense Februarii anni MDCCLXX. Moscuae vero initio Martii MDCCLXXI. euenit. Eadem quoque anni constitutio, sed multo iniquior & in longum protrahata, autumnis anni MDCCLXX. quo Kiouiae & MDCCLXXI. quo Moscuae saeuit lues, cum summa eius exasperatione obtinuit. Phaenomena varia in historia pestis Moscuensis jam notata, certe nihil aliud denotarunt, quam atmosphaeram vaporibus copiosissimis saturatam fuisse. Quantum vero siccitas aëris contagio huic contrarietur, euidentissime exinde elucet, quod pestis, calidissimis quamuis aestatis diebus, dummodo venti boreales vel euro-boreales flarent, confestim remitteret, pluuiis redeuntibus mox recrudescens. Circa finem mensis Junii MDCCLXX. antequam ex Nosocomio pestilentiali Jassienfi discederem, non nisi rarius, vnus alterue infectus introducebatur. Moscuae eodem anni tempore extincta omnino credebatur. Quae in fortalio Bendero grassabatur pestis, durante obsidione, mense Julii, itidem euahuit, sero demum autumnino quasi resuscitata. Quod frigus hyemale jam per se, deletioni iniasinatis opituletur, indubium est; ast plenaria eius, & subitanea fere extinctio, tam Jassiae in initio mensis Ianuarii MDCCLXXI. quam Moscuae in fine Decembris eiusdem anni, tunc demum insequabatur, quando procella euro-borealis, cum niue tenui vagante coniuncta, per plures dies haud interrupte continuauerit. Ea nempe venti huius natura est, ut impetu maximo, etiam per rimas subtilissimas penetret; quod in itineribus hyeme institutis toties obseruaui.

VIII.

Observationes quaedam confirmare videntur, aues & insecta,
pestilentiae tempore, in locis summe infectis, parcius
in conspectum venire.

Jassiam prima vice adueniens, horas subsocias, quas vindicare
mihi licuit, pro insigni, quo in entomologiam amore feror, tum quoque
corpus exercendi causa, deambulationibus in hortis vrbanis, dicaui; pla-
nie confidens, me in terra hac quoad naturae dotes felicissima, & aptissi-
mo nunc aestatis tempore, messem vberimam insectorum facere posse.
Ast, quantum fallor! nam paucissima solum, eaque ex classe potissimum
coleptorum hinc inde offendo; nec praeter muscas & culices, aliaque
vulgatissima; multa rariora occurrebant. Dum postea cum Generalis
locum tenente de Stoffeln, extra urbem, castra stativa, in vinea vastissi-
ma Metropolitanae Moldauiensis, locauimus, in primis diebus copia eo-
rum insigni potitus sum, sed paullo post, dum infectio etiam hic sub
dio, apud nos sese manifestaret, in totum fere disparuerunt. Post duos
vero annos, Jassiam, eodem anni tempore, sed felicioribus sub auspi-
ciis, resalutans, omnia insectorum plena, vidi. Observationem sequen-
tem, curiosam omnino, a Pharmacopola Moscuenfi fide digno, teneo.
A plurimis retro annis, formicae quaedam minores, in ea distributione
loculamentorum, vbi syrupi asseruantur, quavis aestate continuo reptan-
bant, & nulla vnquam arte extirpari potuerunt. Toto vero pestis tem-
pore nec vnica apparuit; insequente autem anno de nouo aduentarunt.
De auibus a plurimis narrabatur, quod minores cantatrices, caueis de-
tentae, in domibus infectis emorerentur, imo quod mures & gires,
quantumuis antea copiosi, disparuerint; sed de his fides apud relatores
esto. De maioribus vero, vtut, coruis, cornicibus, picis &c., hoc af-
firmare possum, multitudinem earum, quae alias Moscuae maxima
esse

esse solet, tunc inulto minorem a me obseruatam fuisse, ita vt non nisi hinc inde vnam alteramue transuolantem viderem.

IX.

Quamquam pestis morbus summe epidemicus sit; attamen sporadice hinc inde saepe erumpit, nec contagio tam pernicioso tunc pollet.

A Medicis graecis Jassiae relatum mihi fuit, pestem Constanti-nopoli, nunquam fere in totum cessare; sed nunc in hoc, nunc in alio suburbio, vel ciuitatis regione, sine magna tamen contagii propagatione sese exerere. Tunc vero extincta creditur, quando pauci tantum habitantium ex furore eius pereunt. In Moldauia, Wallachia & Crimaea, per totum fere belli tempus, vix totaliter defuit, quin hinc inde, quamvis rarioribus interdum interuallis, praesertim in Nosocomiis militari-bus sese manifestauerit. Anno MDCCLXXII. mense Junii Jassiae, in domo, quam Generalis Bawer inhabitauit, quidam ex incolis peste ipsa breui emoriebatur; imo ipse Generalis, mox febre corripiebatur acutissima vere pestilentiali, at in ipso initio per sudorifera deuicta fuit. Sic, (vt supra mentionem feci) in oppido Fockschiany, cellarius aulicus ex comitatu Principis Orlow, bubone crurali insignitus, quinto morbi die exspirauit, & coquus primarius ex eodem morbo conualuit; in reliquis vero quamplurimis, febre pestilentiali affectis, signa pathognomonica nunquam prodierunt. Similem statum sporadicum pestis, vbique tam inter incolas, quam copias nostras obtinere, a plurimis Medicis & Chirurgis tunc comperiui. Hoc quoque singulare est, quod pestis haec solitaria, miasmate multo dilutiore, nec tam communicatio gaudeat; hinc tantum ab ea iam non tinendum est periculum, nisi in domiciliis arctis, impuris, nosocomiis, carceribus &c. de nouo quasi exaltetur.

X.

Ubi pestis non nisi sporadice propullulat, febres malignae gravissimae quasi pestilenciales erumpere solent, quae contagio proprio sat efficaci, non tantum in viciniam, sed etiam locos sat remotos se diffundunt.

Febres malignas, periculo plenas, Constantinopoli, inter sporadicis pestis eruptiones, quando furor eius deferbuerit, grassari, & a Turcis, magis fere quam pestem ipsam reformidari, plurimi testes oculares mihi asseuerarunt. Consimiles omnino febres, in copiis nostris, post pestem pacatam, multum inualuerunt, & cladem insignem intulerunt. In comitatu Principis Orlow, dum haud procul ab oppido Fockschiany castris immunoratur, quamplurimi iisdem afficiebantur. Plerumque tanquam febres acutae, horripilationibus leuioribus; aestu & doloribus capitis intensissimis, initium sumebant, quibus delirium vel prima jam die, vel in aliis serius superuenit, & nunc typum continuuae seruabant, saepissimo vero, die morbi tertia vel quarta remittentes, & interdum manifeste intermittentes, paroxysmis valde irregulariter recurrentibus, siebant. Saepe quoque exanthemata purpurea vel urticaria erumpebant. Reliqua symptomata uti in acutis grauioribus. Sudoriferis, statim in principio exhibitis facile superabantur; qui vero tardius opem medicam implorarunt, salibus mediis, acidis mineralibus, & cortice peruuiano usurpatis, quamuis longius processerit morbus, sat feliciter tamen conualuerunt. Etiam febres illas intermittentes & remittentes atrocissimas, quae aestatibus annorum MDCCLXXIV. & MDCCLXXV, Moscauae tantopere grassabantur, per peregrinatores ab exercitibus inuectas fuisse, uti communis, ita summe verosimilis opinio fuit. Eadem quoque fuit epidemia, quae autumnno anni MDCCLXXI in vrbe Nischni Nowogorod vocata, in perniciem multorum saeuit, quametfi

I

signa

signa characteristica pestis defuerint; vti ex relatione Chirurgi Pell, in curiam medicam Moscuensem transmissa, abunde patet.

XI.

In furore pestis, epidemiae aliae silent; imo pestis aliis morbis acutis, quasi improuidò sese adiungere solet.

Qui Jassiae & Moscuæ, immediate ante pestis inuasionem, sat populariter grassabantur morbi epidemici, breui ita disparuerunt, vt de iis nihil jam audiretur. Si vero contingeret, quemquam febre alia opprimi, vix tamen a pestis criteriis, nunc citius nunc serius prorumpentibus, tutus fuit. In Nosocomiis tam Jassienfi quam Moscuensi militaribus, vix non quotidie aegrotantium nonnulli peste corripiebantur, de quibus hucusque nulla omnino suspicio infectionis erat, nec unde provenerat contagium, diuinari poterat; reliquis tamen, inter quos subinde per plurimos dies decumberent, immunibus resistentibus.

XII.

Affectus morborum leuioribus sequentes, tempore pestis valde communes erant: furunculi; grauedines faucium; dolores rheumatici in variis corporis regionibus; sensus grauativus in iis locis, vbi dudum apostemata, vulnere vel bubones sedes suas habuerunt; stranguriae; pollutiones nocturnae insolitae; exanthemata vrticaria; pustulae lymphae acri scatentes; sudores & excoriationes digitorum pedis; vrinae profunde coloratae, & in nonnullis cum sedimento multo lateritio.

Indispositiones hæcæ, tam Jassiacæ, quam Moscuæ, in vigore pestis frequentissimas obseruauî; quamuis nec constitutio anni, viuendi ratio, vel aliæ causæ euidenter, eas tam copiose producere poterant, & cessante imo jam deuigescente lue prorsus exulabant. Patientes, quoad reliqua fere sani, vel ad minimum haud periculose aegrotantes, nullis omnino criteriis pestis ipsissimæ notabantur, etsi nonnulli postmodum, in eam implicarentur. Furunculi imprimis in junioribus & robustis, caeterum integra fruuentibus valetudine, præter morem copiosi, & diuersæ magnitudinis, varias corporis partes obsidebant. Difficillime in suppurationem perfectam abibant, sed plerumque tanquam anthraces, nucleis duriusculis albis præditi, non nisi post eorum extractionem, consolidationem admittebant. Coryzae, tussis, grauedines faucium, & rheumatismi varii, permultos infestabant, quamuis nulli adhuc frigores adessent. Dolores grauius, (Calendaria vulgo nuncupata) omnes nunc patiebantur, qui cicatricibus amplioribus, ex prægressa antehac suppuratione largiori, insigniti erant. Vidi Jassiacæ, mercatorem graecum, qui de hoc sensu, sibi valde molesto, sub axilla dextra, vbi ante plures annos Constantinopoli degens, bubonem pestilentem habuerit, multum conquerebatur. Ardores vrinae in multis nunc excitabantur, & saepe aggressionem pestis propinquam annunciarunt. De pollutionibus nocturnis insolitis, quid nempe portenderent? non solum a junioribus, sed etiam aetate proeclioribus, quaestiones frequentes mouebantur. Exanthemata miliaria & vtricularia, in congressu pacis Fockschianensi, sat vulgaria erant, peste non procul a nobis in duobus pagis vagante. Pustulae prurientes, & excoitationes inter digitos pedis, in plebeiis occurrebant. Sudores pedum largi & viscosi, quamplurimos nunc infestabant, quamuis aliàs iis vix obnoxii fuissent. De haemorrhoidibus hoc certum erat, omnes iis obnoxios, etiam qui jam dudum ab iis liberati fuerint, nunc grauios & summe dolorificas ca-

rum intumescencias pati. Multi vtut sani videbantur, vrinas crassas hypostaticas excernebant, nulla praeterea sentientes incommoda.

XIII.

Extinctionem vel saltem remissionem pestis praefagiebant: variolae; febres intermittentes, praepremis quartanae, & leucophlegmatiae.

Incolae Moldaviae longam praetexentes experientiam, in Turcia quoque, vt aiunt, constantissimam, pestilentiae tempore, variolas auide praestolantur, certamque spem fouent, luem post earum apparitionem statim finiri. Opportune accidit, vt inter captiuos Tartaros, ex quibus nonnulli peste decumbebant, etiam puellam VIII. circiter annorum, variolis discretis, haud periculose aegrotantem, animaduertentem. Diebus quoque insequentibus, furor pestis notabiliter remisit, ita vb sub finem mensis Junii sporadica facta, non nisi rarius propullularet. Certe, toto grassationis tempore Jassiae, in totum desuerunt variolae, & Moseuae, vbi endemicae quasi, nullo non anni tempore, saltem hinc inde exstare solent, ex relationibus Medicorum & Chirurgorum, quas Collegio Sanitatis quauis hebdomade, tradiderunt, obseruatio haec iterum confirmata fuit. Nam in fine demum Decembris MDCCLXXI. dum pestis iam deuigesceret, variolarum hucusque absentium, tandem mentio facta fuit. Tertianae, magis vero quartanae, ambobus in locis, in declinatione pestis copiose prouenerunt. Leucophlegmatia quoque affectus, permultos tunc cernere licuit, praesertim conualescentes, vel qui plus simplici vice pestem perpeffi erant.

XIV.

Pestis a reliquis morbis discernitur, eo, quod summe contagiosa, perniciosissima, bubonibusque, carbunculis & exanthematibus variis, singulatim aut coniunctim, stipata sit.

Exacta mali huius truculentissimi determinatio, maximi momenti, & maioris certe necessitatis est, quam credi facile poterit. Nam, dum ex errore in diagnosi alius cuiuscunque morbi, vtut contagiosi & periculosi, non nisi pauciorum vita periclitari solet, hinc e contra incolumitas maximarum ciuitatum & prouinciarum saepissime subuertitur. Testantur hoc historiae omnium fere pestium; nec recentissimis Jassiensis & Moscuenfis exceptis. Plerumque enim quando pestis in magnas vrbes irreptat, nescio, quo infarsto omine, ex Medicis ipsis nonnulli, factionis negatiuae antesignani fiunt; quousque possunt, praesentiam pestis absolute inficiantur. & tanquam pro aris & focis dimicantes, nihil intentatum relinquunt, quo omnes in sententiam suam tam lethiferam trahant; assensum apud Magnates multos & ciues opulentiores eo facilius obtinentes, quod quibus semper lugubria quaeuis detestetur. Tandem rebus ad incitas redactis, plenissime conuicti, nullam aliam excusationem tantae obstinationis reddere possunt, quam, quia pestem ipsi nunquam viderint, eam a febris petechialibus discernere non valuerint. Verum quidem est, quod frequentissimi pestium typi, faciem febrium malignarum, quoad plurima symptomata, saltem imperfecte, prae se ferant; at vnique solertius examinanti Medico, discrepantia illa summa in principalioribus, oculos ferire debet, dummodo ad sequentia rite attenderit. 1) Nulla vnquam febris maligna, tam actiuo & subtili, quaquaersum summa facilitate sese dispergente pollet miasmate, (quod non solum proximos, sed etiam remotissimos, si media transfe-

rendi suppeditantur, cito & quasi improvisò adoritur) ac pestis. 2) Decursus plerumque celerrimus, & strages fere vniuersalis, eam perniciosissimam omnium morborum, nulli febrì epidemicae, quamvis aliàs periculosissimae comparandam, efficiunt. 3) Bubones, carbunculi & maculae singulares, ab omni aeuo, pro signis pathognomonicis optimo iure habita, siue singulatim aut coniunctim prodeant, omne de praesentia ipsissimae pestis dubium tollere debent. Nec obstat, quod in febribus malignis, similes quodammodo eruptiones subinde occurrant; circumstantiae namque reliquae toto coelo differunt. Maculae petechiales paruae & discretae sunt; in peste vero copiosiores, latiores & subinde confluentes, insignes ecchymoses & tandem carbunculos siccos formant. Citior denique earum apparitio & mortes vniuersales fere, pestem, etiam si bubones & carbunculi nondum sese manifestauerint, ad minimum suspicari sinunt. Metastases, quae in declinatione febrium malignarum ex deriuatione materiae peccantis, ad parotides praeprimis & glandulas submaxillares subinde fiunt, (nam subaxillares, inguinales vel crurales glandulas, in hoc statu, affectas, nunquam mihi videre contigit) a bubonibus pestilentialibus jam hoc ipso differunt, quod communiter tanquam crises imperfectae, salutem aegris promittant; dum e contra hi, jam in initio morbi prorumpentes, in omni promiscue glandula, occurrunt; nec remissionem sed exasperationem symptomatum, euentu plerumque lethali, producant. Idem fere de carbunculis valet, qui praeterea a tumoribus gangraenosis, subinde in febribus quoque malignis obseruatis, quoad omnia discrepant, vti ex descriptione eorum infra tradenda patebit. Caeterum bubones pestilentes a venereis, cum quibus in principio pestis haud raro confundi solent, solo jam situ, in vtroque casu diuersissimo, distinguere facile est. Nam venerei semper in inguinibus ipsis; pestilentes vero rarissime ibi, sed communiter in regione anteriore superiore cruris, duos vel tres digitos transversos sub commifura inguinis, sedes suas figunt.

Signa pathognomonica pestis, bubones puta, carbunculi & exanthemata, rarius insimul in vno eodemque pestifero, omnia, proueniunt. Plerumque, in prima eius vt ita dicam, incubatione, non nisi maculae apparent, mox vero bubones praesertim crurales, aut soli, aut vna cum carbunculis (quae itidem solitarii saepe sunt) lue[m] caracterizant, ita vt in vigore & declinatione eius, maculae iam rarius obseruentur.

Quandocunque itaque Medico, in inspectione aegrorum vel mortuorum demanda[m]ta, criteria supra nominata sese offerunt: tunc sine haesitatione pestem a teste, magistratui denunciare potest & debet, hocque eo confidentius, si suspicio, contagii, ex regione alia infecta, ducti, probabilis adest; aliam culpam propagationis mali huius terribilis, nisi obices validissimae ponantur, presso pede insequentis, in se, & quidem merito, admissurus.

Quae in fine pestium, vt plurimum occurrere solent febres mali moris, sic dictae pestilentiales (exper. X.), pro peste ipsissima haberi nequiquam debent, quamuis, contagio, symptomatis, crebris moribus, imo exanthematis, speciem eius praebent; nisi bubones & carbunculi, tanquam signa pathognomonica praecipua, insimul compauerint.

Restat, vt paucis me expediam, cur, in determinatione pestis, inter notas eius essentiales, *febrem* omiserim? ad quam tamen, tanquam genus suum, ab omnibus fere scriptoribus relata fuerit. Adest sane febris, cum suis symptomatis, in maxima parte pestiferorum, dum iam decumbunt, & quidem in peste lenta, acuta & acutissima, mox describendis; attamen ex numerosis obseruationibus enata reflexio, me plenarie conuicit, febrem ad essentiam eius haud pertinere, quia in permultis, ea lue iam indubie affectis, exulat, vel saltem morbi & mortis comes indiuiduus vix nuncupari potest. Sic, in periodo infectionis, per stigmata luculentissima miasmatis efficaciae sat notata, nulla adhuc febris

bris adest. Omnes, qui peste acutissima corripuntur, sine ullis febris futurae signis praegressis, illico in lernam symptomatum atrocissimorum, a febrilibus alienis, delabuntur; breui de vita migraturi, nisi promittissime iis succurratur; quos tamen febre laborasse, quis dixerit? haec solum ex causa, quod pulsus tunc frequentissime feriat. Nam eodem jure, etiam breuissimos morbi decursus eorum, qui ex venenis acrioribus, vel vaporibus carbonum extinguantur, ad classem febrium referre necesse erit, cum quibus caeterum, species haec pestis, maximam similitudinein habet.

Quod pestis etiam sine febre, saepe luculenta, frequenter jugulet, sequentes observationes comprobare valent.

Breui ante aduentum meum Jassiae, duo milites, ad horreum quoddam in suburbio, ubi vestimenta post demortuos ex peste, asseruabantur, excubias agentes, de vi contagii minime solliciti, aceruo huic indormierunt, & post paucas horas mortui inuenti fuerunt.

Dum quodam die versus vesperam, Monasterium a sancto Spiridone cognominatum, peto, ut pestiferos ibi detentos pro more visitarem, offendi Subofficialem robustum, in platea juxta domum quandam scamno insidentem, & cum alio milite confabulantem. Quia femoralia praeter consuetudinem soluta vidi, infectum illico suspicabar; hinc nolentem quamuis examinans, nulla plane febris indicia, bubonem vero insignem in crure dextro inueni. Nosocomium pestilentialiale ingressus, statim misi, qui infectum hunc accerferent, quo remedia administrare possem; at vix adductus inopinatò exspirauit.

Nec insolitum erat, tam Jassiae quam Moscuae, deambulantes, vel munia quaecunque pericientes, in viis vel alibi, derepente mortuos concidere; quos, ad extremum usque halitum, tanto robore praeditos, febricitasse, haud verosimile est.

Huc quoque phaenomenon illud plane singulare, in Nosocomio pestilentiali Jassienfi, a me toties obseruatum, pertinet. Aegrotos
nempe

nempe pestiferos pro more visitans, communiter plures paucioresue conualescentes, insigni semper cum laetitia, inuenio. Febris cum symptomatis pacata & pulsus regularis; qui nuper delirabant, nunc mentis compotes facti, ad omnia rite respondebant; lectis insidentes, vultu hilari, Deo gratias pro liberatione agebant; imo cibos efflagitabant, & se quoad omnia melius habere asseuerabant. Sed nunquam de omnibus hisce securus esse potui, quin vnus alterue horum eodem adhuc die, vel nocte insequente, inopinato ad plures migraret. Mors illis tam placida & inexpectata fuit, vt quamplurimi inter manducandum, sine recidiuae vel minimis indiciis, animam efflarent.

XV.

Quantumuis facies pestis valde diuersa sit; omnes tamen eius variationes, sub sequentibus IV. capitibus comprehendendi possunt. 1) *Periodus infectionis*, in qua, reliquarum specierum plerumque praecursoria, omnes, signis pestis indubiis affecti, sed nondum febricitantes, versantur. 2) *Pestis lenta*, quae periodum infectionis, praesertim longius protractam communiter excipit, & tum lenitate symptomatum apparente, tum decursu longiore, febres malignas, inprimis petechiales aemulatur. 3) *Pestis acuta*, sine infectionis longioris mora incipiens, typum febris simplicis acutae imitatur. 4) *Pestis acutissima*; vehementia symptomatum summa, tum etiam decursu citissimo & anomalo, a reliquis facillime distinguenda.

Nulla vnquam aegritudo, tam variabili formam ludit, ac haec omnium dirissima; vt non immerito, epitheto Protei salutetur. Sub larua namque leuissimae indispositionis, jam reformidandae, nunc febrem

malignam, nunc ardentem, vel alium denique periculosissimum morbum, mentitur. Decursum subinde citissimum, plerumque vero, praefertim si periodus infectionis, in nonnullis per plures septimanas protracta, computetur, sat longum habet; quoad causas tamen, notas characteristicas & terminationem semper idem. Jassiam proficiscens, in ea sententia firmiter stabam, pestem, nihil aliud, quam febrem malignam putridissimam, esse, nec aliam, praelectiones Praeceptoris Schreiberi, loimographorum certe non infimi, & lectio authorum, mihi suppeditare potuerunt. Quantum vero obstupui! dum illico post aduentum, non simplicem morbum, sed typos vnus eiusdemque luis diversissimos, & sibi vix assimilandos, animaduverterem. Nam, multos, bubonibus & carbunculis insignitos, sanorum instar obambulare, & munia sua obire *); alios, febre quasi maligna, sine symptomatis admodum grauibus, jam per plures dies continuante, decumbere vidi; dum alii iterum, multum intensius, tanquam synocho simplici febricitantes, breviori interuallo, aut emorerentur, aut conualescerent; nonnulli denique ex improviso adorti, post perpeffa symptomata atrocissima, quam ocyssime e viuis discedebant. Discrepantia haec maxima & inexpectata, incitauit me, vt omni studio & attentione, in naturam mali huius terribilis explorandam, incumberem; certo persuasus, methodum incedendi, si quae rationalis inuenienda, in omnibus hisce, tam immensum variantibus typis, minime eandem instituendam esse. Ex obseruationibus

*) In conuentu Medicorum & Chirurgorum, quem ipso aduentus mei in Jassiam die, institui, quidam, duos ex praesentibus, peste affectos esse, jocando quasi, indigitabant; Chirurgum nempe Rosberg, & Prouisorem Fuchs, quamuis ceterum bona mente essent, & se sanissimos simularent. Dum inspectionem vrgerem, in priori maculam magnam nigram in pede extremo, & glandulam submaxillarem intumescens, in altero vero bubonem incipientem curalem, offendi. Nihilominus, hic, VIII. adhuc dies; ille vero, vltra tres septimanas, in eodem statu perseverarunt, donec in pestem ipsam, febre & reliqua caterua symptomatum stipatam, implicarentur.

bus itaque, quarum tunc vberriima messis erat, quotidie factis, natura ipsa viam monstrante, hanc pestis diuisionem mente concepi, & jam die XIII. Junii, in breui illa descriptione pestis, quam Proto-medico L. B. Aschio, in exercitum magnum transfusi, proposui; hoc solum cum discrimine, quod pestem lentam ab acuta, tunc adhuc non penitus distinguerem. Sententiam hanc meam corroborarunt deinceps, non solum obseruationes propriae posteriores Jassiae praepriis, & postmodum Moseuae quoque, sed etiam vnanimis, saltem tacitus consensus omnium Medentium, qui Moseuae, tam in ciuitate, quam Nosocomiis pestiferos visitarunt. Nam quamuis in schediasmate meo, tunc supremo iussu, russo idiomate diuulgato, publice prouocati fuerint, vt, si quid experientiae minus consentaneum, in illo obseruarent, vel ipsi meliora inuenirent, sine mora, Collegio sanitatis referrent; imo mandato iunctum erat, vt quisque eorum, quauis hebdomade, obseruata sua communicaret; ex tanto tamen numero nec vnicus exstitit, qui aliquid in contrariam partem attulerit.

Si quid ergo, experientia tam multiplex in stabilienda veritate, valet, plene confido, diuisionem hanc meam pestis, vt in natura ipsa fundatam (neutiquam vero fictitiam) non tantum stabilem, sed etiam haud paruae vtilitatis iis futuram, quibus in posterum lugubris occasio sese obtulerit, pestiferis opem ferre, & doctrinam hucusque mancam, ad maiorem perfectionis gradum prouehere.

Non quidem negauerim, typos quosdam valde irregulares, & ex vna alteraque specie, quasi compositos subinde occurrere; ast facili negotio, a quouis in arte exercitato, ad proximam, cum quo maximam habeat similitudinem, & consequenter eandem fere methodum medendi exposcunt; reduci possunt.

XVI.

Contagii debilioris in periodo infectionis, intra corpus admiffi, & jam irretiti, haec figna funt: dolores, in partibus glandulofis & mufculis maioribus punctorii, momentanei & inordinate redeuntes; ardores vrinae; ad fomnum procliuitas; vnguen cutis, praeprimis in facie & manibus, fuperabundans; feignities alui; excrementa copiofa, pulpofo, vifcofo; grauitas corporis; laffitudo in folita; defectiones animi. Intumefcentia glandulae cuiufcunq; parum dolorifica, & maculae atrorubentes vel fufcae, grauioris infectionis gradum; vti deprauatio gultus & lentor falivae; anorexia; albedo & fpurcitics linguae, & cephalalgia, tranfitum in vnam alteramue fpeciem peftis imminentem, indigitant. Haec omnia, & quidem fubinde fat diu, fine febre contingunt.

Dolores &c. Phaenomenon hoc fingulare, in initio tantum periodi infectionis occurrere folet. Sentiones, a doloribus hifce, interdum tanta acutiae polent, vt clamores extorqueant. Velocitate fumma varias corporis partes peruolant, & eodem fere momento, ac in glandula e.g. fubaxillari fentiuntur, etiam in mufculis, deltoide, pectorali maiore, dorfalibus, & glandulis inguinalibus quali acu pungunt, hoc ipfo, concuffionibus, quae a machina electrica produciuntur, quodammodo comparandi. Interdum in glandula vna alteraue folitarii recurrunt. In quibusdam crebro, in aliis rarius profiliunt, hominesque quoad caetera fani, reliquis affectionibus hucusque nondum obnoxii funt; his vero irruentibus, dolores hi fugaces ceffant.

Ardores urinae. Symptoma hoc, in quamplurimis infectis observatum fuit, qui de meiendi difficultate querulantes, & remedia poscentes, suspicionem infectionis haud fallentem, eo prodiderunt.

Ad somnum proclivitas. Fuerunt, qui non contenti nocturna quiete, etiam de die qua data occasione, obdormierunt, quamvis expergefacti se sanos simularent. Nonnulli plane comatosi fiebant: tales plerumque in pestem acutissimam prouoluebantur.

Unguen cutis, aliàs in statu sano, vix in sensus cadens, nunc superficiem corporis, glabritie viscosa, aquam respuente, superuestit. Praesertim in manibus & facie, tum magis conspicuus est, tum quoque magis excerni videtur. Tempore pestis, non raro tales in conspectum veniunt, quibus facies tanquam butyro vel oleo illinita resp'endet, & de hisce, quod infecti sint, certo tunc concludi potest.

Segnities alui. Inseparabilis, quantum noui, infectionis sequela, in plenariam constipationem, vna cum ingressu febris transiens.

Excrementa. Dum circa Nosocomium pestilientiale, forte in loca inciderem, vbi administri pestiferorum & reliqui sese exonerare solebant, non parum miratus sum, quod non acervos excrementorum coctorum, vti in castris sat visui se offerunt, sed solum tumulos minores, consistentiae semiliquidae quasi pituitosae, offenderem. Nec foetor extraordinarius nares feriebat, quamvis media aestate, ardente sole, hoc exspectare fas erat.

Gravitas corporis &c. Eadem fere ratione, ac ante insultum febrium malignarum plerumque contingere solet, infectorum multi, iacturam virium manifestam nunc patiuntur. Agilitas consueta torpescit, quamvis se sanos simulare conentur, & negotia sua saltem perfunctorie expediant. Haud raro, de pondere membrorum, quasi plumbea facta fuerint, queruntur, hinc ex quocunque exercitio difficiliore, lassitudine afficiuntur. Ferunt Jassiae, qui praesertim calore meridiano aestu-

ante, ex deliquio animi in plateis conciderent, ad se tamen breui redierunt. Alii vertiginosi & summe debiles fiebant.

Intumescencia glandularum. Plerumque ea glandula, quae dolores praedictos punctorios prae reliquis perpeffa fuit, sensum plus minusue durefcit & intumescit. Sensus in initio tam obtusus est, vt nisi germina haec bubonum, vel partes vicinae rudius contrectantur, vix multum doleant. Multos bubonibus hisce nascentibus, & iam haud parvis cruralibus obnoxios, sat recte deambulantes toties vidi. Ipse, per totum temporis spatium, quo Jassiae pestiferis interfui, tumorem glandulae cruralis dextrae, nucem auellanam magnitudine nunc aequantem, nunc excedentem, & infectionis maiorem vel minorem gradum barometri instar indigitantem, gestavi. Rudimenta haec bubonum, hucusque mobilia omnino sunt, nullis inflammationis signis apparentibus.

Maculae. Pars nempe quaecunque corporis derepente, maculis varii coloris & amplitudinis, quasi a vi externa fugillata fuerit, contaminatur. Sine vlllo doloris sensu oriuntur, & saepe per totam infectionis periodum, in eodem statu persistunt. Cutis externa breui insensibilis, sicca & rugosa quasi fit. Nisi mature resoluantur, in carbunculum siccum, plerumque lethalem, abeunt.

Depravatio gustus. Ex sano nempe, successiue vel etiam promisceue, subdulcis, fulsus, fastidiosus & amarescens fit, vt in me ipso per tot vices obseruaui. Multi, mutationum harum, rationem accuratam haud habentes, non nisi amaritiei valde molestae, mentionem faciunt. Saliva & reliqui oris humores, in statu naturali limpidi, inspidi & deglutitioni destinati, nunc crassi, viscosi, albescentes, spumescetes & ingrato sapore praediti, non amplius in ventriculum protruduntur, sed tanquam inutiles, imo noxii, ipsius naturae nutu, excreantur. Ipsi infecti tunc, gustus sensum hunc valde ingratum, cum viscositate coniunctam, quasi pastam farinosam, in ore volutarent, exprimere solent. In haud paucis sputa flauescencia vidi.

Anorexia. Quamprimum gustus oris vitatur, etiam ciborum fastidium, quamvis adhuc vix totale, incipit. Nausea haud levis, infectos saepe molestat; nunquam vero in hac periodo infectionis, vomitum insecutum fuisse, vidi. Sunt quoque, non vno infectionis criterio notati, qui cibos sat bene appetunt, dum alii non nisi coacte alimenta sumunt.

Albedo & spurcitas linguae. Alteratio linguae, in nullo morbo tam subitanea & notabilis existit, ac in peste. Non semel in me ipso, subsidio speculi, mutationes sequentes, distincte observavi. Extremitates papillarum, quae in statu sano rubentes, humidae & tenues sunt; infectione jam in febrem properante, gradatim intumescere, & in molem insignem excrescere incipiunt. Capita earum, pedunculis elongatis insidentia, fungos sat bene referunt. Pituuta tenax, & saepe lutescens, linguam tunc obfolet. Mox capita haec, in villos vel fila innumera resoluuntur*), quae praesertim in dorso linguae valde elongata, longitudinem lineae saepe superant, & tunc omni sensu carent, adeo ut forcipe vel unguibus comprehensa & pressa, nullam plane sensationem dolorificam excitent. Fila haec in initio alba, sensum vero brunneo & fusco colore induuntur; hinc lingua praecipuis versus radicem eius, quasi nigra apparet. Quamprimum febris, vel ex sudoribus in principio, vel per insecutam suppurationem bubonum & carbunculorum in morbo adulto, exstinguitur, commutatio linguae, eadem ratione, & quidem sat cito retro procedit. Villi namque elongati, ex nigrescentibus albi fiunt, celerrimeque decrescunt, in capitula jam laete rubescentia & humidiuscula subsident, quae tandem sensum minora facta, in statum naturalem rediguntur. Initium purificationis, in marginibus & apice fit, reliquae vero

*) Similem resolutionem papillarum, tam linguae, quam apicum digitorum, in filamenta tenuia longa, per diuturnam macerationem, Anatomici sagaciores produxerunt,

vero partes adiacentes, successiue munditiem pristinam, vna cum colore, madore & gustu naturali, acquirunt. In corpore & sulcis, vltimum semper lustramen peragitur. In hac specie contaminationis linguae, moles eius sensibiliter augetur, & intumescit. Alia quoque albedo, telae instar aranearum tenuis, sine notabili protuberantia, vel villositate papillarum, & sensu quodam constrictorio, obuinit. Illa, in periodo infectionis & peste acuta familiaris, non tam mali ominis, ac haec, pestis lentae, & subinde acutissimae comes, esse solet.

Cephalalgia. Dolores capitis, haud acuti adhuc, sed aggrauantes solum, & per interualla in totum desinentes, spe perquam fallaci, quasi nullius momenti essent, vel ex aliis causis, animo facile fingendis proueniant, infectis imponere solent.

Omnia haec symptomata *) in aliis plura, in aliis pauciora occurrunt. Nec omnes ex leuiori infectione, in pestem ipsam incidunt, sed vel naturae robustioris beneficio, vel exercitio corporis & cautelis debitis in usum vocatis, sine omni medicatione perfecte restituuntur. Si vero, medicina apta cum regimine administratur, tutius sane & celerius negotium succedit. Aliter vero se res habet, si iam signa infectionis grauioris, intumescencia puta glandularum & maculae adsunt; tales enim indubie in pestem lentam, & subinde acutissimam delabuntur, nisi tempestiua medela, periculum praepediuerit. Periodus haec infectionis, variae omnino durationis est. Ante pestis acutae insultum, interdum vix per paucas horas sentitur, & saepissime plane exulat; e contra, si per plures dies vel septimanas perduret, pestem lentam vel acutissimam praefagit.

*) Accidentia illa, quae in locis peste vexatis, multos quoad caetera sanos afficiunt, de quibus in experientia XII. egi, cum hisce minime confundenda sunt.

XVII.

Miasma pestilens, vtut forte & crebro susceptum, non raro per perspirationem insensibilem, sine omni medicatione vitro excernitur. Si vero sedem in corpore jam figerit, per signa sua (exper. praec.) se prodens: tunc non nisi sudoribus, per exercitium corporis, vel media diaphoretica, mature & sufficienter elicitis, perfecte eliminari potest. Contra symptomata maxime vrgentia, remedia cuique conuenientia cum fructu adhibita fuerunt.

Admirationem certe mouet, qui fiat? quod miasma hoc, aliàs plus quam communicatum & efficax, multos, vi quamuis ejus fortissimae continuo expositos, non nisi per longiora interualla, quosdam vero vix ac ne vix quidem, afficiat. Quisnam credat? Medicos, Chirur-
gos, Sacerdotes, barbitonfores, aegrorum administratos & vespillones, quibus in Nosocomiis pestilentialibus, haud interruptum cum pestiferis tam viuus quam mortuis negotium fuit, vel vnicam diem, a periculo tanto incolumes resistasse. Et nihilominus palam erat, hos ipsos, & rarius quam exspectari poterat infici, & si inficerentur, sat facile e vadis emergere. Accidit, vt quodam mane Nosocomium intrans, administrum in eo ipso lecto dormientem offenderim, ex quo de nocte mortuum remouerat, & hoc quidem sine vlla noxa saltem mox insequente. Audacia impunis vespillonum, praesertim Moldauiensium, in ostentationem temerariam degenerauit. Chirurghi & barbitonfores, per maximam diei partem, incisiones, scarificationes & deligationes perficientes, impedire nequaquam potuerunt, quin manus eorum, pure, sanie & sanguine ex contactu instrumentorum & fasciarum inquinarentur; vt de applicatione emplastrorum, cataplasmatum, pulsus exploratione &c. nudis digitis peragendis, nihil dicam. Necessè itaque est, vt, contagio huic

L

corpo:

corpora indubie intranti, sed haud irretito, exitus continuus liberrimus patuerit; quem, non nisi per perspirationem insensibilem naturam robustiorem molitam fuisse, equis non videt?

Quantum motiones corporis, ad miasma e corpore eliminandum valeant, ex sequentibus obseruationibus elucescet. Circa finem mensis Maii MDCCLXX. dum pestis adhuc summo cum vigore fureret, reliquiae quinque legionum, quae hucusque Jassiae in praesidio locatae fuerant, ex mandato illustrissimi Polemarchi, versus exercitum magnum ducebantur. Narrarunt mihi postea Praefecti militum & Chirurgi, tanquam rem valde memorabilem, milites, prima itineris die, ob infuetam & extraordinariam plane lassitudinem sese manifestantem, castra statua pro nocturna quiete designata, non nisi aegre attingere potuisse, sed sudoribus diffluentes, post breuiores progressus, respiramenta intermedia efflagitasse. Lassitudo haec altero jam die minor, tertio vix obseruabilis fuit. Ex cohorte hac, primo itineris die, duo, & altero vnicus tantum in nosocomium pestilentiale retromittebatur; postea nullum amplius vestigium infectionis apparuit, quamuis haud ita pridem ex eorum medio, vsque ad viginti quotidie introducti fuerint, & plus quam verosimile erat, eos, permultas res infectas, ex ciuitate summe pestifera & confusionis plena secum asportasse. Simillima omnino ratione, pestis, in cohortibus ex Wallachia tendentibus, nullis cautelis, quamdiu in loco restabant, extinguenda, sed e contra quotidie latius serpens, castris motis, miraculi instar disparuit. Ipse, indicia infectionis saepissime persentiens, summum in eo praesidium locaui, vt omnes horas subsecuius in excursions impenderem, herbasque & insecta per hortos, campos & montes vicinos colligens, oborto leui sudore, semper animo & corpore recreatus reuertebat. Dum versus finem mensis Nouembris, eiusdem anni, victrices copiae, hybernandi causa, Moldauiam repererent, & illustrissimus Polemarchus Jassiam, quamuis pestis in eadem adhuc sporadice hinc inde profiliret, pro hybernaculo proprio elegerit, euenit,

euenit, vt breui post aduentum nostrum, contagium, in manipulo praefertim vno; legionis pedestris Korinsky, celerrimos progressus faceret. Suasi, vt manipulus hic confestim educeretur, & per duas septimanas, stadia militibus consueta, in regione circumjacente quotidie emetiretur; hocque tanto cum successu effectum fuit, vt milites omnes, nec vnico desiderato, peste inter eos mox euanescente, post praescriptum temporis interuallum, sanissimi in hybernacula sua redirent.

Quametsi Moscuae, in Palatio Imperiali, in perplurimis ex comitatu amplo, signa haud aequiuoca infectionis saepissime sese manifestarent; vis tamen contagii semper exercitio frequenti *) omnibus demando ita frangebatur, vt raro ad remedia confugere opus esset. Nam quotidie, tam extra urbem, quam in vastissimo horto Imperiali, deambulationes frequentes institimus, vel si hoc per tempestatem non liceret, ludis variis, (e. g. billard, volant &c.) corpora exercuimus, donec perspiratio sufficiens & lassitudo incipiens, de sine motionibus imponenda, moneret.

Quod denique exercitium corporis, vna cum regimine ad sudores disponente, in periodo infectionis vtramque absoluat paginam, exempla sequentia apprime memorabilia, & testimoniis omni fide dignis confirmata, extra omnem dubii aleam posuerunt. Administratores oeconomiae, vnus Comitis Alexii Orlow, alter vero Cubicularii Imperialis Balck, vterque, pagis magnis & populosis, a Moscuua haud procul distans, praefectus, de vtilitate sudorum in periodo infectionis, ex scheda impressa & diuulgata, edocti, quamprimum signa infectionis in rusticis animaduernerent, exercitia corporis varia illico imperarunt, & si aegri morosiores nollent, vel iam debiliores vix possent, tunc a sanis

L 2

per

*) Apud Rhafen legitur, contigisse in quadam peste, vt dum omnes fere perirent, soli venatores ob summam valetudinem, assiduus exercitationibus partam, incolumes euaserint. Mercurialis de arte gymnastica, lib. IV. cap. XV.

per sufficiens temporis spatium circumduci, & mox ad sudandum componi curarunt; regimine & mediis ibidem indicatis simplicissimis domesticis in usum vocatis, eo certe cum successu fere insperato, ut omnes facile infecti, pristinam sanitatem brevi recuperarent, & eo ipso propagationi luis obices sufficientes ponerentur.

Fuerunt tamen pauciores, in quibus sudores, etiam post motiones validas institutas, siue ex idiosyncrasia peculiari, vel ex aliis causis, vix ac ne vix quidem protrudebantur *). Hisce, remediis mox indigendis consulebatur.

Quia exercitia corporis, non a cuiuscunque conditionis, sexus & aetatis, infecto, vel ob alias circumstantias, in ipso primordio mali, sufficienter institui poterant: imo plerumque ex infertia, incuria vel morositate quasi de industria negligebantur; malum quoque antequam de medela cogitaretur, jam altiores figerit radices, quam quod per motiones solas profligatum iri, exspectari posset: varia ad diaphoresin obtinendam, in usum trahebantur, media tam domestica, quam pharmaceutica, ex quibus omnibus potiora solum, & quae constanti fere successu sese commendarunt, nunc recensenda erunt.

In scheda, a Collegio sanitatis, in ipsa eius institutione, vndique dispersa, inter reliqua praescriptum erat, ut plebei imprimis, quamprimum signa infectionis animaduertent, post exercitium corporis institutum, sine mora quieti se traderent, & sufficienter contacti, aquam, aceto, vel succo baccarum oxycoccos, ad gratum usque acorem ei admixtis, aut pro re nata, infusum florum chamomillae vel herbae abrotani, repetitis haustibus, calide eousque, potarent, donec sudor sufficiens erumperet, & cum euphoria sat continuaret. Summa cum laetitia quotidie comperiebamur, media haec, uti palato plebis accommodata, & ubique vilissimo pretio comparabilia simplicissima, successu sperato

*) In omnibus qui atonia ventriculi laborant, sudores difficillime moventur.

rato haud frustrata fuisse, adeo vt innumeri e periculo mortis liberarentur, & diminutio luis immediate insequens, hisce quoque mediis domesticis, inagnam quoad partem tribui potuerit.

Principi Orlow, & multis tunc cohabitantibus familiare fuit, quando alterationem quandam sanitatis suspectam sentirent, cubitum ituri, vascula theana aliquot, notissimi potulenti, Punsch dicti, in lecto haurire, & sic lodicibus sese operientes, sudores propulsare; eo sane felici cum euentu, vt altero mane cum sanitate in gratiam redeuntes, de remedio hoc, pharmaceuticis omnino gratiore, gloriarentur.

Aliis arrisit vinum meracum aqua dilutum, sacharo & aromatibus parca manu admixtis, eadem ratione, & eodem cum successu vsurpare *).

Etiam tunc mos obtinuit, iuscula vel carnes, allio leuiter condire, quod virtute stomachica & diaphoretica sese quoque commendauit.

Ad sudores vero tutius & efficacius mouendos, praesertim quando ab hucusque descriptis mediis, effectus optatus vix sperandus esset; mihi semper instar omnium fuit, Spiritus Diatrion, communiter *Mix-*

L 3

tura

*) Pro certo in hisce pestibus constitit, quod liquores spirituosi, proportione inodica & saepiuscule sumti (minime vero ad ebrietatem vsque ingurgitati) tantum abest, vt in infectione leuiore nocuissent, quin tonum ventriculi & totius corporis labefactatum restituendo, & perspirationem promouendo, emolumenta euidentissima produxerint. In nosocomio pestilentiali Jassensi, ministris, barbitonforibus & reliquis, simulac ex symptomatibus primordialibus male habere coeperunt, portiones cremati frumenti ordinarias, reiterato porrigere iussi, & plerumque sine vltiore medicatione, ad consueta opera, extemplo alacriores factos, vidi. Quamprimum vero malum iam inualuerit, cane & angue pejus fugiendi sunt; nam omnes fere potatores strenui, pestis demum victimae certissimae fiabant. Eapropter vsus eorum caute admodum concedendus est; insuetis vero, vel calidioris constitutionis infectis, melius omnino interdicendus erit; praesertim dum tot alia stomachica & diaphoretica innocentiora, suppetunt.

tura simplex dictus; ita vt nunquam necesse habuerim, alia medicamenta siue simplicia siue composita, quorum in materia medica tam ingens farrago exstat, in vsum vocare; & ex quorum censu alia tanquam calidiora & valde stimulantia reformidauim, multa vero tanquam incerta imo suspecta spreui. Sancte asseuerare possum, medicamentum hoc iam fere exoletum, & in plurimis Pharmacopoeis nouissimis vix inueniendum, quo a multis retro annis vsus sum, constantissimo suo & innoxio operandi modo, expectationi meae semper optime satisfecisse. Huic praecipuis fretus pharmaco, inter pestiferos sine formidine versatus sum, & insultus luis teterrimae, in primis eius incunabulis, Summo adiuuante Numine, toties felicissime elusi. In excitandis sudoribus hac ratione procedere solebam. Infecto vestibus exuto, & ad quietem in lecto, si eius copia erat, composito, LXXX. vsque ad CXX. (pro varia constitutione aegroti, & vehementia insultus) guttae, mixturae simplicis rectificatae, in vasculum infuso theae diluioe, vel alio ex vegetabilibus vi diaphoretica praeditis parato, quin etiam saepissime aqua simplici calida vel acidulata, ad quantitatem circiter vnciae impletum, instillabantur, & portione exhausta, potus talis tepidus, successiue superbibendus, exhibebatur, aegrotusque stragulis vel vestimentis sufficientibus probe contegebatur. Si post vnam vel alteram horam, nulla vel exigua tantum diapnoë insequeretur, tunc citior eius eruptio, haud parum iuvabatur, si caput, quamdiu ferre potuerunt aegroti, sub velamentis, respiratione tamen libera seruata, reconderent, & potum praedictum acidulatum, saepiuscule tepide biberent, vsque quo sudores prorumperent, & ad plenariam vsque mitigationem symptomatum profluerent *). Tunc,

integu-
*) Sudores, cum euphoria prorupturos, praenunciabant: rufus frequentiores; calor per totam superficiem corporis aequalis; pulsus mollis & plenus; humores oris limpidiores facti, & sic porro; vti e contra, anxietates; siccitas vel viscositas oris; frigoris externa sensatio; pulsus debilis, exilis, saepe intermittens, & demum mador aquosus, in superioribus tantum regionibus, vtpote capite, collo & pectore, irritum imo noxium

Integumenta sensim remouendo, sudationi, ex conditione pulsus & reliquorum signorum, jam moderandae, finis imponebatur. Permutatio vero linteorum, ante plenariam exsiccationem, & per mappas tepidiusculas, si praesto erant, abstersionem fordium, vix concedebatur; folliciteque, ab aëre frigidiusculo, nunc valde nocituro cauebatur. Plerumque somnus sat tranquillus, operationem hanc sudatiuam concomitabatur, & infecti post requiem debitam, alacres & vt sibi videbantur, si vnquam sanissimi, e lecto surgere solebant. Quando vero euenit, vt sudor aut nullus, aut saltem insufficiens, prouocari potuerit, vel affectiones in subleuatis recrudescerent, tunc post paucarum horarum intervallum, eadem dosis, iisdemque cum cautelis reiterabatur, donec integra insequens valetudo, omnem reliquam curationem superfluum redderet. Sudores hi, vt plurimum copiosissimi, odorem singularem, quem vulgo acidum vocare solent, spirant, & tanta viscositate praediti sunt, vt sordes crassas, furfuribus vel floccis, ex atro albescentibus comparandas, & a corpore sub exsiccatione facile abstergendas, post se relinquere. Post sudores largiores, superficies corporis, quae hucusque ex vngvine cutis superabundante, glutinosa tangebatur, glaberrima fit, apicesque digitorum, quasi ex spiritu vini tractato, rugosi & valde sensibiles enadunt. Vtut vero profusi interdum fuerint, nunquam tamen colliquatiui siue debilitantes, in hoc statu obseruabantur. Nulla ab hac methodo, quamuis quodammodo coacta & violenta quasi videatur, incommoda vidi; e contra, pulsus eleuatiore, mollior, vix tamen semper concitator factus *); respiratio libera; calor cutis naturalis rediens,

&

noxium euentum indigitabant; quo in casu, ab vltiore prouocatione sudorum illico abstinerebatur.

*) In nonnullis, quibus in periodo infectionis prouectiore, sudorifera propinaui, sub ipsis sudoribus febris modica, cuius indicium praecipuum, pulsus celerior fuit, excitabatur, & per aliquot horas, vsque ad exsiccationem, persistabat.

& quouis fere momento ex cessatione symptomatum alleuamentum increfcens, innocentiam sudorum, hac ratione prolicitorum, euidentiffime comprobant. Praeterea grauitas mali, media efficaciffima exigentis; periculum in mora; constitutio aliàs sana & robufta infectorum, & fucceffus fere perpetuus, eam ab vlteriore taxatione, ni fallor, vindicabunt.

Quametsi diaphoresis fufficiens, in periodo infectionis auxilium certiffimum praebet, & omnes in ea occurrentes affectiones perfecte tollat: non tamen femper vacat, nec tam neceffe est, ad eam illico recurrere, quia symptomata leuiora etiam fine sudoribus corrigi, vel faltem nimis reiteratae eorum prouocationes, fine periculo differri poffunt. Sic, *ardoribus vrinae*, tunc frequentibus, regimine antacido & abforbentibus medebat. *Obftrudiones alui* pertinaces & quasi habituales, *ecoproticis*, fed leniffimis, cum euphoria foluebantur. Habui in nofo comio peflentiali Subchirurgum nomine Bauer, qui hanc ob cauffam vix non quotidie portuinculam pulueris radice Rhei fumere solebat, & diu a peflis ipfius infultu incolumis manfit; quamuis ex multiplici experientia in conuictis efflet, laxantia tunc propinata fortiora, noxas irrepurabiles nocuiffe. *Amarities oris & viscofitas falinae*, faepe improuifo, praefertim inter prandendum, vel post potum quemcunque calidiufcule hauftrum, me prehendere solebat. Fortuito incidi in falem cryftallinum, qui in Moldauiae montofis effoditur, cuius fruftulum, inftinctu quodam peculiari, in ore diutius volutans, faliamque copiofiorem deglutiens & gustum & falinae lentorem, mox emendatum animaduerti; hinc euporiftum hoc, postea femper mecum portauit, mihi ipfi & aliis medio hoc simpliciffimo ex optato fuccurrens. Quando ob *subitaneas virium prostrationes*, *dolores capitis vertiginofos & defectiones animi*, prompta requirebatur medela, tunc nullum certe cordiacum, efficaciorum opem tulit, ac *spiritus nitri dulcis*. Animam quasi linquentem refocillauit, vires vitae labentes erigebat, dolores capitis vertiginofos egregie fuffulit,
vel

vel ad minimum subleuauit, imo *fastidium ciborum & gustum deprauatum* corrigebat. Tantam celebritatem, medicamentum hoc Jassiae sibi conciliauit, vt permulti Praefecti militum, ex affectionibus denominatis male habentes, id a me auide & frequentissime expeterent, penunquameam breui exhaurirent fere. Guttas eius, XX.XL. ex vario vehiculo, plerumque aqua frigida, pro exigentia symptomatum aliquoties de die propinaui, tum quoque pro odoramento adhibui. Cum infuso theae calido, vel alio conueniente liquido, ad noctem sumtus, perspirationem, imo sudores, si dispositio favorabilis adest, non tamen ita efficaciter ac mixtura simplex, mouet. Liqueor anodynus mineralis Hoffmanni, & aceta varia fortiora, vel cum herbis aromaticis parata, e.g. variae compositiones Ipiritus aceti Ehrenreichii, acetum prophylacticum, rosarum, sambuci, IV. furum &c. tanquam succedanea spiritus nitri dulcis, tam inquam externe in frequentissimo vsu erant. Haec melioris notae homines, assiduo odorari solebant, cum potu miscebant, tum faciem, manus & regiones glandularum iis frequenter abstergebant. Imo, quando infectio iam eousque processit, vt *glandulae intumescere* inciperent, tunc sudoribus elicitis, fomenta, ex acetis talibus, cum tertia parte spiritus vini camphorati, parata, scopo resolvente adhibebantur; noctu vero, emplastrum quoddam resoluens, e.g. de galbano, meliloti compositum &c. superimponebatur. Etiam ad resolutionem *macularum amplissimarum*, vna cum diaphoresi promoti, iisdem fomentis semper felicissime vsus sum, & phlogoses, carbuncolorum praecursores non semel dissipauit.

Methodus haec, pestem in principio per sudores curandi, vt antiquissima & innumeris obseruationibus probata, sic etiam ex mea experientia, corroborandam esse censeo. Nec parum boni exinde enaturum confido, si omnes in locis peste afflictis habitantes, in indicia infectionis attenti, de certitudine periculi imminenti, & facilitate liberationis, certiores facti, mediis hisce simplicissimis tempestiue vterentur.

Certe insignem tunc numerum mortalium, hac ratione seruari, & ipsam pestis extinctionem, accelerari posse, nullus dubito.

XVIII.

Periodus infectionis diutius perdurans, si nulla allata fuerit medela, in pestem lentam plerumque abit. Infectus hucusque febris expers, horroribus, vehementia & duratione in singulis valde discrepantibus, corripitur, quos excipit calor mediocris omnino, cum pulsu febrili, inaequali, ut plurimum debili, & saepe intermittente. Dolor capitis grauatius perpetuo affligit. Urinae crudae, turbulenta sine sedimento; lingua inquinata madens; sitis ferre nulla; abiectio animi; aluus in primis morbi diebus adstricta, cum inflatione hypochondriorum & borborygmis; abdomen vero tactu molle; nauseae, & vomitus saburrae aeruginoso-glutinosa, in primis morbi diebus, sed incertis interuallis redeunt; exanthemata, variae magnitudinis & coloris, in aliis citius, in reliquis tardius prorumpunt, non vero semper adsunt. Quae jam in periodo infectionis exoriebantur rudimenta bubonum & carbunculorum, in molem ampliolem, sed sine doloribus excessiuis sensim augentur, & noui in aliis locis superueniunt; qui si die quinto, sexto vel septimo suppurantur, salutem aegris afferunt. E contra, suppuratio haud insequens, & reliqua pessimi praesagii symptomata, utpote, debilitas summa, diarrhoea & delirium mite,

certam

certam mortem, quae tamen interdum ultra decimum quartum diem differtur, indigitare solent.

Horrores. Vti in accessu febrium malignarum, sic quoque in hac pestis specie initium morbi fit per pandiculationes, oscitationes, horripilationes, imo haud raro tremores sat validos, qui tam quoad vehementiam quam durationem, in vnoquoque fere subiecto dissimiles sunt. Vidi, quos rigor per X. integras horas vexauit, dum in aliis vix vnicam perdurauerit. Quo diutius aegrotus in periodo infectionis versatus fuerit, eo vehementior & longior semper obseruabatur.

Calor vix in vlla alia febre tam mitis obuinit; imo saepe in progressu morbi, saltem quoad externam corporis superficiem, exulare videtur. Interea, ardor aestuans, quae sub axillis, non solum ab aegrotis, sed etiam adstantibus sentitur, clare offendit, calorem internum sat intensum esse.

Pulsus inconstantia maxima hic obtinet, ita vt qui nuper plenus mollis & aequalis fuerit, breui in valde exilem, digitis vix explorandum, & sic vice versa, mutatur. Plerumque febrilis, at non admodum celer, imo subinde naturalis fere, semper tamen debilior respectu pestis acutae obseruatur. In haud paucis, a primis inde morbi diebus, intermissiones inordinate reuertentes, ictu arteriae vario numero deficiente, occurrunt.

Vires vitae. Debilitas & lassitudo quasi corporis, in ipso jam morbi initio communiter tanta esse solet, vt non nisi tremebundi & flexis genibus, insistere aut incedere valeant; imo prostratio haec virium successiue ingrauescens, omnium reliquorum symptomatum periculosissimum, & causa mortis proxima fit. Sed & hoc respectu, anomalias luis huius singulares, toties admirari licuit. Generalis locum tenens de Stoffeln, primis morbi diebus, multo debilior fuit ac postea; nam septima ab insultu pestis lentae die, & quinque ante mortem horis, tantope-

re viribus pollebat, vt mandata ad Praefectos ei subordinatos, & relationem ad Polemarchum, lecto infidens, integra mentis acie & recte, vt solebat, scribae verbotenus dictare, & propria manu, quamuis iam tremebunda subfignare potuerit. Nunquam obliuifcar militis cuiusdam, in nosocomio pestilentiali Jaffienfi, qui bubone crurali, carbunculo in antibrachio, & iufuper maculis per totum corpus copiofiffimis, ita vt tunicae quoque albugineae oculorum, quafi ex contufione grauiore, nigrefcerent, deturpatus, nihilominus tanquam fpectrum horrendum continuo obambulauit, & vix per diem in lecto contineri potuit, dum ex incifione bubonis, haemorrhagia lenta & aegrius compescenda, infequeretur. Poffi fuppurationem bubonis & carbunculi iuftauratam, perfecte conualuit, & exanthemata fenfuum euauerunt. Fuit etiam alius miles bubone crurali affectus, qui etfi feбри & reliquis fymptomatibus, mitioribus tamen, obnoxius effet; attamen per totum morbi decurfum, vfque ad integram reftitutionem fanitatis, lectum fimiliter non nifi de nocte petebat. Repentina illa virium tam mentis quam corporis recuperatio, de qua in experientia XIV. mentionem feci, huc quoque pertinet. E contra, exempla plusquam numeroſa euicerunt, vires vitae fat constantes, etiam in iuuenibus robuſtiſſimis ſubito concidiſſe, dum ex errore fatali, venaefectio-adminiſtrata, vel laxantia propinata fuerint. Caeterum proſtratio virium ſemper in iis maior & praecocior obſervabatur, quibus, ſuperficies externa corporis, fenſu magis frigido quam calido, praedita fuit, dum reliqui, calorem externum ſaltem naturalem ſeruantes, & fortiores reſiſtarunt, & bubones carbunculiſque citius in ſuppurationem redigebantur.

Dolores capitis in peſte lenta, non tam vehementes ac in acuta ſunt, nec aegroti multum de iis conqueruntur; ſolummodo grauedinem, quafi plumbum capiti infulum eſſet, incuſant.

Vrinae. In paucis, quorum lotia mihi obſervare contigit, nunquam vrinam coctam, ſed ſemper pallidifculam ſine ſedimento, nec claram, ſed turbidam & foetoris expertam vidi. *Lin-*

Lingua, quae jam in periodo infectionis inquinata fuit, nunc vna. cum morbo ingrauescente, de die in diem impurior fit, colore foetide albefcente, lutefcente vel liuescente praedita; hoc tamen cum nota peculiari, quod semper madeat, non vero, vt in reliquis pestis speciebus saepe euenit, arefeat.

Sitis fere nulla in peste lenta decumbentibus obseruatur, quod tanquam singulare, & in aliis febribus vix occurrens phaenomenon, considerandum est.

Abiectio animi, in peste laborantibus, rationes suas sat sufficientes habet, dum morbus malignissimus vires vitae subito frangit, & mors fere certa, fors pulsans, miseris omni spe priuat. De salute igitur sua desperantes, nec remediis vti, nec admonitionibus medentium auscultari volunt, vnde maximum curationis obstaculum, sine quo multi forte seruari possent, enascitur.

Aluus adstricta. Constantissima pestis sequela! Jam in periodo infectionis sequis fit aluus; quamprimum vero pestis ipsa inuasit, obstructio eius pertinax, in primis tribus quatuor vel quinque diebus aegrotos grauat, & si enematibus subducitur, excrementa viscosa, biliosa & copiosissima vix tamen foetentia, exonerantur.

Inflatio hypochondriorum &c. Hypochondria primum, mox regio ventriculi & totum abdomen insigniter eleuantur; tumor vero digitis cedens, mollis, eam abdominis inflationem refert, qualis ex retentis post partum lo. huius saepe animaduertitur. Intumescencia tamen haec non in omnibus aequalis, & in quibusdam praesertim macilentis vix sensibilis est. Flatus incessanter murmurantes aegre protruduntur, & qui exeunt minime sonori, sed visiones sunt.

Nausea vomitum semper praecedit; at saepe vel ex idiosyncrasia particulari vel indole morbi huius mire variantis, nauseas, quamuis crebras & vomitiones vehementes, vomitus tamen sponte non subsequitur; quod semper prognosticum pessimum praebuit.

Vomitus. In quamplurimis post nauseas leuiores praegressas, vltro & sat libere procedit, dum alii, vti mox dictum fuit, etiam post reiteratos & violentos quasi conatus, stomachum, ab onere summe opprimente, haud liberare possunt. Vt plurimum secunda vel tertia morbi die, rarius antea vel post infestat. Interdum statis fere diei horis reuenit. Illuies reiecta, respectu tam quantitatis quam qualitatis diuersissima esse solet. In multis tanta eius copia, singulis vicibus euomitur, vt omnem paene fidem superet, nec in aliis morbis, simile quid vquam obseruare detur; in reliquis minor quidem, semper tamen sat larga quantitas euacuatur. Saburra haec, plerumque lutescens colore lutescente interstincta, tenax, subinde spumans & quasi fermentans, (odorem nidorosum spargens) conspectui se praebet. Exonerata moles aggrauans, leuamen quidem miseris, sed breue affert; nam per plures paucioresue vices iterum accumulata, eadem via reijcienda erit. Post vomitum, amarities oris semper argetur, adeo vt multis intolerabilis fere fiat. In delirio constitutis, vel quibus diarrhoea iam superuenit, nunquam amplius obseruauit.

Exanthemata. Horum diuersae admodum species in peste lenta occurrunt. Communissima sunt, petechiae, quae iterum amplitudine, copia, colore & eruptionis terminis, immensum variant, ita vt nihil certi determinari possit. Plerumque paruae & discretae, non raro tamen hinc inde confluentes, latiores euadunt, & fugillationes quasi, sat amplas efformant, ex quibus saepe carbunculi sicci fiunt. Multi, non nisi maculis latioribus, paucis & solitariis insigniti sunt, dum in aliis copiosissimae, totam fere corporis superficiem, imo tunicas oculorum albugineas, nigredine fere generali, turpiter deformant. Coloribus quoque multum variantibus ludunt. In quamplurimis praesertim conclamatis liuidae vel atrae, in aliis vim morbi initiolem experientibus, nigredine diluore, quasi rubescente gaudent; in conualescentibus vero successiue rubrae & lutescentes factae, sensim disparent.

ortus

ortus itidem discrepant exanthemata haec. Nam alia jam in periodo infectionis, praesertim solitaria, aegroto statum suum periculosum haud suspicante, erumpunt; reliqua vna cum febre, plerumque vero, in morbo jam prouectiore, incertis temporibus, in conspectum prodeunt. Interdum etiam lenticularia, supra cutem eleuata, piperis granis similia, occurrunt. In ipso pestis exordio, dum locum quendam aggreditur, maxime vulgaria sunt, ita vt fere nullus sine his, & quidem saepe sine bubonibus vel carbunculis manifestis, emoriatur, & hoc ipso, ansam dubitandi minus expertis, praebent. In vigore vero luis raro sola, sed cum bubonibus & carbunculis vnà existunt; in declinatione demum & sine eius rarissime comparent.

Bubones. Tumores hi, in glandulis externis maioribus potissimum, oriuntur; subinde tamen etiam in alijs partibus, vbi glandulas vix quaesieris, occurrunt. Omnium frequentissimus est bubo cruralis, vnum, duo vel tres digitos transversos (nam situs valde variat) sub commissura inguinis, inter muscolum rectum & adductores femoris, sub fascia lata, directe supra tractum, nerui & vasorum cruralium, positus. Crurales hosce, quoad frequentiam sequuntur subaxillares, tum parotides, submaxillares, ceruicales, inguinales, & mammales in sexu sequiori. In locis insolitis, vti cavitare poplitis, medio crure, & in viris prope mammas, sub margine inferiore muscoli pectoralis maioris rarius obseruantur. Vt plurimum vnicus adest, saepe etiam & alter, imo plures successiue proueniunt. In pestifero quodam, bubonem cruralem & duos ceruicales insimul, vidi. Moles eorum diuersa admodum est. Subaxillares & ceruicales communiter oui gallinacei & ultra, crurales vero pugni circiter magnitudinem, nanciscuntur. Submaxillares & parotides multo vastiores, & mammales in foeminis vastissimi fiunt. Inguinales vero, & qui in regionibus insolitis profiliunt, omnium minimi obseruantur. Qui pestem hanc lentam concomitantur, jam quoad rudimenta eorum, in periodo infectionis praesto erant, & vix multum dolent.

dolentes, mobiles, sine alteratione integumentorum communium, in eodem fere statu, interdum sat diu perdurant. Post ingressum demum febris, dolere, elevari, & partibus vicinis in consensum tractis, incrementum incipiunt; cute externa tunc rubescente, vibicibus quoque nonnunquam in circumferentiam sparsis. Si exteriora non petant, nec vna cum cellulosa adiacente intumescant, & cutis colorem naturalem seruet, exitus morbi infaustus expectandus erit. Post mortem vero, cutis hucusque quamuis immutata, in regione bubonis liuescit, vel maculis latis atrorubentibus insignitur. Crurales, inguinales & subaxillares, caeteris paribus, minus periculosi sunt; quin etiam parotidibus & cervicalibus affecti saepe e vadis emergunt; at quotquot submaxillaribus obnoxios videre mihi contigit, ob enormem intumescantiam partium laryngi proximarum, & inde productam suffocationem, omnes e vita migrarunt. Horrendum sane aspectum, a tumore vastissimo deformes, oribus hiantibus & lingua exserta anxie anhelantes, praebuerunt miseri. Pessimi quoque ominis, mammales in foeminis, ob eandem vastitatem tumoris esse solent. Qui insinul, vel post ingressum febris oriuntur, bubones, multo regularius intumescunt, inflammantur, & in suppurationem vertuntur, quam qui jam in periodo infectionis aderant. Signum quoque funestum est, si tumor etiam ex applicatione optimorum maturantium, vix eleuatur, sed cuticula tanquam a vesicatoriis discedit.

Carbunculi nihil aliud sunt, quam siderationes partiales cutis, & ei proximae cellulosae, a nigredine crustae emortuae sic nuncupati. Sphacelus hic a miasmate pestilenti productus, non eiusdem semper naturae est; sed in duas species ab experto oculo sat perspicue distinguendas, diuidi potest & debet; quae ratione exortus, decursus & exitus, quam maxime a se inuicem differunt, & quarum primam, carbunculum *humidum*, alteram *siccum* denominare liceat. Ille semper inflammationem praecurforem & comitem habet; hic vero sine illa prouenit, & cursum suum absoluit. Carbunculus humidus hoc modo procedit. Febre pestilentiali jam oborta, vel interdum simul cum ea, pars qualiscunque corporis, nunc maioris,

nunc

nunc minoris ambitus, ardere, dolere, rubescere & tumescere incipit (in aliis non nisi macula rubra, vix supra superficiem cutis prominens, conspicitur); non diu post, in medio tumoris, vna vel plures, haud procul a se invicem distantes pustulae, quasi capitula acuum maiuscula, altitudinem lineae raro superantes, pallidiusculae, & sanie turbida repletæ, exfurgunt, quæ post breue interuallum crepant; cutis vero subiecta liuescens & mox nigrescens, sphacelum jam factum indigitat. Nigrities hæc, paulatim in omnes dimensiones, vterius serpit, cum periphæria semper inflammata. Sæpe ex carbunculo in variam directionem, præsertim ad tractum maiorum vasorum & tendinum, vibices sat insignes protruduntur. Pro ratione vehementiæ morbi, constitutionis aegrotantis & loci affecti, variantis admodum incrementi, durationis & exitus est. Vnica in eo salus posita est, vt pars emortua, vel naturæ vel artis beneficio, a sana, exorta optabili suppuratione, tempestiue separetur, & hoc ipso vteriori mali progressui limites ponantur; aliàs, mors ineuitabilis nunc citius, nunc tardius insequitur. Carbunculus siccus e contra, sine vllis inflammationis indiciiis, e maculis latioribus confluentibus enascitur, quæ sæpe jam ante febrem, in periodo infectionis aderant; hæc vero jam accensa, cutis nigerrima facta, arefcit, corrugatur, & eodem modo ac humidus vicina depascitur, excepto rubore marginis, qui fere nullus est. Periculosissimus est, & vix multi eo affecti ex naufragio vitæ emergunt, dum ex humido, præprimis medela conuenienti adhibita, maxima aegrotorum pars conualefcit, nisi in partibus nobilioribus e. g. facie, collo, spina dorsi, locatus fuerit, vel in aliis regionibus multa cellulosa turgentibus, molem vastissimam adeptus sit; aegrotis tunc a suppuratione excessiua exhaustis & communiter succumbentibus. Crusta carbunculorum, a cute quasi ambusta, & proxime ei subiecta cellulosa quasi callosa facta, constans, tantæ duritiæ est, vt dum scarificatur, vix scalpello acutissimo, nisi fortiore manu impactò, cedat, & solutione e viuus partibus corporis in toto ambitu stabilita, notabili-

ter sese contrahit, adeo ut spatium sat amplum circumeirca relinquat. Massa haec sphacelata, quia in fundo fibris plurimis sanae cellulosa adhaeret, sponte sua non nisi sero excidit. Sola integumenta communia, cutis nempe cum cellulosa, siderantur; musculi vero vicini vel substrati, post exemptionem massae emortuae, semper colore rubicundo, flatum suum illibatum ostendunt; nec ossa, nervos, vel vasa maiora affecta, nunquam vidi. Qui in extremitatibus tam superioribus quam inferioribus oboriebantur carbunculi humidi, medicationi prae reliquis melius obtemperarunt, & suppuratione plerumque sine difficultate, procurata, aegroti illico e periculo mortis tuti evaserunt; etiam si quoque bubo alicubi adesset, qui tunc itidem in maturationem properare solebat. Nonnunquam carbunculus humidus bubonibus implantatur, praecipue cruralibus & parotidibus, faustoque ut plurimum euentu, suppurationem accelerat. In initio & vigore pestis, carbunculi sicci crebrius, uti furore eius remittente, & vi miasmatis jam fracta, ut plurimum humidi prorumpere solent. In peste lenta decumbentibus, aut soli carbunculi adsunt, aut vna cum bubonibus, imo & maculis insimul coexistunt. Numerus eorum in singulis subiectis varius est; nam quatenus maximam quoad partem solitarii obseruentur; non raro tamen etiam plures, in diversis corporis regionibus, vnus post alium prosiliunt; vel si non procul a se invicem in initio distiti fuerint, in vnicum confluunt. Vtrum in vigore pestis, bubones semper carbunculis quoad frequentiam praeualeant, vix definiam; in peste tamen Jassiensis, bubonibus solis affectorum, semper maior erat numerus. Notatu dignum est, tam carbunculos ipsos, quam ulcera post eos relicta, utcumque pure & sanie seateant, nullum tamen foetorem singularem spirare, praeter eum, qui in omnibus ulceribus amplioribus, corporibusque caeterum sanis, sentitur, & consolidationem omni expectatione citiorem admittere, dummodo omnia rite procedant; quod etiam de bubonibus valet. Carbunculus siccus, cum sphacelo senili, & cum eo, qui ex longiori decubitu,

tu, vel applicatione externa corrosiuorum, produci solet, maximam habet similitudinem.

Debilitas summa. Quae jam in initio morbi, in multis immutatae erant vires vitae, de die in diem eousque franguntur, ut stupore affecti, immobiles paene fiant aegroti; & quod mireris, nonnunquam per plures dies consecutiuos in eodem fere statu permanent, donec mors placida vitae languenti, finem imponat.

Diarrhoea. Qui quintum vel sextum morbi diem, sine mutatione in melius superuiuunt pestiferi, loco segnitiei vel obstructionis alui hucusque perdurantis, nunc frequenti, & ad mortem usque continuato eius fluxu, corripuntur. De torminibus dolorificis vix conqueruntur, sed excrementa in initio semiliquida & biliosa, sine molesta sensatione excernunt, quae in progressu morbi serosa facta, jam inuoluntarie fluunt, non vero multum vel insolitum foetorem spargunt. Diarrhoea haec in nonnullis, usque ad XIV. diem protelatur, & cum illa castrensi habituali, in copiis tam familiarum quam funesta, apprime conuenit, & non nisi quoad celeritatem decursus & quasdam proprias circumstantias differat. Cutis externa, praecipue extremitatum superiorum, arida, corrugata & fordida sit, pedesque oedemate afficiuntur. Bubones hucusque elevati, paulatim subsident, & nullam spem maturationis futurae relinquunt. Carbunculi itidem longè lateque vicina depascuntur, natura jam infirmata, ad limites per suppurationem stabiliendas, inefficaci facta. Calor febrilis fere exstinguitur, & pulsus quousque percipi potest celer quamuis valde exilis permanet.

Delirium in peste lenta, non nisi morbo jam adulto superuenit; interdum paucis tantum horis finem vitae antecurrit. Quod vehemens aut furiosum fuerit, nunquam animaduerti.

XIX.

In hac pestis specie perniciosissima & aegre medicabili, ex multis remediis tentatis, prae reliquis profuisse visa sunt: salia media & analeptica, in principio, quantitate conueniente exhibita; in prouectiore vero morbo, roborantia & adstringentia. Praeprimis, suppuratio bubonum & carbunculorum, tanquam crisis vnica salutaris, omni cura studioque adfectabatur.

Quamprimum pestiferus, e periodo infectionis diuturniori, in pestem hanc lentam prouolutus fuerit, tunc nulla amplius utilitas, a sudoriferis hucusque tam proficuis, exspectanda erit. De praeclara eorum in leuiori insultu efficacia, jam primis aduentus mei in Jassiam diebus, experimentis tam in me ipso, quam aliis captis, certior factus, non semel eorum prouocationem etiam in hoc statu experiri volui, ast semper irritum cum euentu. Nonnullis in prima inuasionem febris, imo in rigore ipso adhuc constitutis, largas doses Mixturae simplicis propinaui, & exspectatione frustrata, post aliquot horas reiteraui; nunquam vero sudores salutes elicere potui, quin conditio aegrotantium, quoad vires sensibilibiter inde labantes, & anxietates insequentes, vt ingenue fatear, in peius ruebat. Quamobrem mutata sententia, de alia methodo serio cogitaui. Sciscitanti mihi, an, & quaedam medicamenta, in peste hac lenta, malignarum aemula, saltem quodammodo conducentia obseruarent Chirurghi, qui iam per plures menses ingentem numerum pestiferorum curauerant, retulerunt, ex omnibus remediis ab iis tentatis, salia media, in initio largius exhibita, prae reliquis magis utilia animaduersa fuisse. Eandem & ego viam ingressus, omnibus, quotquot tempestiue curare licuit, varia salia media, praepremis vero tartarum solubilem, de cuius in febribus malignis efficacia praepollente, aliunde con-

uictus

victus sui, pro dosi drachmam semis ad scrupulos duos, quousque bi- aut trihorio, non sine fructu conspicuo exhibui, quousque alius solentior, diarrhoeam hic maxime pertimescendam praenuncians, ab eorum vsu desistendum, vel saltem parcius dispensanda esse, moneret. Nitrosa certe minus proficua videbantur, quod, inter reliqua, exemplo Generalis locum tenentis de Stoffeln clare apparuit, qui proprio consilio, pulverem antispasmodicum Stahlil, in quo vnicam fiduciam posuerat, assidue sumens, omnibus in peius ruentibus, diem suum obiit.

Vt vires vitae, quod caput rei erat, sustulirentur, a primo demum exordio, per totum decursum morbi, varia, quae prostabant, in usum trahebantur media cardiaca & refocillantia; ex quorum censu, spiritus nitri dulcis, quem jam supra laudavi, & liquor anodynus mineralis Hoffmanni, parua dosi & saepius de ex aqua pura, propinati, imprimis sese commendabant. Pro olfactu aceta fortiora, spiritus nitri dulcis & pro re nata fortiora excitantia, e. g. spiritus salis ammoniaci volatilis, haud perperam, naribus frequenter admouebantur. Potus ordinarius, ex infuso tenuiore panis secalini biscocti, communiter constabat; & juscula carniuum recentium, a pinguedine depurata, quibus iis uti datum fuit, quoad vires restaurandas maximum emolumentum attulerunt. Nec epithemata, scrobiculo cordis, capiti & carpis frigide admouenda, quae plerumque ex mica panis secalini linteo obuoluta, & aceto, aromatibus, vel spiritu quodam fragrantiori conspersa, conficiebantur, quantum ob tot impedimenta licuit, neglecta fuerunt.

Hisce mediis resoluentibus & analepticis, euidentissimo cum successu, usum spiritus vitrioli, per totum morbi decursum, adiungere solebam. Quantitatem nempe eius sufficientem, vehiculo conuenienti, uti decocto hordei tenui, infuso panis biscocti, vel aquae fontanae eoque, donec acor mediocris, haud tamen dentes corrodens sentiretur, instillandam, huiusque liquidi, cyathum vnum vel alterum, per intervalla frigidiuscule hauriendum, ordinaui. Manifesto, nauseae & vomitus,

mitus, dolores capitis, gustus oris deprauatus, & reliqua ventriculi affecti indicia remissiora fiebant; diarrhoea & delirium praeuertebantur; vires emendabantur, maturatioque bubonum & carbunculorum promovebatur. Sed, sine indignatione nunquam mihi recordari licet, copiam medicamenti huius praestantissimi, in tanta frequentia pestiferorum, ita demum defuisse, ut miseris, medicationem praestolantibus, quomodo amplius rite succurrerem, vix animum subiret. De succedaneis itaque, quantum fieri potuit appropriatis, ex necessitate cogitans, loco spiritus vitrioli, solutionem vitrioli de cypro, ad eundem acoris gradum potentis admixtam, adhibui; nec euentus in totum vota fallebat. Nam quamplurimi, eadem fere, ac ex spiritu vitrioli, emolumenta percipiebant, multumque generalior remedii huius usus euasisset, nisi plerique aegrotantium, potum talem, vtut parum solutione vitrioli impraegnatum, ob stipticum eius gustum, & gulae quasi strangulationem (vti querulari amabant), pertinaciter auerfarentur, & non nisi coacti biberent.

Quia vires vitae analepticis mox descriptis, vix semper erectae seruari potuerunt; e contra calor externus, iam in prius morbi diebus decrescens; nulla in bubonibus & carbunculis suppurationis successurae signa exstantia; diarrhoea incipiens, & languor hinc productus periculosissimus, roborantia exquisitissimae virtutis poscerent: multa sane, tam a me, quam ab aliis experiebantur remedia roborantia, quorum tunc copia erat, & quae in aliis circumstantiis, non sine successu in usum trahuntur, e. g. radix serpentariae virginianae, contrayeruae, cortex Cascarillae, extracta varia amara &c. sed efficaciam insigniorem a nullo horum (quamuis omni effectu intentato haud frustrarentur), obseruare potui. Ipse cortex peruianus, etiam sat copiose datus, nihil singulare praestitit. Extractum myrrhae aquosum reliqua antecellere videbatur.

Dum itaque in morbo proeclatior, diarrhoea, & ab illa producta debilitas summa, remediis hucusque indicatis minime cederet, omnis spes, in unico tantum spiritu vitrioli collocabatur, qui non solum, modo praedicto, & quidem nunc copiosius porrigebatur, sed etiam enemata ex iisdem potulentis cum eo impraegnatis saepiuscule iniiciebantur, & non sine laetitia animi, quosdam jam jam conclamatos (carbunculis & bubonibus paullatim in suppurationem tendentibus), quasi reuiuixisse, vidi.

Ab epispasticis, quamuis fortibus & vesicatoriis applicatis, nullum emolumentum animaduersum fuit. E contra, crusta a vesicatoriis producta sphaelosa, aridissima, & nullo modo separabilis, in carbunculum siccum, cita insequente morte, mutabatur.

Etiam vomitoria, in aliis pestis speciebus saepe necessaria, aut saltem vix nocentia, si serius, secundo nempe vel tertio morbi die exhiberentur, tantum abest, vt profuerint, quin semper debilitatem, & reliqua symptomata, infausto cum euentu, exasperarent.

Vti indicatio principalis & scopus fere vnicus medentis, in eo consistere debet, vt suppuratio bubonum & carbunculorum, eorumque consolidatio (nam resolutio bubonum aut alia crisis hic locum non habet), quantocyus obtineatur: nunc, quae & quali successu administrata fuerint media externa, & reliqua encheiresis chirurgica, succincte explananda erunt.

Quando bubo, jam primis morbi diebus, sine interruptione crescebat, rubebat, & circumiacentem cellulosam in tumorem aequalem eleuabat; reliquisque aegroti status quoad vires tolerabilis fuit: tunc remedia externa emollientia & oleosa sufficiebant, effectumque speratum produxerunt. Huuc in finem, fomenta ex speciebus emollientibus addito lacte parati, & pannis lincis tepide admota; cataplasmata ex mica panis triticei, vel farina lini, fagopyri, fecalis &c. superaddito
cantillo

tantillo olei lini vel butyri, itidem cum lacte cocta, & de nocte, emplastrum in lilioti simplex superimpositum, indicationi huic faciliori, perbelle satisfecerunt, ita vt quarto vel quinto morbi die, interdum quoque serius, fluctuatio sensibilis, incisionem instituendam esse indigarent, vel ruptura sponte fieret, postea plerumque dilatanda. Si vero, bubonis germen vix multum intumesceret, nec cum vicina cellulosa confunderetur, sed mobilis permaneret, cutisque externa colorem naturalem seruaret: tum validiora jam maturantia, stimulo conueniente praedita, quamuis ancipiti euentu, experiebantur. Cataplasinata ex fermento panis, additis pro re nata, melle, gummatibus ferulaceis, cepis assatis, sapone, seminibus sinapi & erucae & sic porro, per diem saepius mutabantur; nocte vero, emplastrum diachylon cum gummatibus, vel de galbano, superimponebatur. Fuerunt quoque, tam Jassiae, quam Moscuae, qui cataplasmatibus talibus cantharides miscebant; sed irritum, quantum mihi notum est, cum successu; nam cuticula detracta, crusta sphaecelosa, carbunculi sicci aemula, breui producebatur, suppuratione bubonis neutiquam insequente. Melius omnino negotium, cum remedio domestico, in Russia vndique vsuali, pasta nimirum, ex farina tritici vel secalis, cum sufficiente quantitate mellis, in formam emplastri subacta, & bubonibus saltem semel de die applicata, successit; maturationem, si quae consequenda, promptissime prouocans. Audiui nonnullos, cataplasmate ex haeccibus contusis, vel per se, vel cum fermento panis commixto, in eundem finem prospere vsos fuisse. Quamprimum fluctuatio vel tantilla, in quacunq; tumoris regione perentiebatur, inciso, quantum fieri potuit, larga, in parte emollita protuberante, sine mora instituebatur; quia alia a tabo resorpto, noxae grauiore metuedae erant. Plerumque, ex vulnere recente, praeter maiorem minoremue puris copiam, sanguis diluitor, interdum sat copiose exsillat, in multis difficile sistendus. Parenchyma bubonis albidum,

dum, duriusculum, & quasi scirrhosum *), illico, si liceret, totum quantum, caute tamen remouebatur; si vero plurimis adhuc fibrillis cellulosae vicinae pertinacius annexa cerneretur, consultius iudicabatur, ablata portione jam dum libera, residuas relinquere, donec suppuratio vberior, nexum paulatim dissolueret, & reliquias in quavis deligatione, sine multa vi, sensim auferre permetteret. Nam bubones facile omnes, nernis & vasis maioribus insident, imo cum illis saepe coalescunt, quae itaque scalpello, etiam a manu exercitato, facile laedi possent. Hanc ob causam cataplasmata & emplastra emollientia, vsque ad perfectam mundificationem continuabantur. Vlcus vero jam purum factum, methodo solita, sarcoticis & balsamicis, e. g. Vnguento Arcaeï, basiliconis & digestiuo rite tractatum, consolidationem sine difficultate admittere solebat. Haud raro vlcera talia callosa & fistulosa euadebant, quando ob neglectas incisiones sufficientes, substantia glandulae, ex apertura spontanea minori, exitum frustra emolliens, tanquam corpus extraneum, inibi diutius resisteret; quo in casu per dilatationes eximendum, & reliqua curatio subsidiis chirurgicis sat notis absoluenda erat. In multis, qui ope chirurgica genuina, in totum caruerunt, vlcera cacoëtha, & fistulae aegre medicabiles, remanserunt. Praematurae incisiones, in bubonibus nondum maturatis institutae, valde perniciosae inuentae fuerunt; nam loco supurationis speratae, stillicidium sanguinis & demum saniei subinde copiosissimum & difficile reprimendum insequebatur; labia vulnerum, vna cum partibus vicinis indurecebant, febrisque pestilentialis inualefcens, aegrotum vtplurimum jugulauit.

Cura-

*) Massa haec vniformis, a laciniis & sinuositatibus inaequalis & quasi erosa, in qua dissecta, glandulam ipsam frustra quaesivi, steatomati duriori, vel praeparatis anatomicis adipolis, in spiritu vini diu maceratis, comparari potest, & nunquam in tabum vniforme d. liquefcit, sed suppuratio ipsa in cellulosa circumjacente, vnice peragitur. In vlcere diutius relicta, a pure alluente sensim mollescit, & quasi lacera fit.

Curatio carbunculorum nascentium & adulatorum diuersa omnino fuit. Inflammatio, carbunculi humidi vt plurimum praecursor, propinato in ipso pestis exordio fudorifero, post extinctionem febris, aut perfecte resoluebatur, aut in abcessum leuidensem, facili negotio persanandum, transit; nec praeter fomentationes ex aceto fortiori, aliis remediis indigebat. Si vero grauior facta fuerit, & vibices longius excurrentes spargeret, etiam saturnina, e. g. aqua vegeto-mineralis Goulardi, emplastrum album coctum &c. in subsidium vocabantur. Quando jam pustulae propullularunt, forcice rescindebantur, & sanie absterfa, scarificationes superficiales instituebantur, & vlcusculum vnguento digestiuo, vsque ad depurationem plenariam, tandemque epuloticis deligabatur. Carbunculus vero consummatus, iam seueriorem omnino tractationem exposulauit, quae methodo sequente *), feliciter admodum, saltem in humidis, peragebatur. Circumferentia partis emortuae, quamprimum fieri potuit, vsque ad viuam carnem, crebris & sat profundis scarificationibus, mediante scalpello incidebantur, & plumoso pennae extremo, in aquam fortem vel butyrum antimonii intincto, per totum ambitum humectabatur, cauendo tamen, ne partes vicinae sanae afficerentur. Prima deligatio plumaceolis siccis; reliquae vero, post quasque XII. horas, vnguento digestiuo, ex admixtione salis ammoniaci & pul-

veris

*) Methodus haec antiqua, & primo intuitu crudelis, multis sane non placet. At pace eorum, experientia certa fretus, assuecere ausim, eam vix dolorificam, & pro ratione circumstantiarum, medelam citissimam exposcentium, necessariam esse. Ex obseruationibus & experimentis infra suppeditandis, patebit, superficiem corporis, & consequenter cutem ipsam, alias tam exquisito sensu praeditam, in proveciori peste, insensibilem fere fieri. Acrimonia vero butyri antimonii vel aquae fortis, in partes viuas vicinas eo sine diffunditur, vt ex stimulo haec fortiori, inflammatio & suppuratio, quae nunquam in parte emortua locum habere potest, in regione carbunculum ambiente, eo certius & citius excitetur. Sic, in praxi mea, ad exfoliationem ossium cariosorum obtinendam, prae applicatione crebra lapidis infernalis, praecipuis in ossibus spongiosis, nihil vtilius mihi visum fuit.

veris myrrhae acutiori reddito, largiusque, praesertim ad margines applicato, caeterum more solito, instituebantur. Post vnam alteramue talem deligationem, nisi omnia jam conclamata essent, tumor carbunculum circumplectens, subsidere; crusta vero sphacelosa sese contrahere, corrugari, & vicina hucusque depascens, jam ab illis separari, & solutione continua circumcirca effecta, progressui ulteriori, limites poni, incepit. Puris indicibus e uestigio apparentibus, febris, cum omni malorum caterua, illico, sine alia crisi manifesta exulauit, & aegrotus saltem hac vice, a periculo mortis eripiebatur. Nec ab resistente, quamuis etiam per plures dies, massa fiderata *), & insulae instar, cellulosae substratae adhaerente, aliquid mali metuendum erat; attamen, quanto-cyus licuit, in integrum, vel frustulatim rescindebatur, oborta suppuratione etiam sponte decidens. Vlcus, haud raro amplissimum, pus optimae notae fundens, nullo foetore pollutum, methodo vulgari, vix difficulter, imo plerumque opinione citius, persanabatur. Fuerunt tamen, qui ex suppuratione enormi, praepressis quando carbunculus, in partibus multa pinguedine refertis, vti, abdomine, natibus, mammis &c. longius diuagatus fuerit, contabescens, & febre demum hectica irretiti, diem obierunt supremum. Carbunculis siccis affecti, quamuis eodem modo tractarentur, rarius tamen percurabantur, quia suppuratione, plerumque ob naturae jam labescentis inertiam, vix ac ne vix quidem assequenda erat. Hoc interea pro solatio erat, quod non tam frequenter occurrerent.

*) Carbunculus omnis perfectus, ex crusta nigra arida, & subiacente parenchymate fordide albescente & duriusculo, in quod tunica adiposa mutata fuit, constat, & cum ea mole, quae bubonum substantias format, conuenit.

XX.

Pestem acutam periodus infectionis breuior praecedit, & saepe sine manifestis eius incidiis, recte valentes quasi improvisò adortur. Symptomata hoc fere ordine, se inuicem subsequuntur. Deprauatio gustus & salivae; dolor capitis acutus; rubor oculorum & faciei; lingua valde impura, nonnunquam arescens; horripilationes; calor sat validus; pulsus multo plenior fortior & celerior quam in peste lenta, sitis quoque maior & vrina saturior; alvus obstructa; bubones & carbunculi breui post ingressum febris, vel insimul cum ea prodeunt; etiam alii successive proueniunt; vomitus copiosus, primis diebus saepe rediens; delirium ut plurimum mite. In quibus a primo usque ad quartum morbi diem bubones resoluuntur, vel uti etiam carbunculi suppurantur, restitutio in integrum consequitur. Aliter vero se res habet, si suppuratio retardat; bubones & carbunculi incremento ingenti augentur; delirium perstat; vires vitae vna cum pulsu labuntur, & demum haemorrhagiae variae & excreationes pituitosae oboriuntur. Post mortem tertio, quarto vel quinto die insequentem, saepe exanthemata in corpore adhuc calente prorumpunt; cadauera vero ipsa insolite pallida, tumidiuscula, flexilia & foetoris expertia obferuantur.

Periodus infectionis per sua signa, nempe, dolores fugitivos lancinantes, amaritiam oris, spurcitiem linguae, viscositatem salivae, intumescentiam glandulae cuiusdam, lassitudinem corporis & sic porro,
febris

febris ipsius aggressum, paucis plerumque horis, vix toto nyctihemero, aneuertere solet; hoc tamen cum discrimine, quod affectiones hae nunc multo grauiiores, quam ante pestem lentam impendant, & augmentum celerrimum sine interruptione capiant, praefertim,

Dolores capitis jam multum acutiores, quam in periodo infectionis ante pestem lentam infeslantes, etiam rudissimam plebem iusto metu conturbant, & de instante periculo monent. Omnium primum est symptomata, de quo infecti quasi inuiti conqueruntur; de reliquis utpote leuioribus vix verba facientes. In regione sinuum frontaliu, & orbitalium oculi initium sumunt, vnde per latera capitis vsque ad occiput, & sensim per totum caput diffunduntur; ita tamen, vt in anterioribus partibus semper praeualeant. Arteriae temporales eleuantur, & pulsus eorum conspicuus fit. Ob maximam cum iis similitudinem, qui a vaporibus carbonum producuntur, miseri infecti, ne a consortio reliquorum excludantur, & ipsi spe quamuis fallaci frustrentur, tam sibi quam aliis imponere student, se hac tantum ex causa male habere, omnesque occasiones, quibus igni appropinquauerint, huc ingeniose trahere solent. Alii crapulam accusant; fueruntque non pauci, qui in primo hoc initio, per sudorifera perfecte restituti, se minime infectos fuisse postea clamitarunt.

Rubor oculorum. Signum hoc vulgi pathognomonicum nuncupari potest; nam qui vnicum saltem infectum attente adspexerit, iam postea ex aspectu solo, in diagnosi huius pestis speciei, vix hallucinetur, quin etiam maxime dissimulantes detegere, & falsi conuincere potest. Oculi nempe insolite prominentes, venis iusto copiosioribus in tunica albuginea sanguine turgescensibus insigniti, hinc rubore praeternaturali affecti, suspicionem mali deplorabilis haud fallacem incutiunt. Praeter morem humidi & subinde lacrymantes, radios quasi scintillantes, & ferocitatis nota imbutos, spargunt. In vltiori vero morbi progressu, vi-

ribus vitae sensim fractis, subsident, rubor paulatim exulat, & in conclamatis caliginosi, & quasi pellicula obducti conspiciuntur.

Lingua a viscositate albida, lutea vel fusca, eam vndique praefertim in media & posteriore parte copiose obsidente, inquinata, communiter madet; interdum vero in iis, qui maiori febris & caloris gradu tenentur, etiam arida fit. Ab initio demum morbi intumescit, & quoad molem sensibilibiter augetur.

Horripilationes iis persimiles, quae febrem quamcunque mitiorem catarrhalis generis, praecedere solent, nunquam tam vehementes & in longum protractae ac in peste lenta obseruantur; ita vt hoc solum indicio, statim in primo accessu, pestis infecuturae species, determinari possit. Communiter horripilationes leuiiores, & vexationes dolorificae partiales, praeludium morbi periculosissimi ludunt. Fuerunt, qui nec minimam frigoris sensationem ante calorem se habuisse asseuerarunt. E contra,

Calor febrilis, quamuis in singulis subiectis valde varians, respectu tamen pestis lentae multum ardentior in primis diebus, ea fere ratione, ac in febribus catarrhalibus, plerumque vsque ad finem morbi continuare solet. Hinc & reliqua febris attributa, vt

Pulsus celerior fortior & plenior, *stitis* maior, & *urina* saturatior, quam in praecedente specie, cum iis, quae in febre acuta continua obtinent, comparari possent, nisi inconstantia luis huius summa, anomalias vix describendas producens, nil certi statuendum suaderet.

Obstructio alui etiam hic adest, & tanquam symptoma pestis proprium, vel ex natura eius fluens, considerata venit.

Vomitus, post praecedentes nauseas & vomituritiones plerumque non admodum graues, imo saepius fere nullas, facilius omnino & citius, quam in peste lenta, primo nempe & secundo morbi die, procedere solet. Saburra similis quoque consistentiae ac coloris, multo tamen copiosius & frequentius reicitur.

Delirium plerumque vehementius quidem ac in peste lenta, rarissime vero furiosum occurrit. Pestiferi nempe mente conturbati, vel tanquam soporosi, immobiles fere jacent, vel si vigilant, tunc, inquieta manuum jactatio, & nisus se erigendi, quasi e lecto aufugere vellent, eos continuo occupat. Assidue garrunt, sed ob linguae intumescentiam, ac si temulenti essent, balbutiunt, nec quae effutiunt recte intelligi possunt. Saliva viscosa os implet, & ex eo, pituitae instar tenuis & ductilis plerumque propendet. Iam secundo & tertio die incipit delirium hoc, & haud interrupte continuare solet, donec aut natura victrix, aut mors febris finem imposuerit.

Quae in historia bubonum & carbunculorum supra exper. XVIII. tradita, recensui epigenomena eorum generaliora, tanquam in reliquis pestis species quadrantia, hic loci repetere supersedeo. Sufficit, ut quae huic acutae propria sunt, nunc succincte explanem.

Bubones plerumque vna cum febris, aut paulo antea profiliunt; rarus etiam postea vnus aherue superuenit: communissime vnicus, & quidem jam ab initio adest. Si diaphnoë vel sudor salutaris primo jam morbi die, vel ipsius naturae beneficio, (quod tamen perraro accidit) aut per media appropriata, prouocatus fuerit; tunc bubo enascens perfecte resoluitur, & paucis diebus, subinde vero serius, sine vilo tamen incommodo derelicto, sensim evanescit. Saepe, eodem tempore stillidiiū ex pene, materiae albae, viscidae, lymphaticae, puri analogae, absque doloribus, prout in gonorrhoea benigna, post aliquot dies, nulla adhibita medela, desinens, obseruatum fuit. Etiā quando morbus protrahitur, melius omnino eleuantur, & cum vicina cellulosa coalescunt, quam in peste lenta, hinc & maturatio facilius quidem procedit; ob incrementum vero subitum & subinde maximum, symptomatibus exasperatis, eo ipso periculosissimi sunt.

Carbunculi utplurimum humidi, in hac pestis specie occurrunt. Non solum in initio febris oriuntur, sed etiam non raro, diebus insequenti-

quentibus, alii carbunculi superueniunt. Quamprimum febris, per sudorifera sine mora exhibita, funditus sublata fuerit, rudimentum carbunculi inflammatum dissipatur; interdum (vti in me ipso accidit), humor purulentus quasi, & ei quem mox descripsi simillimus, sub vesicula grandiori derepente oborta, colligitur, & euacuatione per incisionem facta, fundus cutis ruberrimus & minime sideratus, post suppurationem leuiorem, sanationem facile admittit. Si vero altiores figerit radices inflammatio, vel pars quaedam jam jam emortua fuerit, tunc suppuratio quantocyus prouocanda, finem optatum largitur. Vti bubones sic etiam carbunculi in peste acuta, celerrima incrementa capere solent. Caeterum hi multo faciliores curatu sunt, quam qui in peste lenta proueniunt carbunculi hamidi.

Quia pestis haec acuta, multo celeriore decursum habet, quam lenta, pessimi certe omnis est, si bubones & carbunculi, ante quintum morbi diem, in suppurationem vix abeant; e contra perpetuum augmentum capiant, & symptomata reliqua exasperentur; febre vero remissione facta, & viribus vitae jam deficientibus, noua, lethali fere seorsum cum prognostico oboriantur, vti

Haemorrhagiae. Accidit, quamuis rarissime, vt sanguinis e naribus, in primis morbi diebus, moderata euacuatio, praesertim in plethoricis, febrem mitigando, critica quasi euaserit; in aliis vero & plerisque minime salutaris, imo mortis causa proxima fuit. Vidi tamen aegrotum, bubone crurali, & maculis copiosissimis nigerrimis insignitum, cui stillicidium sanguinis lentum e naribus, quinto morbi die superueniens, sanguine valde dissoluto & pallecente, per integrum nyctem merum, haud interrupte guttatim effluente, in salutem cessit. Alii, ob haemorrhagiam, post praematuram incisionem bubonum, ex vasculis cutis minoribus abortam, & nullo modo compescendam, diem obierunt supremum. Qui sanguinem multum spumescens, cum pituita copiosa permixtum excreauerunt, quamuis aliàs adhuc viribus constarent,

& minime periculosi viderentur, breui post & inopinato fere, animam efflarunt. In sexu sequiore, multo frequentiores & saepissime lethales tunc inslabant haemorrhagiae. Nam, per saepe menstrua etiam ante terminum, in infectis cum impetu prorumpentia, prostrationem subitam virium, ipsamque mortem accelerarunt. Grauidae peste correptae, semper, quantum mihi innotuit, abortum patiebantur, & ex lochiis copiosissime profluentibus cito perierunt; quod etiam in iusto termino parturientibus, plerumque euenit.

Exanthemata. Vti in peste lenta, nunc citius nunc serius prorumpunt, saepe penitus desunt. Singulare quoque phaenomenon nuncupari potest, quod non raro, maculae variae magnitudinis, atrorubescentes vel fuscae immediate post mortem, & nonnunquam sat copiose, in variis corporis regionibus, tanquam stellae in sereno crepusculo, una post aliam exoriantur; quamuis per totum morbi decursum, vix ac ne vix quidem visae fuerint.

In cadaveribus hoc quoque notabile fuit, quod corpora peste acuta defunctorum, non tantum solito pallidiora & quasi exsanguia, sed etiam mollia & flaccida, minime vero, vti post alios morbos acutos, rigida obseruentur; nec putredinis insequentis indicia exstabant. Vidi toties cadauera in media aestate, ob defectum rhedarum & vespillonum, per plures dies inhumata, nullam tamen mephitidem spargentia; nec profluxus ichorosus ex ore & naribus, vel intumescencia abdominis, tanquam phaenomena, post febres malignas, in demortuis saepe obuia, a me animaduersa fuerunt.

XXI.

Pestis acuta incipiens, regimine & remediis sudoriferis tempestiue in usum vocatis, perfecte curabatur; resolutione vel suppuratione bubonum & carbunculorum postmodum

ex voto succedente. Seriore vero die, locum non invenerunt, sed, emetica, salina, roborantia & adstringentia, evidentissimo, in multis, successu, exhibebantur, & suppuratio bubonum carbunculorumque, summo studio annitebatur. Nonnunquam, in bubonibus & carbunculis, periculose grandescens, etiam repercutientibus uti, necesse fuit.

Quantae efficaciae, sudores regimine & medicamentis elicti, in periodo infectionis, quamvis longius protracta fuerint, jam supra, (exper. XVII.) fat clare, ni fallor, exemplis indubitatis, probavi; hinc mirum esse non potest, quod, in breviori illa, quae hanc pestis speciem praecedere solet, (nam subinde periodo infectionis caret) & ob naturae, nondum tam infirmatae energiam, eosdem laudabiles effectus, & quidem faciliori negotio, producant. Nec in hoc solum termino subsistit salutaris eorum usus, sed febre jam accensa, post plurimas adhuc horas, miseris pestiferis, spes restitutionis plenariae & citissimae, per methodum sudatoriam obtinendae, haud dubia supererat, dummodo exiguo hoc, & maximi momenti temporis spatio, iis rite succurreretur. Quousque vero, periodus haec sese extendat, praecise determinare non licuit; nam pro ratione circumstantiarum valde variantium, nunc paucis post invasionem febris horis, nunc toto nycthemero transacto, sudorifera cum euphoria propinari, reiterari, & saltem sine noxae periculo tentari poterant. Commodissimum certe & appropriatum, diaphoresin excitandi tempus, exordium ipsius morbi erat, siue cum, vel sine febre adhuc sese manifestaverit, & quo propius origini, sudorifera exhibebantur, eo citius & certius, restauratio sanitatis consequeretur. Communiter usus eorum inutilis observabatur, quando rubor faciei & oculorum jam disparuerit, & vomitus instaret. Nihilominus contigit mihi, Subofficialem juvenem, qui pridie correptus, altero mane in praesentia mea, multum
sed

sed libere cuomuit, quemque febris cum pulsu pleniore sat valida tenebat, propinato sudorifero, ita feliciter liberare, vt die sequente, proprio nutu, munia sua obeuntem, viderem; bubone crurali, per resolutionem, sensim euanescente.

Sudoriferorum administratio eadem omnino ac in periodo infectionis fuit; hoc tamen cum discrimine, vt in principio, doses mixturae simplicis ordinariae; quo longius vero processerit morbus, antequam opem medicam afferre licuerit, eo quoque minores & frequentiores, quasi experimentando, propinarentur; & si sudor, leuamen quidem, sed nondum plenarium attulerit, tunc optimo cum successu reiterabantur. Terminum sudationis sufficientis, pulsus pacatior factus; symptomatum maxime vrgentium, praesertim dolorum capitis cessatio, vel ad minimum remissio, indigitabant. Post crism hanc salutarem, infecti facile omnes, nullum omnino virium defectum sentientes, lectum illi co deserere, plerumque volunt, quod tamen vix concedere solebam, nam haud raro eodem vel altero die, recidivas faciliores quidem, sed eodem modo, de nouo propulsandas, patiebantur. Consultius itaque iudicaui, vt per sufficiens temporis spatium, donec sudores vltro fini-
rentur, in lecto transigere tenerentur.

Quae, itidem in periodo infectionis, pro resolutione bubonum, laudavi remedia externa, etiam nunc applicabantur; saepissime tamen sine his quoque, ex optato successit.

Quandoque accidit, vt prostrigata febre, & aegroto quoad reliqua restituto, bubo tamen insignior, resolutionem admittere noluerit; hinc, post plures interdum dies, imo septimanam, in eodem fere statu permanens, tandem ope maturantium in suppurationem redactus, modo supra descripto, sine difficultate persanabatur. Hoc praepremis in iis, qui iteratò peste corripiebantur, obseruatum fuit.

Febre pestilentiali deuicta, etiam carbunculorum initia, nisi perfecte resoluantur, sponte in suppurationem abeunt; aut pars solummo-

do inflammata, vel in vesiculam eleuatur, vel in abscessum leuiusculum mutatur; facilemque curationem admittunt.

Prima itaque dies pestis acutae, summe momentosa est, & quo maturius curatio haec administrata fuerit, eo certior spes liberationis, & malo hoc periculosissimo allucet. Vtinam! tam infecti quam medentes, si quando talis casus lugubris in posterum existerit, de certitudine affectionis huius, aequae conuicti essent, ac ego. Illi nempe, a procrastinatione, & conditionis suae periculosissimae dissimulatione abstinere; hi vero intrepido animo, opem citissimam ferentes, experientiam hanc mihi indubiam, ulteriori successu confirmarent.

Quando naucae & vomituritiones, cum grauedine ventriculi opprimente, & anxietatibus praecordiorum, pestiferos vexarent, pro facilitando saburrae tenacioris exitu, emeticum, & incontinenti post, potulentum quodcunque, sale communi leuiter inpraegnatum, superbibendum praebatur. Si effectus tardaret, digitis gulam titillare iubebatur aegrotus. Quamprimum per vomitum sufficientem, illuies plerumque maxima reiecta fuerit, patientes leuamen insigne experiebantur, pulsusque exilis & debilis ab angoribus redditus, ad frugem redire solebat. Repetitio remedii huius, ex obseruatis minime conducibilis videbatur, vomitusque post primam vicem, eodem & altero die sat copiosi, sponte reuertebantur. Saepe eius vsus plane superfluous fuit; nam multi post leuissimas naucae, ordinarie sat libere vomebant; quamobrem euacuationem plerumque tam enormem, augere, minime e re fore, iudicauit.

Formulae emeticorum, quibus & ipse, & mihi subordinati medentes utebamur, sequentes erant. 1) ℞ Pulv. rad. Ipecac. gr. VIII. Tart. emet. gr. II. Antim. diaph. gr. X. 2) ℞ Vitrioli albi vomit. gr. X. quae fere promiscue dabantur.

Caeterum, quando a sudoribus, nullum auxilium amplius expectandum erat, eadem salia media, quae supra (exper. XIX.) indigitauit,

gitauī, scopo tam incidendi ac resoluendi, quam etiam aestum febrilem, si subiinde modum excederet, temperandi, iisdemque cum cautelis in usum trahebantur. Maxima tamen fiducia in spiritu vitrioli posita erat, qui eodem modo, & quidem sat laute (quantum ob inopiam eius licuit), eidentissimo cum fructu propinabatur.

Si vires vitae subito deficerent, & debilitas suspecta adoriretur (quod tamen in hac peste specie rarius euenit); tunc iisdem refocillantibus & roborantibus, vis vitalis sese subtrahens, corroborari antebatur.

Bubones quoque & carbunculi, more solito procedentes, methodo eadem ac in peste lenta tractabantur. Quando vero febris, rubor, tensus & intumescencia bubonum ingrauescerent, vel carbunculorum celerissima propagatio, periculum minitaretur: tunc ad repercuentia confugi. Si epithemata ex aceto fortiori vix sufficerent, aqua vegeto mineralis Goulardi in subsidium vocabatur, donec symptomata mitescerent. Fuerunt ex plebe, qui puluere cretae albae, stupae asperso, bubones suos ad maturationem produxisse asseuerarunt. Dum turbam Tartarorum captiuorum, qui in vico quodam, X. leucas rufficas circiter a Jassia distante, detinebantur, visitarem, vidi coagulum lactis coctum (ruffice twarog), carbunculis impositum. Rogitata, per interpretem, caussa, cataplasmatibus huius singularis, responsum tuli, hoc semper apud eos palmarium in peste praesidium haberi, quia calorem, h. e. inflammationem e bubonibus & carbunculis extraheret. Certe, in quibus applicatum inueni, mitius decumbere mihi videbantur.

XXII.

Pestis acutissimae variationes plurimae, ad sequentes duos typos, saltem quoad principalia momenta referri possunt.

- 1) Integra fruens valetudine, signis infectionis haud praegressis,

gressis, derepente, horrore breui at vehementi, cum insequente & per plures vices cum illo alternante calore, corripitur; breui vero, calor externus exulat, & superficies corporis frigidiuscula fit. Pulsus durus, celerrimus; dolores capitis vehementissimi; anxietas praecordiorum dirissima; delirium vt plurimum furiosum; lingua glabra siccissima tandem liuescit; respiratio anhelosa; oculi magis adhuc quam in peste acuta protrusi, rubescentes & ferocitatis nota imbuti; facies & collum turgescunt, & rubore in liuorem abeunte perfunduntur. Vomitus rarius sponte succedit. In statu hoc grauissimo, vix nycthemeri spatium, nec, multas subinde horas, transigunt infecti. Plerique, tanquam apoplectici, vel catarrho suffocatio stragulati; nonnulli vero magis placide vitam finiunt. Post mortem liuores in iis locis, vbi bubones prorumpere enitebantur, & per varias corporis regiones, maculae & striae atro-coerulecentes, in conspectum veniunt. In illo typo, debilitas a primo jam initio adest, et vna cum anxietate quouis momento inualefcit; ex qua nisi tempestiue aegrotantibus succurratur, vix animam linquentem reuocant; sed breui fato suo succumbunt. In his, pulsus quamuis celerrimus, exilis tamen, debilis & demum deficiens; nonnunquam delirium mite; saepe tamen vsque ad mortem mente constant. Reliqua symptomata febrilia vix manifesta sunt. In cadaueribus rudimenta bubonum itidem conspiciuntur.

Præter duos, quos hic trado typos frequentiores, etiam alii, ex hisce quasi compositi occurrunt; quos vero, ob maiorem minoremue symptomatum similitudinem, præsertim, quoad viriam vitæ constantiam, ad hunc vel illum propius accedentes, sub proprium schema redigere, haud difficile erit. Summa namque diuersitas, in robore corporis hic deficiente, illic vero sat magno, imo fere excessiuo, in typis demum intermediis, saltem in initio modico, consistit. Omnes tamen in decursu celerrimo, & anxietate præcordiorum conueniunt, quas nunquam deficit, & pro signo pathognomonico pestis huius acutissimæ, reputari potest. Tanta omnino esse consuevit, vt miseri eam verbis exprimere haud valeant; non tamen de doloribus acutis, sed sensu quodam summe grauatiuo, suffocatiuo, & penitus intolerabili, sub serobieulo cordis, querulantur. In angustiis hisce animi, ingemitu, fletu & eiulatus, statum suum periculosissimum indigitant; sese quaquauersum motibus violentissimis torquent, & præsertim jam in delirio constituti, humum petunt, & reptando progrediuntur, quousque vires vel tantillum superant. Alii, in summam debilitatem, jam in exordio prouoluti, eisdem angores experientes, ob defectum tamen virium se minus jactitant. Quæ in typo primo recensui symptomata, insultum febris violentissimæ, eum, qui in peste acuta obtinet, multis parasangis superantem; e contra, in altero, febrem quamcunque malignam, ex defectu virium jam fatiscentem, referunt. Sic, horrores, in multis valde præcipientes, in aliis moderatores sunt. Calor externus, conditio pulsus, siccitas linguae, respiratio anhelosa, delirium & sic porro, multum quoque variare solent; adeo vt, certamen naturæ quantumuis robustæ, cum morbo omnium acutorum dirissimo, post breuissimum temporis spatium finiendum, nullibi tam sensibiles & enormes mutationes conspiciendas offerat, ac hic. In secundo typo, vires vitæ jam ab initio fractæ, & quouis momento decrescetes, præter anxietatem indiuiduam eius comitem, symptomata reliqua minus conspicua efficiunt. Quantum mihi constat,

constat, priorem typum incurrebant, homines vigore pleni, & caeterum sanissimi, post ingurgitationem nimiam ciborum dyspeptorum; condimentorum acrium; & fructuum horaeorum; uti quoque ex inhalatione vaporum calidorum culinarium. Alter vero, ex terrore; venere intempestiua; venaesectione &c. originem ducere visus fuit. Multo rarius, ac reliquae pestis species, haec acutissima obseruatur, & plerumque citius occidit, quam medentibus de morbo innotescat; adeo ut quem heri sanum vidisti, hodie jam in sepulturam efferatur. Carbunculos perfectos & exanthemata in hac specie nunquam animaduerti; at bubones, jam in viuis breui post insultum prorumpunt, & in cadaueribus sat eleuati & liuescentes conspiciuntur.

XXIII.

In ipso aggressionis principio, & quousque vires adhuc constabant, vomitus sine mora prouocabatur, & pro re nata continuabatur, donec anxietas praecordiorum cessauerit, vel ad minimum multum subleuata fuerit. Immediate post, cardiaca, & modico interuallo transacto, sudorifera propinabantur, imo reiterabantur. Si vero serius auxilium imploraretur, dum summa jam aderat debilitas, tunc emeticis, cardiaca efficacissima, anteponebantur, & euacuatione per vomitum sufficientem instituta, eadem methodus diapnoica, refocillantibus tamen & excitantibus haud neglectis, tentabatur.

Vtut saeva & per se semper lethalis pestis haec species sit, certum tamen est, eam curationem, & quidem omni expectatione citiorem, saltem in primo typo admittere, dummodo methodo indigitata procedatur. Semper animum meum laetitia versabit, quam, ex primo

mo hac ratione liberato, & ex orci quasi faucibus, praeter spem fere erepto, percepi. Quamprimum nempe, repentina, vehementissima & tumultuaria symptomatum primordialis pestis, inuasio, speciem hanc determinarunt, tunc, sine vlla mora, si vires adhuc sufficerent, vomitorium ideam, ac in pestis acutae curatione descripsi, ex aqua tepidiuscula ingestis, & si post quadrantem horae ad summum, reliquis quoque ibidem laudatis subsidiis in usum vocatis, nullus produceretur effectus, etiam alteram imo tertiam dosim propinaui, quousque finem propositum attingerem. Communiter ingesta sola exonerabantur, & dummodo post vnicam vel reiteratas reiectiones, stomachus sat purgatus fuerit, leuamen valde notabile, praesertim quoad anxietates, statim insequabatur. Saepe post tantas turbas, & violentas ut plurimum vomitiones, male habere, quin animo linquere solebant infecti; quamobrem excitantibus & cardiacis efficacissimis eos reficere necesse fuit. Hinc, odoraamenta, quae praestabant varia (cfr. exper. XXI.); aspersio faciei cum aqua frigida; frictiones per varias corporis partes; interne vero, spiritus nitri dulcis, liquor anod. min. H. iuscula carniū; vinum meracum cum aqua dilutum, & sic porro, omni diligentia in usum traherentur, donec vires vitae quodammodo reuerterent. Impetratis induciis, mox dosis sat larga mixturae simplicis, uti exper. XVII. dictum fuit, propinabatur, & reliquo regimine stricte obseruato, sudor salutaris, morbum totum quantum perfecte soluere solebat. Si vero reliquiae restarent, reiterato remedio tollebantur. Germina bubonum vel carbunculorum, fomentis ex aceto, cum decima parte spiritus vini camphorati commixto, vel saturninis, aut emplastris resoluentibus applicatis, post totalem febris cessationem, resolutionem prosperam, sine difficultate subibant. Quando vero, in secundo typo, vires jam admodum labefactatae fuerint, tunc anceps omnino reddebatur curatio. Emetica in hoc statu propinata, quamuis fortissima, nullius vnquam efficaciae fuissent, nisi languorem mortalem, in antecessum aliquantulum emendare

contigerit. Hanc ob rationem eadem refocillantia & cardiaca, quamvis spe incerta, adhibebantur, & si eleuatio pulsus, & alia indicia faustiora. vim vitalem reuiuifcentem monstrarent, tunc primùm emesis & post eam diaphoresis obtinenda, pro scopo erat; maximo insinul virium, quouis modo excitandarum, & adaugendarum respectu habito.

XXIV.

Praeter descripta hucusque symptomata pestis, etiam subinde alia, tanquam rariora obseruabantur, vti: suffrurus aurium, vertigines, haemorrhagiae narium in initio morbi, vermes, spasmi & conuulsiones.

Quia pesti vix propria sunt, sed ex peculiari aegrotantium constitutione, vel ex aliis circumstantiis particularibus potius deriuanda erunt, reliquis interpolare nolui. Suffrurus aurium & vertigines, ex congestionibus versus caput tam manifestis, in quibusdam oriri posse quis dubitet? quamvis eorum vix multi mentionem faciant. Haemorrhagiae narium, subinde in plethoricis, in primis diebus pestis acutae, & quidem salutari cum effectu erupuerunt; in aliis vero non ita, adeo vt de eorum salubritate nil certi statui poterat. Vermes, non solum in viuus, sed etiam mortuis nonnullis, qua data porta, tam per os, quam anum, exitum sibi moliri, visi sunt; rariora tamen fuerunt exempla, & tanquam pestis symptomata haud considerari possunt. Spasmos fortiores & conuulsiones in adultis, non memini me vidisse; in infantibus vero tenerioribus subinde obseruati fuerunt.

XXV.

Diaeta pestiferorum, pro vario morbi statu, & conditione aegrotantium, diuersa omnino ordinabatur. Esculenta & potu-

potulenta cruda, vel fermentationi obnoxia euidenter nocuerunt. E contra, juscula carniū; panis bene fermentatus, panatellae tales, & potus, acidis vel mineralibus vel vegetabilibus, impraegnatus, apprime conducere, imo, magnam curationis partem absoluere, videbantur.

In periodo infectionis constitutis, vti etiam conualescentibus, non solum juscula varia, pinguedine tamen supernatante probe detracta, faleque & aceto condita, sed etiam robustioribus, carnes ipsae elixae tenioris texturae, sine vlla noxa insequente, cum moderatione concedebantur. In statu proecliori pestis lentae & acutissimae, quando vires vitae efficacissime erigendae erant, pro summo remedio juscula haec erant; dummodo aegroti, plerumque jam delirantes ea non plane respuerent, vel natura nondum penitus succubuerit. Panis triticeus vel fecalinus, non nisi bene fermentatus, & a propriis militibus pistus, in Nosocomio pestilentiali Jassiensis, in usum trahebatur, minime vero placetae Mol'auicae*), quas ex aequali proportione farinae tritici & frumenti turcici, (Mays dicti), sine praegressa fermentatione, parare solent, admittebantur; dum eorum usus, ventriculum aggrauans, & hinc summe noxius, nostratibus jam dudum innotuerit. Panatellae, ex farina tritici, fecalis vel auenae, post fermentationem sufficientem, confectae (russice Kisel) vti aegrotis in deliciis erant, sic etiam vtilitate euidentissima sese commendarunt. Potus a me praescriptus simplicissimus, & omnium reliquorum vti videbatur, saluberrimus, fuit infusum panis fecalini, in frustula dissecti, & in furno exsiccati, quod non solum semper parabile, sed etiam lubentissime ab aegrotis, bibebatur. Quamdiu spiritus vitrioli adhuc suppetebat, eius quantitatem sufficientem, vsque

Q 2

ad

*) Placentae hae, primo die sat vescibiles, altero, jam tenaces, viscidae & acidae factae, non nisi gulae assuetae, & stomacho robustissimo, conueniunt.

ad leuissimum acoris gustum, vehiculo huic, vel si etiam hoc deficeret, aquae fontanae instillauit; postea aceto vini pro eius succedaneo utebar. Decoctum vero hordei, cum admixto oxymelle simplici, in omnibus Nosocomiis nostris vsitatissimum, hanc ob rationem non adhibuit, quia ex multiplici experientia flatulentiam eius, hinc certe maxime nocituram, perspectam mihi habui. Nec cerasa, quorum tunc Jassiae prouentus copiosissimus fuit, vel per se, vel succum eorum cum potulentis, aegrotis porrigere audebam, quia in pestiferis saepe massas immutatas fere cerasorum, ex fermentatione spumantes, vel solas, vel cum saburra reliqua commixtas, vomitu reiectas, & odorem nidorosum spargentes, vidissem. Vinum Moldauicum ordinarium, utpote subacidum, haud multum spirituosum, & ob acrimoniam crudam status excitans, pestiferis concedere vix commodum duxi; nec utilitatem eius, quamuis ab incolis, pro potu fere ordinario hauriretur, obseruare datum fuit. Interea meraciora alia, praesertim absinthites, quae a lautioris conditionis hominibus, tunc temporis, scopo quoque praeseruatiuo, in vsu erant assiduo, symbolam quoque suam, haud postremam contulisse videbantur, quod hi rarissime, respectu pauperiorum a peste ipsa attingerentur.

XXVI.

Venaesectiones & purgantia, etiam in hisce pestibus euidentissime nocuerunt.

Chirurgi castrenses, quos Jassiae inueni, omnes, ingenue fatebantur, venaesectiones, quas, in initio pestem ignorantes, & morbum, tanquam febrem aliam continuam tractantes, sat crebro instituerint, nunquam effectum optabilem produxisse; sed e contra, viribus vitae subito decreascentibus, languorem mortalem presso pede insecutum fuisse. Idem Moscuae euenisse, palam erat; quamobrem a Collegio sanitatis, mandato rigoroso cautum fuit, ne barbitonfores, nisi ex praescripto Practici appro-

approbati venaeſectiones inſtituerent. Euacuatio haec ſanguinis, in multis morbis tam ſalutaris, vel ſaltem non tam euidenter noxia, tempore peſtis, tanta infamia inſignita fuit, vt ipſi quoque plebei eam maxime reformidarent; dum toties viderent & audirent, etiam ſaniffimos, qui vel proprio vel alieno conſiſſo, aut ſcopo praeſeruatiuo, aut jam in ipſis mali primordiis, venam ſibi ſecare, paſſi fuerint, mox male admodum habuiſſe, & plerumque ex peſte acutiſſima, omni exſpectatione citius, vitam finiſſe. Hac tamen experientia luculentiffima haud obſtante, interdum etiam a ſapientioribus, in hoc puncto grauiter erratum fuit. Sic, e. g. Generalis locum tenens de Stoffeln, Subofficiali cuidam iuueni nobili, qui vna cum eo ſanus vegetuſque prandiderat, mox vero febricitate incepit, venam in brachio aperire imperat; aeſtum febrilem a multo motu (nam a mandatis ei fuit), productum ratus. Sanguine vero, vt a Chirurgo accepi, quoad colorem & conſiſtentiam illibato, ſed juſto diluſiori, ad aliquot Vncias emiſſo, illico in ſummam debilitatem & anxietatem praecordiorum delapſus, eadem adhuc nocte exſpirauit. Caſus hic infauſtus, in manſione & ſub oculis huius belli Ducis contingens, animum eius tantopere commouit, vt ſuam jam dudum graſſantem, pro peſte vera (cui ſententiae tamdiu reluclatus fuerat), tandem agnoſceret. Subchirurgus legionis pedestris Niſouiſis, nomine Kilian, e caſtris in vicinum ſaltem, venationis gratia excurrit, & fortuito in cadauer humanum, in fruticeto latitans, incidit. Terrore percuffus reuenit, & febre eo ripitur. Quia Chirurgus legionis eiufdem, vna mecum, Noſocomio peſtilentiali, IV. abinde leucas ruſſicas diſtante, inſeruiret, nulluſque artis peritus adſeſſet, Praefectus vigilum, bene ei cupiens, barbitonſorem, venaeſectionem adminiſtrare juſſit; quae vero itidem tam infeliciter ceſſit, vt jam altero mane, mors eius nobis nunciaretur. In ambobus breui ante obitum bubones cruales proſpicerunt. Audiui ſane, Moſcuae, venaeſectionem, in adminiſtro, Noſocomii cuiuſdam peſtilentialis, vehementer delirante, cum emolumento celebratam fuiſſe.

Sed, vti de veritate facti dubitare nolo, ita etiam credo, aegrotum hunc, pestis acutissimae specie, quam sub primo typo, exper XXII. adumbraui, laborasse, in quo casu forte salutari esse potuerit. Ego, methodo supra tradita, optimo semper cum successu, vsus, euacuationem hanc, maxime dubiam, instituere nunquam audebam, nec necesse habui.

Iidem fere effectus funesti, quamuis nonnihil lentius insequentes, ab vsu purgantium, vel laxantium praesertim reiteratorum, promanarunt; nam omnes, qui in initio pestis ea propinauerunt, vnanimiter asseuerabant, vires vitae, post exonerationes alui, quamuis modicas, semper euidenter concidisse; hinc, omnibus in peius ruentibus, aegrotos tales multo citius, quam alios in eodem statu constitutos, e vita migrasse, aut si morbus protraheretur, in diarrhoeam tamen tantopere pertimescendam, & nunquam fere non lethalem, incurrisse. Quod vero eccoprotica lenissima, in periodo infectionis, subinde sine noxa usurpata fuerint, supra, (exper. XVII.) indigitauit.

XXVII.

Prophylaxis principalis, in praeclosure omnis, (si fieri potuit) cum infectis, commercii, posita erat. Imo in summo pestis vigore Moseuae, aedes multae populosae circumspessione sollicita adhibita, factae tectaequae manebant.

In Moldauia jam dudum mos obtinuit, vt quamprimum pestis in vrbe quadam sese manifestauerit, Procures & opulentiores, quotquot discedere possunt, in montes vicinos carpathicos, vel praedia sua sese conferant, summa cura ab aduenis alienigenis sibi cauentes, imo mortem minitantes, si appropinquare audeant. Dum cum Nosocomio pestilentiali, in montosis circa Jassiam morabar, nocturno inprimis tempore,

pore, explosiones tormentorum minorum in vicinia frequentes, audiebantur, quae ab, excubias ad vias & semitas agentibus, eo sine fiebant, vt omnes forte aduentantes conterrent, & ab vltiore itinere profequendo, auerterent. Simplicissima hac, & omnium optima cautione, etiam permulti nobiles in Polonia & Russia, eo cum successu optatissimo vsi sunt, vt, dum circuncirca, oppida & pagi ab infectione serpente depopularentur, ex eorum praediis nec vicus desideraretur. Etiam Moscuae, flagrante peste, Orphanotropheum magnum, vltra mille & ducenta capita continens, cura praeprimis Clariss. Mertens eius Medici, vti quoque plures aliae aedes particulares, numerosas quamuis familiis & turbis domesticorum, impletae, ab infectione tutae permanferunt, dummodo portis clausis, ab omni cum reliquis communione, summo studio praecaueretur, & ad comparandas res maxime necessarias, non nisi exploratae fidei, serui mitterentur; reliquae quoque cautela, mox describendae, sedulo in vsum traherentur.

XXVIII.

Vigiliae, quadragesimae etiam quarantainae dictae, vtut multiplicatae & rigorosae, tempore hoc belli, & in tanta frequentia peregrinantium, contagii, intra Imperii limites, & in Metropoli demum ipsam, propagationem, arcere non valuerunt. Nec luis iamjam manifestatae prompta extinctio, in ciuitatibus maioribus aequae facile, ac in minoribus, effectum dari potuit.

Quod pestis in Moldauia, Wallachia & confini Polonia, tam rapide, longe lateque proserpserit, nemini certe mirum erit, qui tumultuarias belli conditiones, & impossibilitatem inhibitionis commercii, perpenderit. Mercatores, praeprimis Iudaei, merces varias & alimentum

tum quoque veredarii, comineatum aduehentes, in Poloniam reduces, malum, Jassiae, vel alibi, contractum disseminarunt; quod certe multo latius vagasset, nisi copiae Polonicae tempestive, ad communicationem intercipiendam missae, vltiori eius progressui limites posuissent. Videbatur quidem contagium terminos Imperii Russici, haud facile superare posse, quia ad omnes vias publicas, quae solae itinerantibus patuerunt, reliquis omnibus sub grauissimis poenis interdictis, jam dudum quarantainae, omnes cautelas stricte obseruaturae, aderant, quae malo jam appropinquante, eo exactius inuigilare debebant. Fuerunt quoque illico post eius in Imperio apparitionem, praeter limitrophas hasce, quamplurimae aliae staturae, in omnibus viis maioribus locatae, quarum Praefectis, id negotii rigorosissime demandatum erat, vt non solum in statum sanitatis transeuntium, per Chirugos, sine vlla exceptione sollicite inquirerent, moramque plurium dierum, in domiciliis euacuatis, & a reliquorum consortio separatis, imperarent, sed etiam omnes res aduectas, & quidem summe necessarias fumigarent, euentilarent, & quas licebat, aceto conspergerent; reliquas vero vel tantillum suspectas, comburerent. At, permultae nunc confluxerunt circumstantiae, quae exquisitissimas quamuis circumspectiones, insufficientes redderent. Exercitus secundus, post expugnatum fortalitium Bender, magnam quoad partem, in nouam & paruam Russiam, reductus, vna cum spoliis pestem secum adduxit. Ex alia plaga, eodem tempore Kiouiam, qua ratione incertum (vt dicebatur cum mercibus), ex Podolia immigrauit, & haud multum post in plurimis vrbibus tam paruae, quam magnae Russiae, & demum Moscuae apparuit. Permultae namque viae minores, tempore praesertim hyemali, vndique patulae; infamis lucri cupido & astutia itinerantium, res suspectas quouis modo celandi, in causa fuerunt, quod pestis, non obstantibus tot tantisque praecautiõibus, progressus tam insperatos faceret.

Pestem progerminantem, in prima eius apparitione, suffocari & perfecte exterminari posse, per plurimae vrbes minores, e. g. Sewsk, Borowsk, Kolomna, Tula, &c. suis exemplis euicerunt. Magistratus nempe earum, vigilantia & rigore debito vtentes, domicilia infecta confestim ab omni consortio cum reliquis, excubiis circumcirca stationatis, secluserunt; mortuos & viuos, a peculiaribus hominibus conductis, illos sepeliendos, hos cum cautelis necessariis in domiciliis separatis prospiciendos, curabant, omnesque res suspectas, plerumque nec domunculis ligneis exceptis, igni consumendas tradebant. In ciuitatibus vero maioribus, utpote, Iassiae, Kiouiae & Moscuae, praecautioibus hisce iustissimis, vtut in infantia mali possibilibus, in effectum plenarium ducendis, multae circumstantiae, remoras infelicissimas iniecerunt, quarum potissimas, priuatum nempe commodum tot praeualentium ciuium, a declaratione pestis detrimentum capiens, & incredulitatem fere vniuersalem, a summe culpabili coniuuentia, Medicorum & Chirurgorum, quamuis pauciorum suffultam, denominasse sufficiat.

XXIX.

Cautiones & dispositiones variae, quibus prophylaxis politica Moscuae absoluebatur, suam singulae symbolam, ad exoptatum finem assequendum, indubie contulerunt. Ast, odiosissima illa suspectorum aeque ac infectorum, in domos praeseruatiuas dictas, & Nosocomia, detrusio, confusiones maximas procreauit, nec ad deletionem pestis obtinendam idonea videbatur.

Ex historia pestis supra tradita liquet, quot & quales ordinationes salutare, a summo Regimine sancitae fuerunt, quas hic loci, minutim persequi supersedeo, ne actum agere videar. Jam in ipso

R

initio,

initio, & praesertim postquam malum inualuerit, omnia quae excogitari & vsurpari potuerunt, media conuenientissima, rigorose & prompte, in vsum trahebantur; obstacula, quantum licuit summo nisu remouebantur; nec sumptibus quantumuis magnis parcebatur. Quod vero scopus praefixus tardius & vix plenarie (partialia enim etiam in ipso furore luis, ex iustissimis praecautionibus redundantia cominoda, quis negabit?) attingeretur, innumerae difficultates in causa erant, quarum haud postrema, ex ipso, mali, vt videbatur praesentissimo praeseruatiuo, progignebatur. Vtut nempe aequum imo necessarium in exordio luis, iudicabatur, infectos & horum contubernio vtentes domesticos, quamuis sanos, a communione reliquorum ciuium arcere, & domos eorum, in quibus nihil non suspectum erat, claudere, ne contagium ultra serperet; plebs tamen, calamitati huic in primis obnoxia, cautionem hanc, quam rigorose summum Regimen exequi solebat, in tantum exhorruit, & tanto odio tulit, vt non solum infectos suos, sed mortuos ipsos, non obstantibus poenis, in contrauentibus, infligendis, quouis modo celaret. Quamprimum vero licentia domi permanendi concederetur, & non nisi pauperrimi, vel qui ipsi haud reluctarentur pestiferi, in Nosocomia ablegarentur, tota facies rerum extemplo mutata fuit; nam praeter pacatiorem populi animum inde obtentum, denunciations nunc spontaneae & fere vniuersales fiebant; hinc infectis in ipsis mali incunabulis opem ferre licebat, & lues euidenter imminui incepit.

XXX.

Praeseruatio specialis, quoad res sic dictas non naturales, haec mihi conuenientissima visa est. Aër nempe in domiciliis, quantum fieri potuit purissimus & frigidus; minime vero humidus siue tepidiusculus; cibus eupeptus; potus bene fermentatus, tenuis, reficiens; somnus modicus;
motio-

motiones corporis assidue; excretiones si minus obediētes fuerint, non nisi lenissimis mediis mouendae; affectus vero animi grauiore angue & caue peius fugiendi.

Omni dubio caret, rationes, cur pestis, in infimae praecipuis fortis, rarius vero melioris conditionis homines, furorem suum exerceat, in erratis regiminis potissimum quaerendas esse; hinc operae pretium duxi, singula propositionis momenta, succincte perstringere.

Aër. Quantum interfit, ut pabulum hoc vitae vniuersale, nunc dotibus, quantum fieri potest, saluberrimis praeditum, minime vero corruptum inspiretur, vel exinde patet, quod contagii incubatio quasi & prima eluctatio, semper in Nosocomiis, officinis & habitaculis arctis euenerit, progressusque eius continuatus fuerit. Quamuis sublatio inconuenientiae huius capitalis, praesertim in vastis ciuitatibus, ardua omnino & vix in totum speranda est; attamen quia quoad partem saltem possibilis & summe necessaria est, omni studio perfectanda erit. Monendi itaque, imo cogendi sunt incolae praesertim pauperiores, ut tempore pestis, minime cumulati, sed quantum fieri potest, magis dispersi, etiam in horreis, tabulatis, cameris frigidis & sic porro, quo usque tempestas permittit, degant; aërem deprauatum, apertione crebra fenestrarum, portarum & spiraculorum eiciant, renouent; sordes & illuies summa adhibita diligentia remoueant; omnesque occasiones, quibus aër corrupti possit, solerter fugiant. Dumque experientia multiplex indubie euicit, humiditatem aëris, praesertim cum calore conjunctam, summas & praesentaneas afferre noxas, hanc ob causam, ad apertio fenestrarum, coelo tantum sereno, non vero tempestate nebulosa vel pluuiosa fiat; sed tunc igne luculento in fornacibus vel focis excitato, & suffimigiis mox describendis, exsiccatio & renouatio eius, impetranda erit. Hanc ob rationem, nec suffitus vaporosos, etiam aceti

ipfius; vel herbarum fuaueolentium, fruticumque recentium in cubilis locationem, vtut in confuetudine fuit, collaudare poffum.

Cibus. Alimenta, quibus quifque affuetus eft, etiam nunc conueniunt, dummodo nec in quantitate, nec qualitate peccetur. Recentia nimirum & facilis digeftionis effe debent; femicorrupta vero, rancida, fumo indurata, farinacea & oleracea cruda, follicite vitanda funt, quia extra omnem dubii aleam pofitum eft, atoniam ventriculi, ab indigeflionibus productam, cauffam peftis occasionali peruenique praebere, & plebem, hanc quoque ob rationem creberrime corripere. Praeprimis nimia ciborum ingurgitatio, & inde producta expansio ventriculi, fumme periculofa obferuata fuit. Ad repletionem itaque nimiam praecauendam, confultius erit, faepius de die cibos capere, nec fine ientaculo modico foras exire. Nec fructus horaei, praefertim non admodum maturi, auidius comefli, fuo caruerunt discrimine; nam haud paucos immediate poft correptos, faburram eorum fermentantem, euomiffe vidi. Condimentum ciborum optimum, & quafi inftar omnium, fal culinaris reputari debet, quamquam & alia confueta, vt: Zinziber, piper, cinnamomum, allium &c. modum vero neutiquam excedentia, vtilitatem quoque haud fperendam, ad tonum ventriculi conferuandum, & tam fequam excretiones promouendas, praeflauerint.

Potus. Prae reliquis prodeffe videbantur: iufum panis fecalini biscocti, vel leuiter tofti; Quas (vulgare in Ruffia potulentum, ex farina fecalina & malto hordei, addita plerumque herbae menthae crispae tantillum, peculiari encheirefi per fermentationem paratum); aqua fontana, cum aceto, fpiritu aceti Ehrenreichii, vel vino fincero acidulata. Infufa quoque theae, coffeae, & chocolata, modice vfurpata affuetis bene conducebant. Cereuiffiae vero variae, hydromel & fyrupi, flatulentias & noxas euidentiffimas, ab acrimonia acida deriuandas, procrearunt, tonumque ventriculi, cuius tamen nunc maxima ra-

tio habendi, infregerunt. Vina quoque meraciora varia & aduſa, dummodo modice, pro diuerſa cuiuſue conſtitutione & conſuetudine ſumerentur, manifeſta utilitate ſeſe commendarunt.

Somnus. Permulti ex infima praecipue plebe, quia nunc a laboribus conſuetis, ob omnimodam rerum perturbationem, vt plurimum feriantur, deſidioſam vitam agentes, dormiendo tempus fallere ſolebant; eo ipſo vero, in atoniam ſolidorum prouoluti, & infectioni recipiendae aptiſſimi facti, numerum peſtiferorum jugiter augebant. Quapropter etiam hac in re, vtut leuidenſis videatur, haud parua circumſpectio neceſſaria eſt, nec ſomnus niſi moderatus, quantum ad reſectio- nem corporis ſufficit, indulgendus erit.

Motiones corporis. Quantum exercitium corporis, ad infectionem jam admiſſam propulſandam valet, obſervationibus luculentiffimis, ſub experientia XVII. ſupra oſtendi; hinc de ſumma eius ad praerſeruationem utilitate quis debitet? Experientia vberrima manifeſto monſtravit, ſegnes, torpidos & otioſos prae reliquis frequentius ignauiae ſuae poenas luiffe; dum laborioſi e contra, in euidentiffimo & perpetuo fere diſcrimine verſantes, vel rarius, vel plane non inſiciantur; imo etiamſi infecti fuerint, multo tamen facilius liberentur. Non tamen neceſſe eſt, vt motiones tales, tumultuariae, moleſtae, & ſupra vires continuatae fuerint; ſufficit, vt ſint fat aſſiduae, pro cuiuſuis robore & reliqua conditione aptae, & ſi fieri poteſt, iucundae.

Excretiones. Quamdiu ex ſtudioſa obſeruatione cautelarum hu- cuſque deſcriptarum, & robore corporis illibato perſiſtente, omnia ex voto ſuccedunt, natura ſibi ſufficiens, raro ſubſidiis aduentitiis eget. Si vero, ex quacunque demum cauſa, vitium quoddam inſignius, in excretionibus maxime neceſſariis, ſequelas grauiores minitans, animaduertatur: tunc reinediis conuenientibus, attamen ſemper leniſſimis, & maxima adhibita circumſpectione vtendum erit. Sic, acrimonia ventri- culi acida & ſtranguriae, abſorbentibus & regimine antacido, feliciter tolle-

tollebantur; obstructions alui pertinaciores, eccoproticis facillimae operationis, e. g. radice rhei, salibus, tum quoque enematibus, pro re nata iteratis, soluebantur; vitatis quae flatulentiam vel relaxationem primarum viarum inducere possent, qualia sunt: manna, pulpa tamarindorum & cassiae, pruna, vuae passae, oleosa, mellita, syrapi & sic porro. Praeprimis perspiratio insensibilis, nunc maximam attentionem poscebat, ad quam integram seruandam, motiones corporis; vitatio immunditiei; frictions pannis laneis puluere fumali vel pyrio impraegnatis; abstersiones cum aceto vel aqua frigidiuscula (minime vero lotiones tepidae vel balnea, tot euidentissimis noxis infamia), proficua visa sunt. Quamprimum vero indicia luculenta, perspirationem penitus suppressam indigarent, tunc methodo, sub exper. XVII. descripta, quantoctius restituenda erat.

Affectus animi. Vti in tot aliis pestilentiae epidemiis, sic etiam in hisce, sat superque euictum fuit, omnia fortiora animi pathemata, praeprimis iram, terrorem & moestitiam, cum maximo semper discrimine coniuncta fuisse, & tanquam fomites, pro contagio recipiendo & in actum ducendo, aptissimos sese praebuisse.

Nec minus periculi, ab exercitio venereo praesertim fortiori & ebrietate prouenit. Melioris fortis homines, plerumque ex talibus causis lue pestifera multabantur; hocque notabile admodum fuit, quod fere omnes tunc peste acuta vel acutissima corriperebantur. Tranquillitas vero animi, mens hilaris & regimen vitae ad cautelas hucusque traditas conformatum, incolunitatem exoptatissimam, pro pretio moderationis praestabant.

XXXI.

Qui propiorem vel frequentiore cum pestiferis conuersationem aut attactum, vitare non potuerunt, vti: cognati, domestici, sacerdotes, medentes, administrum agrorum, vere-

veredarii, fumigatores, & vespillones, praeter studiosam observationem cautelarum hucusque descriptarum, illis iniunctam, etiam specialissimis adminiculis utebantur, quo pertinent: odoramenta & suffimenta; roborantis & diaphoretica remedia; vestimenta denique & instrumenta peculiariora.

Vt, omnes hi, qui ex officio pestiferis inferuire, auram eorum intimiorem haurire, & non solum res ab iis contrectatas, sed etiam ipsa corpora eorum tam viva quam mortua, creberrime attingere debebant, ab infectione, quantum possibile, immunes seruarentur: varia, quae excogitari potuerunt subsidia efficacia, in usum vocabantur. Generalis fere, & summa fiducia in aceto posita erat, quod tam per se, quam cum diuersis simplicibus praeparatum, & in opulentioribus, spiritus aceti Ehrenreichii, non solum pro odoramento (strophio, spongia, pane &c. exceptum), aspersione vestimentorum, cubiculi & rerum suspectarum, sed etiam ad lauandas manus, variasque corporis partes, vti, faciem, inguina, axillas; & pro potu cum aqua admiscendo, assidue vsurpabatur. Chirurghi cautiore, post quascunque operationes, instrumenta, in vasculum aceto impletum proiciebant; alii vero, vt ipse toties vidi, moram in deligationibus, a saepiore abstersione auersantes, circumspectionem hanc saepissime negligere solebant. Caeterum, acetum in Nosocomiis pestilentialibus, barbitonforibus, ministris & reliquis, cum spiritus frumenti altera parte, bis aut ter de die porrigebatur, jusculisque & potulentis eorum, ad gratum vsque saporem admiscebatur; quod ipsum etiam multi extra Nosocomia factitarunt. Quae omnes adhibi iones utilitate sua vix destituebantur; saltem hoc nomine, quod animo fractis fiduciam erigerent, commendandae.

Suffimigiorum vsus, vt antiquissimus, ita in hisce quoque pestibus, generalis fere fuit. Materies eorum, pro diuersa incolarum consuetu-

suetudine, praedictis, & medentium consiliis, varia omnino exstabat. Moldauiensibus, tota fere praeseruatio, in fumo vel mephitide potius quisquiliarum, praesertim recrementorum animalium, ossium puta, cornuum, corii, pilorum & fimi consistebat. Subinde bitumen tenax, quod in montibus carpathicis copiose prouenit, in eundem finem, vsurpatum vidi. Moscuae, suffimigia publica, in initio pestis quoque in vsu erant. In compitis nempe, & vndique extra domicilia, acerui lignorum abietis, pini & juniperi, vel secamenta eorum vuidula pice illinita, lento igne, comburebantur; in atris vero & conclauibus, varia alia suffimenta gratiora, e. g. ex foliis & bacis juniperi, lauri, resinis, puluere pyrio, & sic porro, instituebantur.

Quanto cum successu fere insperato, quantisque documentis irrefragabilibus, suffimigia a nobis in Collegio sanitatis ordinata, praestantiam suam euicerint, jam in historia pestis Moscuae fusius exposui; hocque vnice dolendum est, quod non maturius in vsum tracta fuerint. Restat nunc, vt compositiones eorum, & methodum iis vtendi, tunc, in schedula idiomate russo, publicatas, in medium proferam.

I. Puluis fumalis antipestilentialis fortis.

- ℞ Fol. Juniperi
- Raf. ligni guajaci
- Baccar. juniperi
- Furfur. tritic. ana ℥ VI.
- Nitri crudi ℥ VIII.
- Sulph. citr. ℥ VI.
- Myrrhae ℥ II.

m. f. f. a. puluis fumalis.

II. Puluis fumalis antipestilentialis mitior.

- ℞ Herbae Abrotani ℥ VI.
- Fol. junip. ℥ IV.
- Baccar. junip. ℥ III.

Nitri

Nitri crudi ℥ IV.
 Sulph. citr. ℥ II. β.
 Myrrhae ℥ I. β.
 m. f. f. a. pulvis fumalis.

III. Pulvis fumalis antipestilentialis odoratus.

℞ Calami aromat. ℥ III.
 Olibani ℥ II.
 Succini ℥ I.
 Styrac.
 Flor. rosar. ana ℥ β.
 Myrrhae ℥ I.
 Nitri crudi ℥ I. vnc. VIII.
 Sulph. citr. vnc. IV.
 m. f. f. a. pulv. fumalis.

Prima formula ad fumigandas aedes ipsas, & res quascunque valde infectas, laneas, pelliceas, coriaceas & sic porro; secunda, ad domos & materias tantum suspectas, & delicatiores, quae a fumo crassiori & valde sulphureo vitiari possent; tertia vero, pro suffimigio in domibus habitatis, scopo praeservatiuo adhibebatur. Fumigatores, propriis in hunc finem instrumentis instructi, supellectilia ex scriniis, riscis, vel ubicunque latuerint, cum circumspeditione praescripta, protrahata, & reliqua, quae libera erant, sufficienter explicata, funibus intensis; clavis parietibus impactis; scamis & mensis, imposuerunt. Tunc, lebeti vel ollae grandiori, prunis ardentibus supra medietatem impletis, & in medio conclavis collocatis, portione sufficiente pulueris indita; fenestris quoque, portis & reliquis si quae aderant, aperturis oclusis, prompte recedere debebant. Operatio haec, in domibus emortuis, per quatuor dies, mane & vesperi reiterabatur, apertis semper in antecessum portis

& fenestris, quo fumus prior euolare possent. In leuiter infectis, vel solum suspectis, duobus nycthemeris, negotium purificationis absoluebatur. Res tales fumigatae, transitui aëris libero, saltem per hiatus ampliores, spatio duarum septimanarum expositae, vel in aura aperta euentilatae, & frigoris vim expertae, postea sine vlllo discrimine, tanquam innocentissimae tractabantur, nec vnicum exemplum nouae infectionis exstabat. Puluis antipestilentialis odoratus, tam loco suffimenti ordinarii in domiciliis, quam etiam ad depurandas res varias, halitus sulphureos densiores vix ferentes, in frequenti vsu erat.

Praeter regimen vitae, in experientia praecedente descriptum, scrupulose obseruatum, quamdiu cum pestiferis cohabitauit, roborantibus quoque & diaphoreticis lenioribus, etiam sine indicibus infectionis factae, scopo praeseruatio vtebar, & reliquis mecum degentibus, cum successu impertii. Remedia vero fere eadem, ac in periodo infectionis sub exper. XVII. collaudauit, fuerunt. Praesertim spiritus nitri dulcis, a guttis XX-XXX. ex aqua frigida aliquoties de die sumtus, se tantopere commendauit, vt, an aliud in hoc statu magis vile remedium detur, dubitauerim. Nam correctio fastidii; appetitus si laesus fuerit rediens; augmentum virium tam mentis quam corporis, & lenis diaphoresis, de salutari eius efficacia sat luculenter testabantur.

Moscauae, pro administris Nosocomiorum pestilentialium, fumigatoribus & vespillonibus, chirothecae, & amicula lintea piceata, sumtibus publicis tanta copia parabantur, vt ad saepiorem commutationem sufficerent. Rigorose illis mandatum erat, vt quibus vsi fuerunt, in aquam probe salitam illico conicerent, mox vero exsiccata & euentilata, suffumigarent. Et ne praeter necessitatem, corpora & suppellectilia mortuorum, nudis manibus contrectarent, instrumentis variis, vti: forcipibus, vncis, palis, feretris, funibus, curris & sic porro instruebantur. Medici & Chirurgi, infectos continuo visitantes, vestimenta quotidie mutare, euentilare, aceto conspergere, & suffumigare solebant.

Quan-

Quando pulsus tangendus erat, tunc nonnulli folium nicotianae, mox reiectandum, interponebant.

XXXII.

Fumus tabaci per fistulam suctus; vti quoque fonticuli; ad praeservationem vtilis omnino videbantur, quamvis etiam exempla pauciora successus irriti non defuerunt. De amuletis & aliis remediis prophylacticis, nihil certi mihi innotuit.

In Moldavia omnes lautioris conditionis homines (nam plebs aequae ac in Russia, tabaci fumo haud delectatur), fistulas continuo fugebant, & Moscuae quoque, tempore pestis, mos hic apud honoratiores, multum inuoluit; in vtrisque vero locis, ex illis paucissimi solum, respectu pauperiorum, pestem contraxerunt. Medici & Chirurgi qui medio hoc prophylactico utebantur, rarius omnino insultus pestis experiebantur, & facilius liberabantur, quam qui illud detestabantur; quod proprio meo exemplo confirmare possum. Inest namque tabaco, praeter narcoticam & stimulantem, etiam vis manifesta, ad transpirationem & sudores disponens, quam in aggressu pestis, ad miasma e corpore foras propulsandum, summe proficuum futuram, nemo facile negabit. Nec obstat, quod vnus vel alter tabaci amator occubuerit, dum tot aliae causae, infectionem & mortem inevitabiliter accelerantes, in hisce praeualere potuerunt. Assertioni quoque positivae Diemerbroeckii, Loimographorum certe gravissimi, & autoptae expertissimi, omnem fidem denegare, religioni habeo.

De fonticulis idem valet. Moscuae, ex magno numero nobilium, medentium & aliorum, qui aperturas hasce sibi infligi curauerant, & debito modo fluentes seruarunt, nemo, quantum mihi constat, desiderabatur; exceptis nonnullis Chirurgiae tyronibus, in quibus ante in-

gressum in Nosocomium pestilentielle excitati quidem fuerunt; sed immediate post balnei vsu correpti diem ibi obierunt supremum.

Quod ad amuleta, & media prophylactica reliqua attinet, quorum haud parua series apud scriptores de peste exstat, vix aliqua cum successu euidenti vsurpata scio. Theriaca veneta, qua omnes opulentiores Moldauienses instructi sunt, & ad quam, tanquam sacram anchoram confugere solent, nihil singulare praeslitit, & permulti ea vt ntes, indiscriminatim inficiebantur. Nec defuerunt Moscuae, agyrtae, qui varia etiam vsualia, ex Pharmacopoliis coemta medicamenta, ignaro, & salutem suam anxie inhianti vulgo, thraonicis encomiis ostentata, caro pretio, tanquam arcana infallibilia, reuendebant, quorum vnum, Elixirio proprietatis Paracelsi, sed valde diluto, haud parum lucrasse audiui. Multis quoque allium in vsu frequenti erat, quo non tantum cibos condiebant, sed etiam ieiuno inprimis ventriculo, cum haustulo spiritus vini aut frumenti, portionem paruulam contritam ingurgitare solebant. Sed cuidam Moscuae incolae, praeseruatio haec male omnino cessit; nam, multo abundantius, quam fas erat, maioris omnino securitatis gratia, illud deglutiens, mox in pestem acutissimam delapsus, breui e vita migrasse narrabatur.

HISTORIAE MORBORVM.

I.

Subcenturio legionis praetorianae equestris, Palibin, dum Moscuæ, in Palatio Imperiali, vespera quadam, vna cum focis, vt videbatur sanus & laetus conuerfatur; derepente, vibrationes summe dolorofas, praefertim in axilla sinistra, perfentiit. Breui pòst, caput vertigine dolorofa occupari, & gustus oris amarefcens reddi incepit. Infectionem, quae illis ipsis diebus, in comitatu nostro sese jam manifestauit, haud sine ratione suspicans, eamque aliis communicare verens, e societate reliquorum clanculum se subduxit, & totam noctem, infomnis & tumme inquietus in horto, deambulando fere, transegit. De statu eius valde suspecto certior factus, eum summo mane adii; nullam vero adhuc febrem, sed intumescenciam dolorofam, glandulae subaxillaris dextrae, cum reliquis jam denominatis symptomatis, inueni. Perterritum itaque bono animo esse iussi, & in conclaue quodam hortulani quieti sese accommodanti CXX. guttas mixturae simplicis, cum sufficiente quantitate infusi theae, propinaui, & reliquum quoque regimen (exper. XVII.) stricte inculcaui. Post paucas horas eum reuisens, sudorem copiosum, tenacem prorumpentem animaduerti, qui per tres quatuorue horas continuatus, leuamen fere perfectum attulit. Altero mane, securitatis plenariae, (vt dixit) gratia, dosin remedii hesterni iterandam, ipse efflagitauit, cui petitioni lubenter satisfeci; at sudor nunc iam multo tenuior & parcior prouenit. Germen bubonis, fomento aceti quoque in subsidium vocato, eodem die prorsus euannit, patiensque quoad omnia sanus vegetusque factus, quarto jam die, ex mandato Principis Orlow, in consortium reliquorum, cautelis tamen necessariis in vsum vocatis, admittebatur.

II.

Adiutor (Adjutant) Principis Wolkonskoi, Aforgin, improviso, magnam congeriem macularum fuscarum, sine omni tamen sensu molesto euergentium, in anteriore & media parte cruris dextri, observavit, ipse tunc adhuc nihil morborum sentiens. Altero vero die, jam male, praepressis a doloribus capitis, quamvis non admodum acutis, habuit; hinc me accersuit. Inveni linguam valde inquinatam, patiensque de gustu fatuo & quasi farinoso conquerebatur; pulsus vero minime febrilis, quin potius tardus erat. Author ei sui, ut incontinenti lectum peteret, & dosi mixturae simplicis ordinaria (scilicet CXX. guttas), cum infuso theae exhibita, pulsus mox concitatus & febrilis fiebat; at, sudoribus viscosis vberimur elicitis, jam vesperi eiusdem diei, omnia in melius permutata fuerunt. Nihilominus diebus proxime insequentibus, spiritus nitri dulcis, guttas XXX. quouis quadrihorio, cum regimine exacto, fumebat. Regio macularum, ecchymosia quasi insignem referens, eodem fomento aceti tractata, paulatim ex liuescente, rubra, & sensim dilutior rubescens, tandemque lutescens facta, spatio IV. dierum, colore naturali potiebatur.

III.

Generalis locum tenens de Stoffeln, longe ante invasionem pestis lentae, variis infectionis leuioris accidentibus, molestabatur. Dum die X. Maii Jassiam adveni, jam de ardoribus urinae, tempore insolito, anorexia, & doloribus vibrantibus subinde tam vehementibus, ut clamorem inuito quasi extorquerent, aut momentaneis, & inordinate reuertentibus, conquerebatur; quae tamen aliis omnino causis tribuit, tanquam leniora, pestem vix redolentia spreuit, nullisque plane subsidiis uti voluit. Die XXIII. eiusdem mensis hora tertia pomeridiana, horripulationibus afficiebatur sensim ingrauescentibus, quas deambulando profligare conabatur; nec admonitionibus meis ut lectum peteret, ante quam
hora

hora vespertina nona, tremoribus jam grauissimis superuenientibus, obtemperauit. Quia prima dosis mixturae simplicis, nulla sudoris indicia prouocauerit, post duas circiter horas, altera quoque propinata fuit, quae per noctem sat in tranquille peractam, in adorem quidem aliqualem produxit; at horripilationes cum calore alternantes, vsque ad septimam horam matutinam, perdurarunt. Pulsus nunc multo plenior, sed non valde frequens, lingua albescens & calor externus modicus obseruabatur; caeterum, praeter dolores capitis, regionem occipitalem praecipue occupantes, nulla grauiora inuocabat incommoda; qui etiam post fomentationes, ex aceto, cum tertia parte spiritus vini camphorati admixta, crebro adhibitas, sensim cessarunt *). Dum malum profundius radicum, sudoriferis vix amplius superandum fore, apparuit, pulueres salini ex tart. solub. & sal. polychrestii ana gr. XV. quouis bihorio, cum infuso panis, quod pro potu ordinario ipse elegit patiens, (potulenta enim acidulata quaeuis, quasi naturae suae penitus contraria, morose respuebat) diebus duobus insequentibus, exhibebantur, conspicuo certe cum successu; nam febris sine vilo symptomate grauiore, cursum suum sat placide emetiri videbatur; clystima quoque emolliens, ad aluum adstrictam, intumescens, & borborygmis crebris sonoram, soluendam, quotidie versus noctem iniiciebatur. Die XXV. in mixtura temperans ex decocto hordei, cum salibus mediis & spiritu Mindereri, loco puluerum, quos iam fastidiit, praescribatur, post cuius alteram exhibitionem, oborta nausea,

*) Lenitas haec symptomatum, exitii eius, causa certe principalis existit. Nam quamuis sedulo adhortarer, ut curam imperii militaris, in turbulentissimo hoc rerum statu, si vnquam intricati, alteri Generali traderet, & propriae saluti vnice intentus esset; attamen morbum suum haud iuste taxans, omnes officii sui partes, quantum potuit, cum perpetua fere animi inquietudine, & indignatione creberrima coniunctas, agere, & totos, fere dies, in lecto sedendo, mandatis & relationibus distandis, subordinatosque indiscriminatim admittendo, ad paucas vsque ante mortem horas, continuauit.

nausea, faburrae biliofo-viscofae aeruginofae, haud multum cuomuit; maiorem itaque eius copiam in ventriculo delitescens fufpicans, pulv. rad. Ipecac. drachnam femis, dedi, fed praeter potulenta ingefta, nihil excernebatur. Hucusque de fignis pathognomonicis peftis, (quae celare voluit) mihi adhuc haud certe conftabat, quamvis de iis faepiffime fermones mifcere, & infpectionem corporis efflagitare, vix praetermiferim. Mane demum diei XXVI. fe tumorem fub axilla finiftra sentire fatebatur, qui vero mobilis adhuc, nulla inflammationis figna prodidit; hanc ob rationem cataplafmata maturantia haud interrupte, & noctu empl. diachyl. c. gummi imponebantur. Hoc & fequenti die omnia reliqua medicamenta auerfans, proprio confilio, pulverem antipafmodicum St. faepiuscule fumfit. Die XXVII. poft grauem, ex altercatione cum proceribus Moldaviae quibufdam, iracundiam, aestus febrilis cum rubore faciei & pulfu duro, mox intermiffiones irregulares prodente, admodum efferuere, & omnia in peius mutari inceperunt; poft reiteratum vero vfum pulveris fequentis: & pulv. rad. contray. gr. XV. Mofchi orient. gr. IV. irregularitas pulfus corrigebatur; aft vires vitae iam manifeftae deficiebant. Quapropter jofcula gallinaea, & vini parum cum infufo panis ad refectionem, vti quoque cortex peruuianus, affidue propinabantur. Jam ad marginem inferiorem mufculi pectoralis maioris, duos circiter digitos tranfuerfos a fubaxillari, alter bubo, fed minor, itidemque mobilis, protuberavit. Die XXIX. mane, pulfus valde intermittebat; mador corporis fymptomaticus prorupit, cuticula ex bubonibus, cataplafmatis & emplaftis tractatis fecedit; ipfi vero inobiles, fine villo incremento, vel coloris naturalis mutatione, reftarunt. Nihilominus patiens, quameffi jam valde delilis effet, ab occupationibus folitis, iam ultra vires continuatis, vix deftitit, donec hora pomeridiana quinta, in delirium mite delapfus, vndecima eiuftdem noctis, animam placide redderet.

IV.

Miles gregarius, annorum circiter XL. sat robustus, bubone crurali, petechiis, & insupra exanthematibus eleuatis lentiformibus liuescentibus, insignitus, incerto morbi die, in Nosocomium pestilentielle adducitur. Calor externus fere exulans, delirium, diarrhoea incipiens, & exilitas pulsus, statum eius conclamatum indigitare videbantur. Infuso panis cum spiritu vitrioli impraegnato, & clysinatibus talibus, uti quoque cortice peruiano, vna cum maturantibus externis, assidue vsurpatis, diarrhoea substitit, pulsusque eleuari, & bubo emolliri incepit. Incisione, die aduentus quarto, perfecta, stillicidium copiosum sanguinis pallidi & dissoluti, ex tota peripheria vulnusculi insequabatur, quo, per deligationem cum vnguento digestiuo, cui vitriolum de cypro admixtum erat, cohibito, suppuratio bubonis, methodo exper. XIX. descripta, stabilita, crisin perfectam attulit. Maculae paulatim, rubescentes & pallidae factae, paucorum dierum spatio prorsus disparuerunt, aegrotusque, post consolidationem bubonis, sat cito obtentam, praeter spem, sanitatem pristinam recuperauit.

V.

Altero jam aduentus mei in Jassiam die (XI. Maii), variis infestabar, infectionis leuioris affectionibus, uti: gustu deprauato, anorexia, lassitudine insolita, doloribus capitis &c. quas vero, spiritus nitri dulcis XL. guttis, cum infuso theae, cubitum iturus, hauistis, post largum insequentem sudorem, feliciter fugavi, & dein, tanquam sanus, & ad quaeuis negotia perficienda aptus, nulla omnino incommoda per sentii. Die vero XXVI. post meridiem, horripilationibus, cum mox insequente calore febrili, sat magno, & reliqua pestis acutae primordialis serie (exper. XX.), glandula quoque crurali dextra, nunc insigniter intumescente & dolente, corripiebar; quam ob causam, mixturae

T

sim-

simplicis guttas CXX. cum sufficiente copia infusi theae calidi illico sumsi, & ad sudandum me composui; eo omnino exoptate cum effectu, vt dolor capitis, gustus vitiatu, leutor saliuae, & calor febrilis, vna cum sudore profluente sensim remittentes, versus alterum mane in totum exularent. Hinc, iterum restitutus, & multo alacrior quam antea factus, occupationibus solitis incubui. Die vero quarto Junii, dum hora matutina nona, pestiferos in Nosocomio pestilentiali visito, & pulsus aegri valde periculose decumbentis, exploro, subito dolore acutissimo pungente, in indice dextrae manus, quasi fulmine, tactus fui. Digitus in instanti valde intumuit, ita vt eum flectere neutiquam possim, absque tamen vilo rubore; sensusque velut ex contusione grauissima, summe dolorificus, excitatus fuit. Mox dolores fugaces, ad tractum neruorum & vasorum brachialium versus axillam, musculum deltoides & pectoralem maiorem, & abhinc in glandulam cruralem extemplo intumefactam, more solito vibrabantur. Post interuallum horae circiter dimidia, gustus ex salino fatuus & breui amarescens, saliu quoque viscida & spumosa fiebat, lingua albescens intumuit, & dolor capitis instabat grauissimus. Glandula cruralis nunc augmentum citissimum capiens, dolere incepit, & horripilationes leuiore vagae, febrem presso pede succedentem annunciarunt. In lectum itaque me recipiens, mixturae simplicis guttas CXX. ex infuso theae hausi, eiusque vasculum vnum alterumue tepide sensim superbibens, sufficienter coniectus & capite quoque obuelatus, sudores, nunc difficiliter ac antea prorumpentes, praestolabar. Febris primis duabus horis sat exarsit, vsque quo sudor paulatim promanans, actum eius sedaret; quia vero nondum penitus cessaret, & symptomata reliqua quamuis leuiora facta, adhuc continuarent, eadem vespera, alteram dosin mixturae simplicis sumsi, & laud multo post, in profundum & tranquillum somnum incidi, ex quo hora quarta altero mane, expergiscens, me totum sudore copiosissimo, acidum spirante, & ita viscoso, vt vndique

diquē fordes, pellicularum iastar, ex superficie corporis, digitis abradendae essent, perfusum animaduerti, & quoad omnia perfecte alleuatum-sentiens, summa perfundebar laetitia; Deo, gratias, pro liberatione, deuotissimas persoluens. Post aliquot horarum quietem, sudoris reliquiis, per lintea tepida, absterfis, e lecto surgens, & indusii manicam, lauandi causa, replicans, inopinato, in conspectum mihi venit, pustula, phaeoli magnitudinem aequans, in extremitate inferiori anti-bracchii dextri, ichore albido turgens, marginibusque circumcirca, uti in carbunculis humidis solet, inflammatis. Mirabar certe, quod nullo doloris sensu, nisi ad attactum, grauarer. Chirurgo itaque accersito, eam, uti nobis consuetum erat, crebris incisionibus, haud tamen profundis scarificare, & unguento digestiuo, sale ammoniaco maritato, deligare curauit. Suppuratio sat larga, per tres dies continuata, vlcusculi depurationem citam, promouit, at epuloticis adhibitis, breui cicatricem induxit. Ipse, toto hoc curationis interuallo, ita nihil a sanitate alieni, persentii, ut relationibus, epistolis & annotationibus conscribendis erecto animo, vacare potuerim. Occupationes consuetas, maiori cum fiducia repetens, nullos amplius infectionis manifestae insultus, quousque pestiferis interfui, experiebar; exceptis reliquiis hisce valde notabilibus. Digitus index; per totos quatuor insequentes menses, tumidiusculus (quamuis gradatim minus) perstitit, nec sine doloris sensatione inflecti potuit; tumore demum quamuis plane discusso, sensatio tamen singularis & nimis subtilis, per plurimos annos protracta, restitauit; ita ut jam Moscuae praxin medicam exercenti saepissime accideret, si pulsus aegroti in acme febris malignae constituti tangerem, illico dolorem plus minusue pungituum, in indice persentirem, qui interdum ictus electrici instar, per tractum neruorum brachialium, in regiones subaxillares & inguinales vibrabatur; nihil vero mali vlcerioris, vnquam exinde expertus sum. Idem quoque diu postea euenit, quoties aduersaria mea, in peste exarata, & in cista peculiari reclusa, quamuis plus simplici vi-

ce aceto irrorata, & euentilata fuerint, peruoluerem. Alterum accidens itidem per quasdam septimanas me infestans & saepiuscule rediens, fuit, amarities oris, improviso, & incertis periodis, ut plurimum vero mane, post potum theae vel coffeae, tum subinde inter prandendum, vel immediate post, inuadens. Praeter gustum felleum, salua quoque tunc viscosa & spumosa fiebat, & si status hic longius protraheretur, jam caput dolere incepit, imo nausea quandoque superuenit. In initio, acidis mineralibus, praesertim spiritu vitrioli ex aqua frigida haustis, accidens hoc molestum, & grauiora minitans, propulsaui, donec fortuito, effectum praesentissimum, ex sole crystallino in ore detento & deglutito, animaduernerem. Toto hoc tempore, usque ad frigores autumnales, glandula cruralis dextra, parum tumefacta, & ad tactum rudiorem sensibilis permanfit.

VI.

Subofficialis quidam iuuenis, & habitu corporis repleto praeditus, bubone subaxillari, & reliquis symptomatibus pestis acutae affectus, dum Nosocomium pestilentielle ingreditur, haud periculose aegrotare videbatur. Vires nempe sat constabant; febris quoque vix modum excedens sine delirio, pulsus plenus, bubo eleuatus, & reliqua omnia indicia exitum faustum pollicebantur; methodoque usitata, in reliquis sat prospere succedente, tractabatur. Die vero morbi quarto eum visitans, sputa copiosa sanguinolenta viscida & quidem liberrime exscreantem, caeterum tamen lecto firmiter insidentem, & ad omnia rite respondentem offendo; nec signa mortis tam propinqua detegere potui, quae tamen post interuallum horae mihi nunciabatur.

VII.

Adiutor Generalis locum tenentis de Stoffeln, Chamutow, laute prandens, & vix e mensa consurgens, quamuis hucusque sanissimus, dere-

derepente peste acutissima corripiebatur, symptomatibus eius, brevissimo temporis spatio valde ingruentibus. Horripilationes namque cum calore alternantes, dolores capitis acutissimi, oculorum & reliquae faciei intumescencia cum rubore profundo, siccitas linguae, pulsus piensus, durus, celerrimus & sic porro, derepente admodum, & tumultuarie quasi inflabant; praesertim anxietate incredibili excruciabatur. Quia stomachum repletum necessario exonerandum esse, judicaverim: emeticum ordinarium (exper. XXI.) confestim propinaui, & dum post quadrantem horae, nullus effectus insequeretur, etiam alteram ingessi; fauces quoque pluma irritare, & aquam tepidiusculam cum olei lini pauxillo, superpotare, curavi, donec post multas nauseas & vomituritiones irritas, vberissima ingestorum & sabarrae pituitoso-biliofae quasi fermentantis, per plures vices repetita euacuatio, solatium praesentaneum afferet. Ex tanta turba symptomatum grauissimorum, & conatibus vomendi difficillimis, in debilitatam summam delapsus, frictionibus per totum corpus insti utis, odoramentis, jusculis carniurn & spiritu nitri dulcis saepiuscule exhibito, excitandus, restitendusque erat; quae omnia ita feliciter peragebantur, vt patiens, me jam illa ipsa vespera, ore lacto alloqueretur. Interea pruritus & inflammatio incipiens in sura dextri pedis, carbunculum minabatur; accepro vero sudorifero, febris, & omnia reliqua symptomata, jam altero mane, perfecte profligata fuerunt, reliquiae quoque inflammationis, fomento aceti tollebantur.

VIII.

Pedissimus quus Generalis locum tenentis de Stoffeln, breui antea, in pestem itidem acutissimam implicatus, forte a morte liberatus fuisset, si methodus mox descripta, jam tum mihi innotuisset. Nam nullum a sudorifero quamuis fortiore, vel a potu, cum spiritu vitrioli probe acidulato, copioso, levamen percepit; e contra angoribus summis inualescentibus, tandem in delirium furiosum redactus, spatio XX. horarum,

quasi apoplecticus obiit. Symptomata eadem ac in praecedenti. Post mortem vestigia bubonis cruralis profilitentis, cute supra eum liuescente, deprehendebantur.

OBSERVATIONES.

I.

Phases lunae, nullum notabilem in pestem influxum habere, videbantur.

II.

Tempore pestis tam Jassiae quam Moscuae, fructuum horariorum & vuarum in priori loco, vberimus prouentus fuit.

III.

Vulneribus & vlceribus, quamuis maioribus & largiter suppurantibus laborantes, a peste neutiquam immunes erant, sed promiscue inficiebantur. Primi carbunculi in Nosocomio militari Jassienfi, in ipsis vulneribus obseruati fuerunt. Peste ingruente vulnera arescunt, & suppuratio illico cessat; in illis, qui luem superant, iterum proueniens.

IV.

Mulieres praegnantes peste correptae facile pariunt, & immediate post partum melius se habere videntur; at, breui ex haemorrhagia vteri peresunt.

V.

In gonorrhoea virulenta affectis, post ingressum pestis, fluxus cessat, vna cum conualescentia vero redit.

VI.

Infantes teneriores peste tacti saepe comatosi fiunt, & conuulsionibus torquentur, quae symptomata in aetate profectionibus rarius occurrunt.

VII.

VII.

Qui recidivas patiuntur, omnia successius initiora experiri solent.

VIII.

Contagium ab iis solum, qui in acme pestis constituti sunt, propagari videtur; nam ex reliquis, qui in periodo infectionis, vel initio pestis ipsius, per crisin salutarem, e periculo erepti fuerunt, nulla vicquam infectio in alios serpens, observata fuit.

IX.

Qui in periodo infectionis diutius versabantur, semper periculo se decumbent; e contra, qui derepente, peste ipsa, vtut grauibus symptomatibus stipata, affliciebantur, multo facilius per remedia convenientia liberabantur.

X.

Peste iam adulta detenti, tactus organum valde obtusum habent, adeo vt vellicati, vel alio modo rarius tractati (vti in Nosocomiis tunc vitio haud corrigibili ab administris taediosis fieri solet), nullum fere doloris sensum, etiam extra delirium versantes, prodant.

XI.

Communissima infectionis via per contactum observata; quamvis etiam per inspirationem & ingestam fieri, indubium sit.

XII.

In peste acuta & acutissima, tempore eruptionis bubonum & carbunculorum, symptomata semper exacerbantur.

XIII.

In nonnullis qui signa manifesta infectionis factae, vt pote rudimenta bubonum & exanthemata liuida lata (carbunculorum siccorum praecur-

præcursores) jam gestarunt, nec de periculo summo dubitarunt; indolentia tamen, & mortis imminentis contemptus, in hoc statu funesto vix credibilis observabatur.

XIV.

Immediate ante insultum pestis acutissimæ, appetitus præternaturaliter adausus esse solet.

XV.

Quidam, se odorem nauseosum inexprimibilem, in momento invasionis pestis acutissimæ, se naribus percepisse, asseuerarunt.

XVI.

Ex peste convalescentes, multo facilius & citius, quam post febres malignas, robur & pristinam sanitatem recuperant.

XVII.

In quibusdam carbunculis insignitis, eodem tempore, vlcuscula, quasi canceri venerei in glande penis nascebantur, in quibus vero sphacelus nunquam insequabatur.

XVIII.

Post resolutionem bubonum, interdum furunculæ copiosi, in variis corporis partibus oboriuntur.

XIX.

Ex incisione præcoci bubonum, nondum in maturationem reductorum, immoderatus saniei fluxus insequens, subinde tabem & mortem acceleravit. In aliis labia vulnerum & partes adiacentes ita induruerant, ut etiam optimis emollientibus, suppuratione difficile admodum prouocari poterit.

XX.

Fomentationes ex aceto, ad resolutionem bubonum & carbunculorum, maximo cum emolumento adhibebantur. Si vero resolutio attingi non potuit, tunc ex eorum usu prolongato, suppurationis negotium, jam multo tardius processit.

XXI.

Haemorrhagiae narium, in ipso initio pestis aliquoties saluta- res; in morbo vero adulto plerumque lethales exstiterunt.

XXII.

Carbunculi in collo grandiores, intumescantiam partium adiacentium immanem; & brevis strangulationem aegri producant.

XXIII.

Interdum bubones in medio crure propullulant.

XXIV.

Carbunculi parotidibus innati, suppurationem eorum, aliàs difficile obtinendam, promouerunt; aliis vero bubonibus, subinde fausto, saepius tamen funesto omine implantabantur.

XXV.

Signum est lethale, si carbunculi, separata quamvis eschara, ulterius cum vibicibus proserpant, & loco puris saniem fundant.

XXVI.

In peste Moscouensi tanquam phaenomenon singulare obseruabatur, quod fere omnes in carceribus peste infecti captiui, parotidibus insignirentur.

XXVII.

In initio pestis exanthemata & bubones, in vigore carbunculi frequentiores, sub finem bubones fere soli prodeunt.

XXVIII.

Bubones; quandoque in iisdem locis, vbi jam antea curati fuerunt, iterum occurrere solent.

XXIX.

In quibus escharae carbuncolorum, post superatam pestem acutam, diutius neglectae restitarunt, partes adiacentes valde intumuerunt, & in nonnullis bubones de nouo suscitabantur.

XXX.

Bubonibus affectis, si carbunculi humidi, in partibus minus periculosis superueniunt, exitum bonum vtplurimum praefagiunt.

XXXI.

Quandoque duo imo tres bubones diuersi, sed minores, in vno eodemque inguine, insimul, obseruati fuerunt.

XXXII.

In parte capillata capitis, oculis, interna oris cavitate, pene, volis manuum & plantis pedum, carbunculos nunquam vidi.

XXXIII.

In periodo infectionis, cutis externa, ab vngvine superabundante, saepe ita vinctuosa fit, vt aqua affusa guttatim colligatur; imo multi peste acuta recenter affecti, facie quasi oleo illinita & resplendente, cernuntur.

XXXIV.

Medicamenta mercurialia, varia forma & dosi, tam inquam externe vsurpata; nec minimam vtilitatem praestant.

XXXV.

Qui tempestiue, id est, in principio ipso pestis acutae, vel sponte, vel ex emetico propinato, multam saburram bilioso-viscosam facile

facile reiectabant, morbum semper mitiorem experiebantur; e contra, vomitus, serius, difficilius, vel plane non succedens, euentum funestum praesagiabat.

XXXVI.

Haud incongruum fore autumauerim, etiam de lue canum venaticorum, quae nunquam antea, quantum scio, obseruata, pestem hominum excipit, & per plurimos annos, praesertim tempore autumnali, Moscuae & in vicinia eius grassata est, per transennam quasi, pauca commemorare. Decursus morbi talis fere fuit. Respiratio anhelosa fit, cum exsertione linguae; cibi respuuntur; oculi inflammantur, protruduntur, post languescunt, & albugine torua obducuntur. Glandulae colli & caput ipsum, in aliis subaxillares vel inguinales intumescunt. In quibus glandulae infarctae, vel sponte, vel adhibitis remediis emollientibus & maturantibus cito suppurantur, vel pituita multa puri analoga e naribus effluit, hi restituuntur; reliqui vero tertia vel quarta die enecantur. In nonnullis diarrhoea loco intumescendae exoritur, pedibusque insistere non valent, sed si eriguntur, confestim quasi percussi in latum proiciuntur; etiam si conualescunt, paralyti fere pedum posteriorum afficiuntur, & vel marasmo tandem pereunt, vel si iuniores fuerint, non nisi post longum temporis interuallum sensim sanescunt. Tanto contagio pollet locus haec, ut si vnus inquinetur, reliqui omnes vna detenti breui corripiantur, imo ex loco affecto, in alios facillime traducatur. Homines vero nunquam inficit, quamuis eos omnimode contrectent. Venaticos tantum, qui sola farina auenacea aluntur, non vero domesticos, quantum audiui, infestat. Etiam in Wallachia post pestem hominum sedatam, luem hanc canum similiter obseruatam fuisse, ab oculatis testibus narratum mihi fuit.

E X P E R I M E N T A.

I.

Quia in Nosocomio pestilentiali Jassiensis animaduverterem, pestiferos carbunculis affectos, dummodo in regionibus minus periculosis siti essent, obtenta per methodum vsitatam (exper. XIX.), suppuratione, prompte sanari: statui periclitari, anne per sphacelam in parte quadam ignobiliore arte productum, suppurationem accelerare, & eo ipso bubonibus laborantes, vtpote ob eius retardationem semper dubios, a discrimine vitae liberare possem. Elegi itaque hunc in finem, militem juvenem, quarto morbi die ex peste acuta intensius febricitantem, & in delirio constitutum, viribus tamen sat constantem; cui in parte anteriore media cruris, scarificationes profundas & densas, ad circumferentiam rublionis circiter instituere; vulnuscula butyro antimonii illinire; linteo carpto contegere, & me praesente deligare jussi. Nullum omnino sensationis vel doloris signum, quod jure mireris, prodidit, nec multum sanguinis pallidiusculi effluxit. Altero mane, remota fascia, dum locum tantopere vexatum, sideratum omnino invenire credo, non sine admiratione, nec minimum inflammationis, nedum gangraenae infectionis indicium offendo. Vulnuscula infecta, arida, periphæria & interstitiis illibatis, cernebantur. Eodem vero die post meridiem, in eodem pede, & in medio surae, carbunculus sponte prorupit humidus; quo, uti mos erat, tractato, suppuratio die insequente provenit, cuncta tam fausta, ut omnia symptomata statim mitescerent, buboque immediate post maturesceret, aegroto sensim perfecte conualecente.

II.

Exstirpationem bubonum minorum, in initio infectionis adhuc mobilium, optimo cum successu, symptomatibus nempe omnibus, post
suppura-

suppurationem insequentem euanescentibus, aliquoties instituisse, Chirurgus Schmidt Jassiae asseueravit. Mihi idem periculum faciendi occasio defuit, quia infecti jam in statu proejecto (dum bubones cum partibus adiacentibus contumescerent, sine discrimine euidenti, ne nervi & vasa substrata laedantur, vix excindi potuerunt), in Nosocomium adducebantur. Reliqui vero, quos mature tractare licuit, methodo vsitata sat prospere liberabantur, nec operationi quilibet lubenter sese subicere voluit.

III.

Chirurgus, copiarum tunc Jassiae subsistentium, primarius, Rembowski, liquorem nitri fixum, summis extollebat encomiis, & eo etiam quamdiu ibi versabar, quauis data occasione, praesertim in exordio mali utebatur. Vix fidem ei habere potui, medicamentum hoc summo opere alcalinum, largioribus omnino, imo repetitis dosibus vsurpatum, in lue hac effectus salutare producere posse; hinc eum ab eius vltiore exhibitione dehortabar. At ille experientiam suam vberissimam tot mensium opponebat, & quotidie fere nouos casus prosperos, in conuictionem dubii, mihi indicare haud desistebat.

IV.

Aderat Moscaë, in comitatu Principis Orlow, Chirurgus quidam primarius, qui pulueribus famigeratis Jamesii (quibus in febribus malignis, magno cum successu se vsam fuisse perhibuit), etiam pestem debellatum iri, Proceribus persuasit. Hunc ergo in finem, vndique dispersebantur, Medicisq; & Chirurgis inunctum fuit, vt ad normam praescriptam illos dispensarent, & quos producerent effectus, Collegio sanitatis referrent. Ex relationibus plurimis, hoc solum constat, eos pestiferos, qui ex minori dosi in ipso principio exhibita, fati sudauerint, omnino breui sanitatem recuperasse; reliquos vero, quibus aut in prouectiori statu, vel largius propinati fuerint, post excitatos vomitus,

termina & alui fluxus, omnes facile exspirasse; hinc vsus eorum breui de er buit.

V.

Mercator quidam graecus, tempore pestis Moscuæ immorans; summa fiducia, balsamum de Mecha, Collegio sanitatis commendauit, & plura exempla curationis prosperae, tum Constantinopoli, tum Moscuæ obseruata, tanquam verissima praedicauit. Captis hinc inde experimentis, patefcebat, paucas guttulas, quinque nempe ad decem, medicamenti huius calidissimi, cum pauxillo vitelli ouorum subacti, & in potuento tepido propinati, in ipso initio morbi, largos sudores, cum euentu optato produxisse; in statu vero prouectiori, tantum abesse, vt profuerit, quin mortes accelerasse euincebatur.

VI.

Etiam quid phosphorus praestaret, iussu Principis Orlow tentatum fuit. Doses a dimidio grano, ad vnum, duo & tria ita conficiebantur, vt phosphorus, cum tantillo olei amygdalorum dulcium contritus, semuniae aquae stillatitiae florum Sambuci misceretur. Experimenta, in tribus, eodem tempore capta fuerunt, Nosocomiis pestilentialibus, relationesque, quas Medici & Chirurghi de successu ad Collegium sanitatis miserunt, fere omnes in eo consenserunt: aegrotos minimas, nempe dimidii & vnus grani doses, post aliquot horas repetitas, sine incommodo sustinuisse, & nonnullos, quorum malum adhuc recens erat, oborta diaphoresi, melius se habuisse; alios quoque, nullam omnino mutationem notabilem exinde expertos fuisse. Illi vero, quibus maiores doses propinatae fuerunt, exacerbationem febris & reliquorum symptomatum patiebantur; imo nonnulli cataleptici quasi fiebant.

VII.

In peste Moscuensi, spiritus aceti Ehrénreichii, ab auctore suo summis jactatus encomiis, in creberrimo vsu fuit. Neminem vero, peste

peste ipsa jam affectum, ope eius curatum fuisse innotuit, quamuis scopo prophylactico, & in ipso morbo, tanquam acidum concentratum, haud incongrue vsurparetur.

VIII.

Fuerunt quoque Moscuae nonnulli, etiam ex Medicorum ordine, qui inoculationem pestis experimentandam esse proposuerunt; sed consilium hoc, nouitatem spirans, haec ob rationes repudiatum fuit: 1) Quia, non tantum ex assertionibus omnium facile Loimographorum autoptarum, sed etiam obseruationibus nuperrimis Iassiae & hic Moscuae factis, indubiis, palam erat, pestem non vt variolas, semel tantum mortales adoriri, sed datis occasionibus, per plures vices redire. 2) Quod lues haec, pro morbo vnicuique quasi ineuitabili minime habenda sit; e contra, diuina annuente clementia, deletio eius totalis indies speraretur; operationem itaque hanc (re ipsa formidolosam), inutilem, imo ridiculam futuram. 3) Arduum denique & inhumanum videbatur, etiamsi capite damnatos, vel alios infimae conditionis homines sanos, & qui verosimiliter in perpetuum immunes restare possent, tam incerta spe, ad experimentum vi cogere, dum quisque ingenuus, aleam hanc, summo periculo plenam, proprio nutu adire, certe recusaret.

 SECTIO PROBLEMATICA.

CONSECTARIA.

I.

Multa phaenomena & symptomata, exactius pensitata & inter se collata, arguere videntur: pestem, pro morbo putridissimo vix habendum, nec effectus, quos miasma pestilens *) producit, ab alcalina acrimonia deriuandos esse.

Venia omnino in antecessum roganda mihi erit, quod contra sententiam antiquitus receptam, & in hunc usque diem, si vnam vel alteram hypothelin vagam excipias, pro canone quasi habitam, argumenta quaedam proferre audeam. Rationes dubitandi apud me enat e hae sunt. Si miasma pestilens putridae, ne dicam putridissimae indolis esset, tunc effectus consimiles producere, & per iudicia luculentissima sese prodere deberet; quod tamen nec in viuis nec mortuis animadversum fuit. Nam, nullus in halitu, exhalationibus, vlceribus pestiferorum **) vel excrementis alui, foetor singularis, aut man fesse putridum olens, obseruabatur (cfr. exper. XVII. XVIII. XIX.); e contra sudores, odorem, quem vulgo acidum vocant, spirabant. Certe, vnus alterue, vlceribus scorbuticis vel sphacelo partis cuiusdam in Nosocomiis decumbens, aërem multo foedius corrumpit, quam XV. ad XX. pesti-

*) Quia de existentia miasmatis pestilentis, neminem serio dubitare autumat, eam tanquam euictam praesuppono.

**) Cl. Chenot, quamuis pestem omnium morborum putridissimum statuat, obseruat tamen, carbunculos omnis fere foetoris & putrilaginis expertes fuisse. Tr. de peste p. 186.

pestiferi, in eodem conclau detenti *). Substantiæ bubonum & carbunculorum excisæ, nulla putredinis nota imbutæ erant, imo a canibus auide deuorantur, quod, si a putrilagine corruptæ fuissent, vix fieri crediderim. (exper. XVIII.). Vulnera & vlcera quælibet, quamprimum infectio facta fuerit, arescunt, & omnem foctorem amittunt (obs. III.) dum in morbis aliis cum acrimonia alcalina coniunctis, contrarium omnino obtinet, & sanie putrida summe foctente semper sca- tent. In hisce, vti etiam in aliis pestibus accidit, quod lues verno tem- pore grassans, media aestate, & caloribus summis regnantibus, aut pror- sus euanesceret, aut sporadica tantum euaderet, quamuis notissimum sit, calorem aestiuum, putredini quam maxime fauerē, minime vero dele- tionem eius promouere (exper. VII). Cita conualescentia pestifero- rum (obs. XVI.), non tantum in principio, sed etiam ipso vigore mor- bi constitutorum, vim putredinis vix ac ne vix quidem expertos fuisse commonstrat; si aliàs essatum magni Medici verum sit, quod acrimo- nia alcalina vehemens, per vnum nyctheimerum, plus detrimenti cor- pori humano inferat, quam acida per totum annum. Motus corpo- ris, qui in initio pestis, tot euentissimis documentis sese commenda- vit (exper. XVII.), vt de maxima eius vtilitate dubitare nefas sit, in morbis cum putredine coniunctis indubie nocet; nec explicari posse cre- diderim, quomodo multi peste grauissima, per plures dies cum delirio perpetuo affecti, leuamen illud promptissimum (exper. XV.) percipere potuerint; aut quod multi ad extremum fere mortis terminum, viribus tam mentis quam corporis, omni expectatione maioribus polleant (hi- stor.

*) In Nosocomio pestilentiali Jassensi, quod primò in Monasterio, a San- cto Spiridone cognominato, erat, hoc toties non sine admiratione ob- seruau; nam sæpe, summo mane, hypocaula, vbi pestiferi decumbe- bant, intrans, foctorem hæud perceptibilem experiebar, quamquam fe- nestrae & portae, vel ob tempestatem pluuiosam, vel ex negligentia ad- ministrantium, sæpe per totam noctem clausæ fuerint.

flor. morb. III.), si putredo per tantum temporis spatium, humores, encephalon, nervos, vilcera, verbo, omnia tam solida quam fluida inquinasset. Melioris fortis homines, victu animali lautiori, condimentis & spirituosus variis vtentes, rarissime respectu reliquorum, & non nisi ex errore grauiore inficiuntur; dum e contra pestis in plebeios & pauperes, cibus e regno vegetabili *) praecipue petitis sese sustentantes, & stimulantibus modo nominatis fere carentes, quam maxime fuit (exper. III.). Per plurimae obseruationes docuerunt, pestem post ingurgitationem fructuum horaeorum immediate infectam, & saburram eorum fere immutatam, vel fermentantem quasi, subinde, reiectam fuisse (exper. XXV.), e contra iuscula carnum in peste affectis (hist. morbi VII.) & carnes ipsae in conualescentibus nunquam nocuerunt, quin maxime conducebant; quod tamen aliter euenire debuerit, si pestis putridae naturae esset.

Sed nec in cadaueribus ipsis, putredinis properantis, vel foetoris singularis, indicia sese manifestarunt. Ad exper. XX. notauit, mortuos, plerumque pallidos & tumidiusculos, etiam quando per plures dies, tempestate calidissima, insepulti jacerent, nullas corruptionis euidentis notas, vti tamen post febres malignas contingere solet, prodidisse; & saepe Jassiae miratus sum, a permultis cadaueribus, in plaustris accumulatis a vespillonibus obuam ductis, nullam mephitidem nares feruisse. Dum Moseuae, in initio pestis, multa cadauera non sat profunde inhumarentur, euenit, vt ex pluuiis crebrioribus, humus vt plurimum parca manu aggesta, sublueretur, membraque hinc inde denudata, in coemeteriis, visui se offerrent; quamobrem sumtibus publicis terra superaduehi curabatur, & admirationem haud paruam tunc excitauit, quod
tani

*) Etiam in peste canum (obs. XXXVI.), hoc admodum notabile occurrit, quod illa nunquam, (quantum mihi constat) canes domesticos polyphagos, sed vnice venaticos tales, qui sola farina auenacea aluntur, affecerit.

tam sero computrescerent *). Imo, quando post pestem sedatam, omnes domus, tam einortnae quam suspectae, lustrarentur, mille circiter cadauera, quae variis in locis, e. g. hortis, atriis, & in aedibus ipsis sub pavimentis, tectis & aliis latebris, clam sepulta erant, & verosimiliter haud pauca, inde ab initio pestis, per aestatem & autumnum, sat calidos, delituerant, maximam tamen quoad partem aut integra, aut corruptionem haud totalem passa, e domiciliis, in coemeteria extra civitatem transportata fuerunt (cfr. hist. pest. Mosc.).

Quantum vero acrimonia miasmatis pestilentis ab alcalina differat, imo ei contraria quasi videatur, ex sequentibus patebit. Omnes exper. XII. enumeratae affectiones, luc vigente, in subiectis a peste adhuc immunibus, & quoad reliqua sat bene valentibus frequentissime occurrentes; vti quoque periodum infectionis & pestem ipsam concomitantia symptomata, praecipuis primordialis, acrimoniam acidam & lentorem, imo coagulationem humorum manifestam, praesupponunt. Ardores vrinæ & dolores illos pungentes, vagos, in periodo infectionis frequentissimos, ab acrimonia acida productos fuisse, promptum ex absorbentibus solis leuamen, clare vt puto, ostendit. Appetitus, immediate ante insultum pestis acutissimae saepe immodicus (histor. morb. VII.), acidum esurinum in ventriculo accumulatum, indigitat. Saliva tenax & pendula; viscositas saburrae vomitu reiectae & excrementorum alui; intumescencia glandularum; grauitas & torpor corporis; segnities alui; moles linguae adaucta; calor externus vtplurimum mediocris vel plane exulans; vrinæ crudae; sitis absentia; delirium mite & sic porro, quid aliud quam lentorem humorum inculcant? nec ab acrimonia alcalina deriuari possunt, nisi principia medica, hucusque pro certissimis ha-

X 2

bita,

*) Etiam in peste boum idem obseruatum fuit. In mandato Regis Prussiae Ao. MDCCLXV. publico dicitur, per experientiam certam constituisse, quod cadauera boum ex luc eneſtorum sat profunde defossa, decem & plures annos incorrupta fere permancant.

bita, penitus fallant. Substantia bubonum & carbunculorum sub eschara, nunquam tota in tabum deliquefcens, sed aut excifa, aut ex ulcere sponte decidens, massam albescentem, duriusculam, scirrhusam *), & quasi adipem, in spiritu acidissimo diu maceratum, exacte referens, vim coagulantem & adstringentem **) fortissimam perpessam testatur. Escharae carbunculorum siccae & durissimae, iis simillimae sunt, quae ex aqua forti, vel lapide infernali excitantur, & a reliquis sphaceli speciebus hoc ipso signo, sat luculenter distingui possunt. Creberrimus vsus terreorum & absorbentium, a Galeni vsque temporibus, ab omnibus fere loimographis, collaudatus, ea saltem sine noxa euidenti, in tot pestibus adhibita fuisse, comprobatur ***). Medicus graecus in initio pestis Jassiae degens, de remediis antipestilentibus a me percontatus, itidem terrea & absorbentia, praesertim terram sigillatam, in ditione turcica, optimo cum successu vsurpari, asseueravit. Liquor nitri fixus, vtut alcalinum summum, a Chirurgo tamen primario Rembowsky, copiose & vnice fere in vsum tractus (experim. III), tantum abest, vt nocuisset, quin permulti, praepremis in luis incunabulis, feliciter exinde conualuerunt. Quod miasma pestilens, metallis quibusdam, mediante attrectatione infecti, tam facile adhaereat (exper. IV.), aliter explicari posse vix crediderim, quam ex naturali acidi huius subtilissimi cum cor-

pori-

*) Cellulosa quae escharae carbunculorum subiacet, vti etiam substantia furunculorum, qui pestilentiae tempore vulgares sunt, solida quoque & compacta, non tamen tantae duritiei, ac in bubonibus est.

**) Celeb. quondam Schreiber, qui in obseruatibus & cogitatis suis de peste, alcalinam miasmatis indolem tanquam indubiam vbique defendit, in consectario tamen tertio, illam *causticam* vel *adstringentem* vel *coagulantem* adstruit; quod, quomodo cum alcalina natura conciliandum sit, non video.

***) Puluerem cretaceum, ad inflammationem bubonum & carbunculorum extrauagantem reprimendam, cum successu adhibitum fuisse, sub exper. XXI. commemoravi. Cineres calidos in peste Viennensi, in eundem finem itidem feliciter vsurpatos fuisse, author est Beintema.

poribus alcalinis sese miscendi propensione *). Etiam morbi & affectiones, iis, qui pestem saepius perpeffi sunt, vel cum pestiferis consortium intimius habeat, superuenientes, magnam cum aliis, ab acrimonia acida prouocatis, analogiam ostendunt: vti pallor faciei, habitus leucophlegmaticus corporis, oedemata, febres intermittentes &c.

Obiicietur forte! quia acida mineralia & acetum tanto successu sese commendauerint, manifeste hinc sequi, acrimoniam alcalinam ab iis debellatum iri. Sed regero: spiritum vitrioli, toties euidentissimo cum emolumento, in acrimonia ventriculi acida, tam infantum quam adultorum; quartanis inueteratis cum summo lentore humorum, vti etiam contra sodam pertinacem, a me vsurpatum fuisse; quod numerosissimis exemplis, si vltra exspatari vellem, demonstrare possem. Certe persuasus sum, acida mineralia, non aciditate sua, sed stipticitate & vi roborante potius, qua elaterem fibrarum relaxatarum, praepriis ventriculi & intestinorum efficacissime restaurando, ipsam scatebram acrimoniae acidae, & eius sequelarum delere valent, effectus suos salutare edere. Ipse cum pestiferis degens, magnam spiritus vitrioli copiam, scopo tam praeseruatiuo, quam curatiuo, pro potu fere ordinario, cum aqua consumsi; nunquam vero sodam, quamuis ea alias saepissime molestarer, contraxi. Acetum, & reliqua acida vegetabilia haud cruda, simili quoque quanquam multo inferiore fibras constringendi efficacia pollebent, & hoc solum titulo vtilia fiunt; nam aciditas eorum, vti notum est, in quouis loco calido, qualis ventriculus debilis est, praefertim aliis humoribus aduentantibus, breui vapescit. Colliquatio sanguinis & reliquorum humorum, in peste prouectiori per plura sympto-

X 3

mata,

*) Semper dum infectus es in globuli, quibus manicae indusi in carpo neceiebantur, ex argento non admodum puro, confecti, rubiginem copiosissimam contraxerunt, adeo vt tota pars adiacens liutei colore viridi pertingeretur, quod nunquam alias animaduerti; certo indicio, exhalationes ex corpore tunc acidissimas emanasse.

mata, uti: diarrhoeam, exanthemata, sputa cruenta & effluxus varios sanguinis semper pallidiusculi & resoluti, sat euiecta, quasi ab acrimonia alcalina procreata, vix ac ne vix quidem reputari potest, quia etiam in tot aliis morbis, acrimoniam acidam vix pro causa agnoscentibus, vel cum eadem coniunctis, tanquam sequela, atoniae solidorum, stagnationis sanguinis venosi, & crasseos eius quomodocunque vitiatæ, provenire solet, e. g. in hypochondria, cachexia, diarrhoea habituali, hydropse &c. Nec gustus amarus & biliosa facies suburrae vomitu reiectæ, alcalinum quid euincit; cum nemini in praxi versato ignotum esse potest, in multis ab acrimonia acida morbis, post vomitum a quacunque causa excitatum, idem evenire. Antiquatam tandem illam opinionem, quod miasma pestilens, vi sua summe putredinosa, cor, encephalum & nervos præprimis adoriatur, vimque vitalem actutum pessundet, refutatione vltiore vix indigere confido; dum ex obseruatis innumeris luculenter apparuit, actiones vitales non semper tantopere vel cito ab eo laedi; nec, quæ obtingit prostratio virium, ab acrimonia alcalina repetendam esse. Quod puluis noster fumalis (exper. XXXI.), quem sulphur & nitrum ingrediuntur, vaporibus suis acidis, miasma putridum subegerit, & hanc præcise ob causam, effectus exoptatos tam evidentes ediderit, non penitus euiectum est; dum reliqua illa ingredientia, fumo suo densissimo, illos obtundere, & minus efficaces reddere potuerunt. Memini, mihi e Moscua reduci, a celebri quondam Chemico Model, objectatum fuisse, quod sarfures triticeos non satis apte in compositionem admiserimus, quia fumus ab iis excitatus alcalinæ indolis fieret. Et concessio, quod aciditas ex sulphure & nitro in fumo præualuerit, incertum tamen est, an hac præsertim, vel nonne potius, exsiccandi, constringendi & tenacissimas miasmatis particulas incidendi qualitate, operatus fuerit. Certe, experimento, in consecrario proxime insequente excitando, constitit, aciditatem adipis rancidi, ex fumo hoc nequaquam augmen-

gmentum capere, sed vapores penetrantissimos profligari, & consistentiam sicciorem & quasi friabilem euadere.

II.

Qualis demum naturae, acrimonia miasmatis pestilentis sit, quamvis exacte determinare haud liceat: eam tamen ad *rancidam* propius, quam reliquas cognitatas accedere, acida indoles adipis non solum recentis, sed etiam corrupti siue rancidi, per obseruationes & experimenta euieta; indicia rancoris in peste euidencia; phaenomena, quoad ortum, vigorem & deletionem vtrobique consimilia; tum quoque morbi pesti analogi, ex acrimonia luculenter rancida subinde excitati, suadent.

Omni dubio caret, miasmata morborum contagiosorum singula, peculiari & a reliquis diuersa acrimonia praedita esse, qua mediante se transplantare, & aegritudinis semper sibi homogeneas producere valeant. Quam obscura vero, & parum exulta doctrina haec de contagiis hucusque permansit, nemini latet; nec sperare fas est, eam quamvis summe optabilem, ob maximas, in tanta materiae abstrusae subtilitate, difficultates vndique prementes, ad debitum perfectionis gradum tam cito prouchi posse. Interea, dum diagnosis, methodus medendi & prophylaxis, rationales, cognitioni causae remotae, si non semper adaequatae, ad minimum tamen maxime probabili, tanquam fundamento inniti debeant; nisi aliam mera empyria vel hypothesebus vagis contenti esse velimus: hinc operam prorsus ludere neutiquam crediderim, si sententiam meam experientiae suffultam, minime quidem pro certa venditam, attamen vt mihi videtur probabilem, & multis phaenomenis pestis, aliter vix explicandis, lucem foenerantem, proponam.

Acrimoniam rancidam, oleosam quoque nuncuparunt, summi Viri H: Boerhaave & eius commentator V. Svieten, non tamen ab alcalina distinxerunt; & quantum video etiam ab aliis, corruptio a rancore, cum illa a putredine producta, quasi eiusdem praecise naturae essent, promiscue fere confunduntur. Quam perperam vero hoc fiat, ex sequentibus elucescet.

Jam antea obseruatum fuit, quod adeps rancidus cuprum arrodatur, & viride aeris producat. In ossibus fistulosis e coemeteriis effossis, curiosius examinatis, medulla in sebum mutata, minime vero putrefacta *) inuenitur; imo pus ipsum, tanquam adipis productum, acidae indolis est. Hinc certo concludere licet, pinguedines animales vtut jam alteratas & corruptas, non illico & sine exceptione, alcalinam vel putredinosam naturam induere, quin subinde diuissime in statu contrario permanere.

Quia jam dudum suspicabar, acrimoniam rancidam cum miasmate pestilenti, summa affinitate coniunctam esse: celeberrimum Chemiae in Academia scientiarum Petropolitanae Professorem Georgi rogaui, vt experimenta tam cum adipe rancido, quam recente, institueret. Negotium hoc eo lubentius in se suscepit, quod analysi chemica adipis praesertim rancidi, hucusque parum nota, & praeter curiositatem, etiam utilitas haud parua expectanda esset. Dum adipis humani copia non daretur, loco eius suillum accepimus, vt pote animalis polyphagi, & humano non valde dissimilem. Rancidus, vltra duos annos vetustus, adhibitus fuit. Ex magna serie experimentorum, quae Vir Clariss. in Commentariis Academiae scientiarum propediem in lucem edet, sequentia tantum pauciora, & in scopum meum collimantia, excerpti.

I) Adeps

*) Quod adeps in cadaveribus animalibus, post statum rancidum, tandem in tabum vniforme, nunc citius nunc tardius, computrescat: hoc morae longiori, admixtioni praepollenti aliarum partium animalium, & aliis caulis, transitum rancoris in putrescentiam, ex lege naturae accelerantibus, adscribendum erit.

I) Adeps tunicis propriis inclusus, per moram in loco humido, tepidiusculo, sensim offuscatur & rancefcit, h. e. gustum vrentem acidum, & odorem ingratum acerrimum, oculosque ferientem successeflue inaiorem, acquirit. Vapores ex adipe valde rancido exeuntes, teterri-
mi & summe volatiles funt.

II) Adeps recens post digestionem haud interruptam XIV. dierum, in calore XXX. ad XXXIV. graduum thermometri Reaumurii (illum qui in corpore humano sano obtinet, aequante, aut parum excedente) flauescit, odorem nauseosum penetrantissimum, gustumque vrentem nanciscitur; caeterum, adipi rancido, quoad omnes proprietates simili-
lis fit.

III) Adeps rancidus, in phiala, calore lenissimo liquefactus, bullas aëreas copiose protrudit (quasi ebulliret), & vapores subtilissimos, sum-
me fastidiosos, oculosque vehementer afficientes, copiose emittit. Va-
pores hi, chartis probatoriis, more Bergmanniano, in vitro suspensis, excepti, acidi volatilis indolem, manifeste prodiderunt.

IV) Adeps recens, in eodem caloris gradu placide liquefcit, nul-
lum odorem ingratum spirat, vaporesque eius, multo acidiores, sed
minus volatiles funt.

V) Adeps rancidus, post liquefactionem expressus, colore fusco
insignitur, & omnes proprietates in experimento tertio notatas, retinet,
excepto odore, qui minus volatilis est. Quoad sextam ponderis partem,
in mucum viscidum deliquefcit, & cum aequali portione aquae commix-
tus, non solum miscelam intimam & indissolubilem subit, sed etiam
tota massa summe glutinosa & nauseosi odoris euadit, acidumque mani-
festum continet. In evaporatione, miscela haec non in gelatinam, sed
in magma mucoso-vinctuosum, cogitur.

VI) Per distillationem adipis rancidi ex retorta, multum phlegma
ascendit, quod in initio, indicia acidi quamuis debilioris per reagentia,

offendit; postea turbidum, butyraceum, fuscum, & tandem vi ignis adaucta, oleum fuscum, & phlegma empyreumaticum exit.

VII) Adeps recens eodem modo destillationi subiectus, maiorem ignis gradum poscit, & infimul cum oleo flavescente butyraceo, parcam copiam phlegmatis lutei, & postea ex viridi flavesces oleum largitur. Vtrumque, oleum & phlegma, summe nauseabundum, & quam maxime volatilem odorem spargit, gustumque empyreumaticum habet. Phlegma acidum concentratum continet, & vapores olei itidem acidi sunt. In altera destillatione, phlegma parcius quidem, sed aeque acidum, minus tamen volatile exit. In tertia, jam nullum phlegma, sed primum, oleum viridescens limpium, & demum rufescens, prodit.

Correctio adipis rancidi tentata fuit:

VIII) Ablutione in multa aqua, quae exinde mucosa valde, euasit. Adeps multum de pondere suo perdidit, foetorem amisit, fere dealbuit & mitis fiebat.

IX) Per digestionem cum spiritu vini; qui flauo colore tingitur, & odore valde ingrato, gustuque nauseabundo, insignitur. Si aqua additur, lactea fit miscela, cui oleum dissolutum supernatat; aqua vero sub illa mucosa manet. Rancor adipis eadem ratione ac per loturam cum aqua corrigitur, acidum vero absorbitur.

X) Per suffimentum cum puluere antipestiferi forti (exper. XXXI.): Adeps nempe rancidus, mattae cado vacuo superextensae, imponebatur, & fumigatio per duos dies ex batillo supposito, continuo instituebatur. Nihil vel in-vel externe permutabatur; odor vero volatilis nauseosus penetrantissimus euauit, & consistencia sicior quasi friabilis effecta fuit. In liquefactione bullae copiosae, aeque ac in experimento tertio excitabantur, & vapores acidi, non vero acriores protrudebantur. Color idem fuscus & gustus ingratus permansit.

Quamuis laud verosimile sit, pinguedinem corporis humani viui, eundem corruptionis rancidae gradum, ac alios adipis diu sepositos,

fos, in peste attingere, vel eam per totum ambitum tunicae adiposae locum habere posse; exstant tamen in pestiferis indicia rancoris sat luculenta. Color ille profunde flavescens, & viscosa molities adipis, quae, dum incisiones bubonum & carbuncolorum instituuntur, in vicina cellulosa, quamvis sana apparente, animaduertitur, depravationem eius, quae non nisi rancor, saltem incipiens, esse potest, euincit. Unguen cutis *), quod in infectis superabundare solet, & sordes illae copiosae viscidae odorem acidum vel potius rancidum **) spirantes, producta humorum oleosorum stagnantium & rancescentium esse videntur (cfr. experimentum mox allatum V.). Indusia cum lixiuo vel saponē lota; in locis maxime transpirabilibus, praesertim sub axillis, colore viridescenti inquinantur. Saburra, quae vomitu reiicitur aeruginosa, vel ex viridi flavescente variegata ***), certe nihil aliud, quam adeps corruptus & in magna mucoso-unctuosum dissolutus esse videtur.

Conformitas, quae rancorem & miasmata pestilens intercedit, tam euidens est, ut, eisdem quasi, exortus, vigoris & deletionis causas, agnoscat. Notissimum est, rancorem, non nisi in rebus oleosis vel pinguibus locum habere posse; hoc vero de miasmate pestilentiali tam verum est, ut infectio per utensilia lignea, terrea, vel esculenta & potulenta;

Y a

*) Unguen hoc cutis celebr. Ludwig in dissertatione de humore cutem inungente, eleganter descripsit.

**) Odor hic, cum illo, qui in capitis infantium tinea laborantium sentitur, & unguini cutis copioso corrupto natales suos manifeste debet, apprime convenit.

*** *) Saepiuscule in praxi, sercatus copiosissimos, saburrae huic quoad colorem & consistentiam simillimos, praecipuis in aetate prouectis & obesis, obseruavi. Gustus salis, subadstringens, odor rancidum spirans, habitus corporis solidus in tumidiusculum mutatus, tum quoque ex absorbentibus leuamen praecipuum; haud obscure indigitarunt, sputa haec adipis vitiat, & in magna viscosum resoluti, producta esse. Notabile quoque admodum fuit, in multis, maculas lucescentes, vel exanthemata purpuracea, eodem tempore in conspectum venisse.

tulenta, omni oleo animali aut vegetabili carentia, aut per metalla, quae arrosioni acidorum vix subiecta sunt, nunquam propagata, vel iis adhaerens obseruata fuerit. Adiposa omnia in aëre humidiusculo, tepido & occluso, e. g. in cellis fornicatis, citissime rancescunt, & hanc ob causam aestiuo tempore, in locis siccis eleuatis & perflabilibus, seruari solent; imo diutissime corruptelae resistunt, si per coctionem, exsiccationem aut fumationem, particulis aquosis plus minusue orbata, in solum mutentur & compactiora reddantur. In peste simillime euenit. Nam vix aliter erumpit, aut multum sese exsinuat, quam in domiciliis aëre vapido tepidiusculo scatentibus (exper. I.); tempestate humida maxime saeuit; sicciore vero & ventosa quamuis calidissima torpescit, & tandem hyeme gelida expirat (exper. VII.). Infectio quoque communissima & summe efficax, per res in atmosphaera vapida seclusas, vel ab omni perflatione aëris remotas, ita euidenter fit, vt haec conditio principalis omnino, qua data, miasma pestilens etiam debilissimum, & in loco ipso pestilenti iners, de nouo exaltetur, & cum violentia summa propagetur, jure reputari possit (cfr. exper. IV.). Spirituosa & salia, rancoris non tantum praeseruatua, sed antidota, etiam in peste salutaria fuerunt (exper. XVII.). Quantum vero esculenta rancida, & effluua talia vi caloris volatilifata, infectionem promoueant, ex experientis I. & IV. sat clare patet.

Sed exempla quoque nonnulla, quae mihi nunc in mentem incurrunt, euincere videntur, adipem indubie rancidum, nondum vero putridum, vel eius effluua, variis modis ad corpora hominum delata, etiam in regionibus partim frigidissimis, morbos, citis mortibus & plurimis symptomatibus, pesti verae valde analogos, produxisse; hoc tamen cum discrimine, quod contagium non multum propagatum, nec clades insignis infecuta fuerit.

Sero autumno anni MDCCLXIII. casus sequeus in Finlandia Russica, haud paruum rumorem excitauit. Vrsus, de cadauere vaccae enectae,

enectae, & in sylva negligentius defossae, vorans, ipse, a rustico quodam, haud procul abinde inuentus fuit. Hic, nihil sinistri sibi metuens, eum in loco deglubit, & pellem more coriario subegit. Negotio vero absoluto, ipse & breui tota eius familia ex VII. personis constante, morbo acutissimo cum carbunculis stipato, afficiuntur, omnesque, cito admodum morbi decursu, e vita decedunt; imo Sacerdos & Praefectus quidam militum, qui exuuias haec sine suspitione manibus traetauerant, idem fatum experiuntur. Post combustionem vero pellis huius fatalis, & omnium rerum suspectarum, nulla amplius infectio insequabatur. Scio, rusticos quosdam in Ingermanlandia, qui lucri cupidine seducti, vaccas ex lye grassante extinctas decoriarunt, immediate post, carbunculis cum febre, & reliqua caterua symptomatum grauissimorum correptos, avaritiae suae poenam cita morte luisse. Aestate anni MDCCLV. dissectioni nautae, in Nosocomio marino Petropolitano defuncti, quam, eiusdem tunc temporis Medicus, Conradus Dahl, instituit, assitit. Abdomine inciso, omentum ex corruptela rancescente intumefactum propullulauit, in cuius examine curiosiori, digitum leuiter vulnerauit; mox vero bubone subaxillari eiusdem lateris, cum febre validissima corripiebatur, & non nisi post maturationem sat difficile obtentam, conualuit. Quantum vero ingurgitatio pinguedinis valde rancidae, etiam in assuetis, noceat, ex relatione Crazii, in descriptione Groenlandiae, liquet. Incolae nempe perplurimi, adipem balaenae mortuae, ad littus appulsaе, ex rancore iam virescentem, comedentes, multi statim, reliqui vero diebus insequentibus, morte cita occubuerunt. Ex descriptione admodum manca, viri non Medici, hoc saltem colligere licet, symptomata pesti analogae existisse; ex quibus solum linguae valde inquinatae, disturbance sensuum, insensibilitatis & tumorum in membris, meminit. Quosdam e periculo mortis ereptos vidit, quibus vomitus sponte abortus fuit; alios, essentia alexipharmaca (Gisttropfen),

propinata, seruauit. Anno proxime insequente, eundem casum funestum, in alia Groenlandiae regione euenisse commemorat.

Si ergo acrimonia rancida, iisdem cum miasmate pestilenti proprietatibus gaudeat; consimiles ortus, vigoris & deletionis causas agnoscat; & sub plagis coeli frigidis imo frigidissimis, pesti verae haud dissimiles noxas afferat: non video quid repugnet, cur miasma pestilens, ex rancore pinguedinis animalis, in regionibus calidis, vaporibus suis subtilissimis summe efficaci, progigni, & in corpore humano ad summum usque virulentiae gradum exaltatum, longe lateque propagari, non possit? Annon vero, praeter acrimoniam rancidam, etiam aliis qualitatibus, a me tamen minime definiendis, polleat, tanquam rem altioris indaginis, aliis peruestigandam relinquo.

III.

Adeps itaque, & humores manifeste oleosi, fomites miasmatis pestilentis veri, & verosimiliter vnici sunt; sedesque eius appropriata, in cute & ei subiecta tunica adiposa esse videtur. Nam, si ex quacunque causa, versus *contextum cellulosum internum* *) propellatur, vel immediate huc deferatur: natura expulsionem eius versus *externum*, summis semper conaminibus molitur.

Si concedatur verum esse, quod miasma pestilens, acrimoniam acido-rancidam, nexu indissolubili & quasi essentiali, coniunctam sibi habeat: tunc prono jam alneo fluit, adipem praecipue, & oleosos quoque humores, labe eius infici posse. Sed etiam, quae exper. V. excitati obseruationes, euincunt, talia subiecta, quae vel adipem fere ubi-

lum,

*) Sub denominatione *contextus cellulosi interni*, totam compagem telaee cellulosae, quae in cavitatibus abdominis & pectoris continetur, & sub *externi*, cutem, cum ei subiecta tunica adiposa, intelligo.

lum, vti infantes tenelli *), seues, emaciati; vel loco eius lympham viscidam, vti cachectici, scabiosi, leucophlegmatici & hydropici, in contextu celluloso corporis, gerunt, a contagio quamuis continuo & fortissimo, vix ac ne vix quidem infestari; dum e contra reliqui omnes, praesertim obesi, & facillime inficiantur, & semper eo periculosius aegrotent, quo pinguiores sunt. Ex humoribus corporis excretoriis, materia perspirabilis, quae euidenter pinguis **), contaminationi miasmatis, praeprimis obnoxia est; salua quoque, semen genitale, & faeces aluinae, vtpote oleosae indolis, contagio suscipiendo & aliis communicando, quamuis minori gradu, vti ex obseruatis constitit, inseruiunt. De lacte vero muliebri, vrina & muco, nunquam mihi innotuit, infectionem per haecce media factam fuisse.

Quia haecenus sine vlla haesitatione creditum fuit, miasma pestiferum, quamprimum corpus intrauerit, massam sanguinis, vti quoque humores ab eo immediate secernendos, illico labe sua virulenta polluere, & in illo hospitari: operae pretium duxi, nonnulla ab assidua phaenomenorum pestis consideratione, contra hanc sententiam oborta mihi dubia, indigitare. Non quidem negauerim, miasma hoc subtilissimum, in turbinem circulationis aliquando trahi, & vasa celeriter perreptare, praesertim quando infectio per ingestam, vel per inspirationem fit; hoc vero nequitquam mihi persuadere possum, illud cum sanguine intimius misceri, & per totum morbi decursum, miscela inseparabili moueri. Nam si theoria, quam hucusque stabilire conatus sum, vera est, exinde

jam

*) Vitulos teneriores a miasmate pestis bouinae, ex eadem verosimiliter causa vix ac ne vix quidem infestari, grauis est testis Clariss. Camper.

**) Materia perspirabilis, ex vesicis post cantharides applicatas, collecta, experimento a Clar. Georgi, variis reagentibus capto, omnes dotes gelatinae perfectae, & consequenter naturam oleosam prodidit. Pest efficacitatem, residuum solidum, transparens, & gummi arabico simile euasit, quod iterum in aqua solutum, massam mucoso-gelatinosam praebuit.

jam sequitur, miasma, adipem & partes oleosas vniice, tanquam fomittem proprium, appetere; hae vero posteriores, in sanguine pestiferorum vel parcissimae, vel paene nullae adsunt, vti ex consistencia eius, jam primis morbi diebus, in dilutam; pallidiusculam & aquosam fere (cfr. exper. XX. & XXVI.), mutata, patet; refluxu namque adipis, in cellulosa jam stagnantis, multum diminuto, & tandem prorsus cohibito; & si particulae contagii, in principio infectionis, partibus oleosis in sanguine adhuc subsistentibus adhaereant, eae tamen in colatoria maiora, & praepremis tunicam adiposam incessanter deponentur. Profecto, acrimonia miasmatis summe caustica, membranas internas vasorum continuo irritando, febrem & diathesin sanguinis inflammatoriam sine mora excitare deberet; quod tamen vix euenit, dum multi criteriis euentissimis pestis notati, interdum sat diu, instar sanorum, munia vitae ordinaria obeant. Diathesin vero sanguinis inflammatoriam in peste exulare, tum absentia signorum eius, tum ceterae apparitiones, vti debilitas & exilitas plerumque, pulsus, calor externus valde exiguus, sitis absentia, urinae crudae &c. luculenter ostendunt. Quae vero in bubonibus & carbunculis obtinet inflammatio, vix modum excedens, sed plerumque iusto mitior, localis tantum est, & eodem modo, ac in multis ex atonia morbis, e. g. a decubitu diuturno, saepe obseruatur, cursum suum absoluere solet. Sanguis e pestiferis fortuito extractus, nullam crustam inflammatoriam habuit, e contra solito tenuior visus est (exper. XXVI.). Citra cutem & tunicam adiposam, nunquam alias corporis partes laesas animaduertere potui; nam parenchymate bubonum & carbunculorum ablato, muscoli semper rubicundi & sanissimi; vasa maiora & nerui in statu illibato, minime vero ossa ipsa a corruptione tacta, obseruabantur; dum in aliis morbis, acrimonia insigniori praeditis, inflammationes & exulcerationes profundae, vicina quaecunque indiscriminatim in consensum trahentes; caries, haemorrhagiae &c. produci solent; certo indicio, non nisi contextum cellulosum externum affici, inter-

interno, ob maiorem forte elasticitatem & adipem solidiorem libero permanente. Nulla unquam alia crisis salutaris pestis, quam in initio (quovsque materia peccans in cellulosa stagnans adhuc mobilis fuerit), per sudores, & in progressu morbi, per resolutionem vel suppurationem bubonum & carbunculorum, quae depurationem sanguinis factam indigaret, a me observata fuit.

Porro, si sanguis, admixtionem intimiorem miasmatis admitteret, necessario sequeretur, quod etiam humores tenuiores, ab eo continuo secernendi, actutum vitati, acres, & ad usus destinatos inepti reddi deberent. Praeprimis in sensorio communi, a spiritibus vitalibus, tantopere alteratis, confusiones maximae sine mora expectandae essent; & tamen palam erat, permultos, vsque ad ultimum fere vitae halitum, viribus tam mentis quam corporis sat constitisse, ut de iis nihil dicam, qui in periodo infectionis constituti, omnes functiones generatim, prope modum ac in statu sano exercent; quod an fieri possit, si tot humores diversi a sanguine secernendi, corruptionem tantam, a miasmate indefinenter alluente paterentur, valde dubito. Quomodo infantes lactentes, ubera matrum infectarum, ad mortem vsque earum, impune sugere, & per plures dies, saltem ad vitam sustentandam satiari possint (exper. V.), si sanguis, & consequenter lac ab eo secretum, miasmate hoc virulento contaminata fuissent, aequae non video. Nec recuperatio sanitatis, multo, quam post reliquos morbos promptior, imo saepe miraculo proxima, (dum, quem ante paucas horas, a symptomatibus dirrissimis lacessitum, morti propinquum credidisti, nunc laetum & sanum fere conspicias) consequi posset, si viscera, praesertim nobiliora, vi deletoriae miasmatis per vasa sanguifera allatae, tamdiu exposita fuissent. Certe, symptomata illa saevissima, quae in insultu pestis acutae, & praecipue acutissimae, tumultuarie aggreduuntur, post faustos vero sudores derepente evanescent, haud obscure demonstrant: causam tantorum malorum, nec in sanguine, nec visceribus nobilioribus hospitasse, quae

tam cito, a noxis hisce illatis in integrum restitui potuisse, omni vero similitati repugnat.

Tunica itaque cellulosa externa *), & hanc contegens cutis, verae palestrae pestis sunt, in quibus scenam suam praecipue ludit; & si alias quoque corporis partes subinde aggreditur, causa tamen principalis semper hic haeret. Dolores illi vibrantes (exper. XVI.), quibus miasma praesentiam suam funestam annunciat, nunquam in partibus interioribus, sed in cellulosa externa sentiuntur. Hic, saepe per sat notabile temporis spatium impune moratur seminium luis, miseros infectos de malo, quod in sinibus suis gerunt, haud sollicitos reddens; mox vero bubones, & in cute maculas carbunculoseque progignit, quorum nec minima indicia, in contextu celluloso interno suspicari potui. In hisce integumentis communibus, effectus primitivi, uti obstructions, relaxatio toni, intumescenciae, inspissatio humorum manifesta & sic porro, saepissime sine febre, vel aliis accidentibus grauioribus sese exerunt. Quamprimum vero materies haec stagnans, sensim accumulata & acris facta, versus contextum cellulosum internum protruditur, tota extemplo caterua malorum, varia quamuis quoad vehementiam gradatione, prorumpit. Natura namque minime otiosa, febrem accendendo, ad mortalem hanc metastasin e corpore, vel ad minimum e visceribus nobilioribus, versus priorem & propriam sedem propulsandam, omnes impendit

*) Dignitas tunicae cellulosae, quoad causas & sedes morborum quamplurimum determinandas, maxima mihi semper visa est; nec ad vitia sanguinis & humorum ab eo discernendorum, vnice respiciendam esse putaverim. Multas enim acrimonias in illa generari, alias foras allatas, saepe diutissime nidulari; in illa inspissationes, obstructions & accumulationes materiae morbosae potissimum fieri; per illam metastases subinde maxime notabiles perfici, & ex eius demum varia conditione, exitum haud paucorum morborum, vnice pendere, persuasissimum mihi habeo. *Quo magis indoles corporis humani nobis innotescit, eo clarius euadit, sedem morborum in sanguine minime quaerendam esse: est effatum celebris Medici Angli Heberden.*

dit vires; quod salutare conamen si succedit, infectus vel confectus a morbo funestissimo liberatur, vel saltem multo mitiorem eius decursum experitur.

IV.

Connubium miasmatis pestilentis, cum adipe & reliquis substantiis oleosis corporis humani, sequelas tales producere videtur, ut nimirum: circulatio eorum naturalis infringatur, imo subinde in totum tollatur; a quiete vero hac praeternaturali, & aliis causis cooperantibus, post motum particularum illas constituentium intestinum & quasi fermentantem praegressum, deliquescant; acrimoniam induant; vapores subtilissimos exhalent, & tandem in magna mucoso - viscosum fatiscant.

Quod adeps omnis in corpore sano fluidus sit, & propria, quamvis nondum satis cognita ratione circulet *), minime vero stagnet, nec ad solida, vel recrementa ignobiliora referri debeat, multae observationes & experimenta ita euincant, ut dubitationi nullus locus relinquatur. Porro, tanquam veritates demonstratas & constantes hic reassumo, quod adeps ex arteriis in cellulas continuo secernatur, portioque eius haud exigua per transpirationem insensibilem euolet; alia

L 2

vero

*) Hallerus in elementis Physiologiae sect. IV. adipem in omni viuo & sano animali fluidum esse; a sanguine secerni, & in illum circulo perpetuo redire probauit, & per plurima congressit obseruata, quae circulationem eius extra omnem dubii aleam ponunt. Non tamen theoriam hanc certissimam, & pro dignitate humoris huius, per totum corpus tam late patentis, summe momentosam, ulterius ad explicandas reliquas se. & excretionem in usum traxit; quamuis in tot aliis locis de maxima earum incertitudine tantopere conqueratur. Certe, campus spatiosissimus, tam in Physiologia, quam Pathologia, per circulationem hanc adipis excolendus, patere mihi videtur.

vero forte insignior venis excepta, cum sanguinis massa permisceatur, & partem eius sat notabilem constituat. Hic vero circulus naturalis, infectione facta turbatur, aut confestim subuertitur. Quae jam in periodo infectionis occurrunt phaenomena, utpote: pallor & intumescencia quasi corporis, in facie & lingua praeprimis conspicua; grauitas & lassitudo corporis; ad somnum procliu'tas; viscositas humorum manifesta; defectus perspirationis; habitus corporis leucoplilegmaticus, in iis, qui pestem saepius perpeffi fuerunt, nonne euidenter commonstrant? secretionem adipis nunc vitiatam, aut plane sublatam esse, & loco eius humores glutinosos contextum cellulosum, saltem in statu prouectiori, occupare. Resorbitionem vero adipis per venas in torrentem sanguinis imminutam, & demum interceptam, hincque effectam crasin eius corruptam, imo penuriam summam, reliqua omnia epigenomena indigent, e. g. debilitas, praeprimis ex venaectione vel purgante, inopinata; consistentia sanguinis emissi quasi arteriosi ruberrima & resoluta (exper. XXVI.), defectum partium oleosarum indubie arguens; cita colliquatio eius per haemorrhagias aegre sistendas, & diarrhoeam sese manifestans, &c. Quod vero circulationis huius adipis turbatio, non in omni pestis specie aequali modo, sed in periodo infectionis lentius, in acutissima vero citissime eueniat, ex supra traditis abunde patet.

Ex nuperioribus experimentis innotuit, adipem omnem, praeter partes oleosas, parcam copiam aquae, maiorem vero liquoris austeri empyreumatici acidissimi, intrare, qui posterior, in statum sano, & quamdiu adeps in mixtione naturali permanet, nequaquam sentitur. Quamprimum vero ex stagnatione, accessu vaporum humidorum & calore, particulae oleosae ab acidis secedunt, tunc corruptio eius incipiens, quae sub nomine rancoris nemini ignota esse potest, presso pede insequitur; nec aliam saltem ab initio locum habere posse crediderim. Decompositionem vero hanc adipis stagnantis, nunc tardius, nunc vero
multo

multo celerius fieri, symptomata in experientis XVI - XXIII. recensita, inculcant.

Vocabulo fermentationis me abuti, ii forte incusabunt, quibus natura adipis penitus vegetabilis, praecise vti chyli, lactis & butyri, minus adhuc nota erit, & qui illud tanquam productum animale, etiam alcalinae indolis esse, firmiter credunt. Nescio, quid impediatur, quominus motum illum intestinum, qui secessum particularum acidarum ab oleosis necessario concomitatur, quamuis non semper in sensu cadat, hac denominatione insigniam. Pinguedinem vero fermentationi evidenti, imo ebullienti quasi, obnoxiam esse, ex relatione Martensii patet, qui in itinera suo ad Spizbergam narrat, adipem balaenarum doliis inclusum, cerevisiae iussu fortiter fermentare, & exhalationibus suis acerrimis, oculos nautarum graui inflammatione afficere. Saburra quoque illa, quae tanta copia a pestiferis euomi solet, & quam in vas exceptam, fermentantem toties vidi, certissime adipi natales suos debet.

Adipem pestiferorum solito liquidiorum esse, sub confectario II. indigitauit; laxitas nempe & mollities corporum in aegris iam conspicua, & in quorum cadaueribus insolite albidis, membra valde flexilia, nec per plurium dierum interuallum rigescunt (exper. XX.), toties miratus sum, luculenter commonstrant, adipem dissolutum, in consistentiam solidam (vti in aliis defunctis obtinet), haud cogi potuisse. Quod in volis manuum & plantis p dum, nunquam carbunculos obseruauerim (obs. XXXII.), hoc adipi in hisce locis compactiori, & vi miasmatis minus patenti tribuendum censeo; non secus ac sebum quodcunque, particulis suis aquosis, coctione, exsiccatione vel fumatione orbatum, rancori diutissime resistit.

Ex haecenus traditis, abunde, ni fallor, liquet, ab evolutione particularum acidarum adipis, acrimoniam itidem acidam, sub titulo

ran idae, in confectario II. descriptam, enasci; quae tamen pro varia circumstantiarum ratione, nunc fortior, nunc debilior erit.

Vapores ex quacunq̄ fermentatione, pro diuersa eius uehementia, & rerum fermentantium indole, copiosos, subtiles & acerrimos, quandoque summo cum impulsu protrudi, res notissima est. Posito ergo, tali, etiam in pestiferorum (non tamen singuli indiuidui), tunica adiposa, motu fermentante, naturali sequela fluit, idem quoque hic euenire. Effluua certe efficacissima erant, quae indicem dextrae meae, dum pulsam pestiferi tangerem, tanquam fulmine percutiebant (hist. morb. V.). In experimentis, quae Clariss. Georgi instituit, vapores ex adipe rancido, praesertim ex liquefacto vel destillato, subtilissimi, acerrimi & oculos afficientes copiose promanarunt, adeo ut phiala vix aperta, totum domicilium iis impleretur; quod cum relatione Martensii mox excitata, ex amissim conuenit. Prima symptomata pestis acutae, maximam cum iis, quae a vaporibus carbonum, vel adipis adusti excitari solent, analogiam habent, ita ut infecti communiter, hac solum ex causa leuidentis, se male habere credant. Dolores capitis; pulsatio arteriarum temporalium; rubor faciei & oculorum; gustus fatuus; saliuam viscida; vomitus; febris & sic porro, simillimo modo (uti ex propria experientia sat mihi constat), utrobique infestant; adeo ut summa cum verosimilitate concludi potest, vapores subtilissimos, acerrimos & penetrantissimos, etiam in peste infectionem in effectum dare. Omnium namque communissima infectio per vestimenta, & alias res, imo metalla quaedam, tunc praesertim efficax esse consuevit, quando e corporibus pestiferorum ipsis, peste lenta vel acuta, & quidem in acme constitutorum, effluua, immediate in ea penetrauerint (exper. IV.); e contra, in stadio infectionis, ut & in initio pestis acutae vel acutissimae, contagium vix sese propagat (obs. VIII.).

Ex experimento IV. sub confectario II. adducto, apparet, adipem rancidum vi caloris leuissimi, tandem in magma mucosum, tenax,

nax, & cum aqua miscibile fatiscere; quod etiam post abluionem cum aqua, & digestionem cum spiritu vini, ex illo copiose secessit (ibid. experim. VIII. IX.). Mutationem humorum oleosorum eandem, & ex iisdem fere causis, in corporibus pestiferorum obtinere, omnia facile symptomata, cum viscositate summa coniuncta, clare ostendunt, e. g. vnguen cutis, in periodo infectionis, & principio pestis acutae, copiosum; sudores viscosi; excrementa alui similia; lentor salivae & suburrae vomitu reiectae; intumescencia oedematosa, tam in vivis, quam praefertim mortuis conspicua, &c.

V.

Miasma pestilens aggreditur I) Pinguedinem cutis. II) Mediastini. III) Omenti, & IV) Reliquam tunicam adiposam.

I) Ex Physiologia pro concessio & probato pono, cutem in flatu sano pinguedine teneriore oleosa, totam quantam impraegnatam esse, quae in peculiares folliculos vel cryptas, a sanguine seposita, illam laxat, humectat & calefacit; & per ductus proprios adiposos ex tota superficie corporis, tum etiam per pilos & vngues continuo exhalat. Pingue hoc exhalans *), a miasmate pestilenti praepriis appeti, & com-

mixtio

*) Pingue exhalans dixit Kaav. Boerhaave, materiae perspirabilis summe notabilem partem, quae in athleticis valentibus subtilissima, electrica, & vix in sensus incurrens, perpetuo euaporat, & ex recrementis adipis superflui, vitiatas, & acrimonia sua corpori iam noxiis futuris, constat. Exsudatio haec oleosa, in parte capillata capitis copiosissima, in facie vel collo post somnum tranquillum collecta, & per vitra pura vel panno sicco excepta, strias & guttulas oleosas, oculo armato evidentissime conspiciendas, praebet. Ex laboribus vero, & motu corporis violento, tota indurata ex oleo limpido rigida sunt. Pinguedo haec cutanea tota fere ex cute elui potest, uti exemplo lotricum patet, quibus a lixiuio simplici vel saponaceo, digiti imo totae manus extremae albescunt, corrugantur, & dum exsiccantur, summe sensibiles fiunt, quod ipsum etiam ex sudoribus viscosis, praepriis in peste, similiter contingit.

mixtio eius intimior proclivitate quadam singulari affectari videtur, adeo ut, quamdiu perspiratio recte procedit, omne contagium, etiam in continua & fortissima infectione, sine vlla noxa relicta, perfecte e corpore foras eliminetur (exper. XVII.); e contra si turbata vel penitus suppressa fuerit, tunc effectus morbosus, pro ratione circumstantiarum diversi, ab acrimonia jam duplici (scilicet, pinguis exhalantis retenti, & miasmatis), oriundi, haud tardabunt. Sic, dolores illi vibrantes & concussionibus electricis *) comparandi, qui omnium pestis symptomatum primam esse solet (exper. XVI.), a iactationibus violentibus pinguis huius exhalantis acrimonia miasmatis imbuti, & ob transitum liberum per cutem praepeditam, versus cellulosam protrusi, vni vice derivandi erunt. Nec ardores urinae, excoriationes & sudores pedum (exper. XII.), ut quoque appetitus praeternaturalis (obs. XIV.), pestis insultum saepiuscule antevertentes, aliud quid, quam miasmatis pestilentis, vna cum materia perspirabili, versus emunctoria haec aliena protrusae, sobolis esse videntur. Tandem evacuatione materiae huius peregrinae & acris per cellulosam vagantis, tam per vias naturales, quam succedat eas, praecclusa: congestiones eius locales jam in cute primum, & demum in subiacente cellulosa fiunt, quae per indicia sat luculenta, utpote, maculas, pruritus, ardores, inflammationes & siderationes partiales; in cellulosa vero, per intumescendum glandularum, sese produunt. Si vero acrimonia mitior fuerit, nec stigmata haec evidenter in cute inurerit, saltem tonum contextus cellulosi sensim laxando, & adipem in magma viscosum permutando, effectus quamvis lentiores (ut unguen cutis superabundans; habitum corporis tumidiusculum pallidumque; torporem; somnolentiam; viscositatem salivae excrementorumque alui, & tandem

obstre-

*) Vim electricam in effluviis perspirabilibus, per multa experimenta cuiusdam, a pingue hoc exhalante repetit, Physiologorum Coryphaeus Hallerus.

obstructionem eius plenariam); re ipsa tamen, nisi mature obuiam veniatur, periculosos futuros, procreat.

Materia illa alba, & puri analogae, quae in pustulis carbunculorum nascentium, vel subinde in vesicis amplioribus subito colligitur (hist. morb. III.), & quae per penem cum euphoria excernitur (exper. XX.), & quae substantiam in luratam bubonum, & carbunculorum sub crassa eorum, efficit, productum adipis, imo pingue exhalans ipsum esse videtur.

Analogia demum multarum ex perspiratione suppressa, in praxi occurrentium affectionum, quae, si acrimoniam miasmatis demas, phaenomenis pestilentialibus valde similes sunt, haec omnia perbelle illustrat. Non semel, in vulnerationibus capitis, & speciatim faciei grauioribus, vesiculas purulentas, sine vlla inflammatione praegressa, in palpebris praecipue & labris subito exortas vidi. Fluor albus, in foeminis laxioris habitus, ex retrorsione sudoris pedum saepe originem ducit. Sed vulgatiores est observatio infarctus & intumescendae glandularum a perspiratione cohibita. In Paronychia, & aliis laesionibus cutaneis grauioribus, extremitatum tam manuum quam pedum, glandulae subaxillares & inguinales vel cruales intumescunt. Tumores glandulosi in capite & collo, a repercussa tineae, vel refrigerio, praesertim in junioribus, frequentissime oboriuntur. Quae phaenomena, sat clare ni fallor, indignant: pingue cutaneum, si excretio eius per vias naturales praepedita fuerit, per telam cellulosam, in glandulas proximas transfuehi, & ibi accumulari solere.

II) Tunicam adiposam mediae sterni, vi deletoriae miasmatis immediate fere obnoxiam esse, exinde iam sequitur, quod aspera arteria, quoad partem, in eius cavitate sita sit; hinc primam eius impressionem, quando nempe per relaxatas tunicas aditus datur, pati debet. Pulmones e contra, qui nullum adipem habent, a contagio liberi permanent, nec in pestiferis signa laesionis eorum unquam animaduertere potui. Quae

in principio pestis acutae occurrunt phaenomena, utpote: dolor capitis acutus, rubor faciei & oculorum, eorumque quasi scintillatio *), lacrymatio & protuberantia, febris, sine horrore manifesto praegresso &c. non nisi a sanguinis versus caput congestione validiore, & haec iterum a turgescencia cellulosa mediastini & colli, vasa maiora, praesertim venas jugulares comprimentis, deriuari posse videntur. Sputa sanguinolenta pituitosa (exper. XX.), ex cellulosa mediastini prodire, plusquam verosimile est. Abhinc malum, in reliquum contextum cellulosum omnem, praesertim in ventriculum & ei anuexum omentum, per adiacentes tunicas oesophagi in consensum tractas & relaxatas communicari, eo probabilius est, quod nulla alia via **), qua progressus tam subitaneus perfici

*) Similem fere scintillationem oculorum, in ebriosis, fumo tabaci iusto plus indulgentibus, & foeminis fuce faciei ex praeparatis plumbeis abutentibus, obseruavi; in quibus nempe facies intumefacta quasi, & ex vngue cutis copioso viscoso nitescens, conspicitur.

***) Quod inter asperam arteriam & ventriculum, saltem in quibusdam morbis, via immediate patula existat, in praxi medica versatos, & tantillum attentos vix fugere potest, etiam ante seculum Thomas Bartholinus suspicatus fuit. Multas tusses humidae, featuriginem suam, in ipso ventriculo manifesto vel eo ipso produunt, quod patientes sub serobiculo cordis (ergo non in cavitate pectoris), sensum illum titillantem, grauantem & quasi fermentantem, ante singulos screatus fortiores, persentiant; hinc vulgo, tussium stomachalium nomine insigniuntur. Non semel mihi contigit, tusses molestissimas & saepe consulsums, ab acrimonia acida ventriculi productas, dosibus aliquot remedium absorpentium, citissime tollere. In tussi serina, post vomitum multae pituitae, eidem, quae per asperam arteriam excernitur simillimae, leuamen notabile & quies saltem quoad tempus obtineri solet. Vidi aegrotos, qui post pleuritidem suppuratam, alternatim, & sputa copiosa purulenta sanguine tincta, excrescerant, & quoad omnes dotes aequalem materiam, vomitu rejiciebant: ut multis alias obseruationes & argumenta viam hanc praeternaturalem comprobantia nunc taceam. Hinc tussium talium fontes, a multis in pulmonibus inepte prorsus quaeruntur, & methodi medendi, certe non adaequatae tentari solent. Si namque relaxatio tunicae cellulosa mediastini (vti opinor), multarum tussium & phlegmum apparentium

perfici possit, pateat. Nam symptomatis praedictis, in subiecto aliàs quamuis sanissimo sese manifestatis, etiam ventriculi affecti indicia, vti: anorexia, gustus deprauatus, nausea & tandem vomitus, in continenti sequuntur. Similitudo illa maxime memorabilis symptomatum in principio pestis acutae occurrentium, eum illis, quae ex vaporibus empyreumaticis excitantur (cfr. consecr. praeced.), & manifesto ab aëre inspirato virulento vnice proficiuntur, indubie euincere videtur, effectus eosdem, quamuis a causis diuersis in vtroque casu, in cellulositate mediastini produci, eademque via versus ventriculum propagari.

III.) Quantum omentum, magna illa pinguedinis penus, a misinate petatur, demonstrant reiectiones per vomitum copiosissimae, saburrae illius viridescentis & fermentantis fere *). (exper. XVIII.), quae nunc citius nunc tardius eueniunt, nec quicquam aliud, quam illuies adipis omenti vitiiati, & in massam viscosam fatiscentis, esse possunt. Certe, tam enormis iactura subitanea, aliorum humorum qualiumcunque, debilitatem summam post se trahere deberet; dum hic e contra, leuamen quamuis haud constans semper adfert. Color viridescens, quid aliud, quam corruptionem rancidam, vti motus ille fermentans, particularum a idarum ab oleosis secessum, hincque effectum motum intestinum, denotant? Tandem diarrhoea in prouectiori statu oboriens, iam pinguedinis huius, post largas euacuationes factas, defectum arguit, vti infra dicitur.

Aa 2

IV.)

tium causa sit, non mirum erit, quod remediis emollientibus, temperantibus, oleosis, diluentibus calidis & sic porro, tam parum proficiatur; e contra potus gelidi, vapores adstringentes & roborantes, vti etiam remedia talia, inexpectatos fere effectus salutes producant.

*) Consimilem saburram viridescentem & fermentantem, in dysenteria praesertim in initio, per aluum exoneratam, saepe vidi, & tunc medicamenta antacida & absorbentia cum radice rhei, optimo cum successu vsurpauit.

IV.) Reliqua pinguedo, quae in tunica cellulosa sub cute, tam inaequali crassitie & consistentia haeret, ferius quidem, & non semper, nec generatim a miasmate inquinatur. In iis, quibus in periodo infectionis, vel principio pestis acutae & acutissimae, per sudorifera perfecte liberari contigit, tunicam adiposam vix affectam fuisse, prompta eorum conualescentia declara; nec in subito peste acutissima defunctis, corruptionem per totum eius ambitum, tam cito penetrare potuisse, verosimile est. Locum vero imprimis in peste lenta, & proeuctiori statu acutae habet, nam hic, per moram plurium dierum profundius serpit, & totam massam pinguedinis successiue inscit, quod a colore adipis tunc profunde lutefcente, & consistentia iusto fluidiore, tum etiam ab insolito pallore, laxitate & flexibilitate omnium membrorum post mortem colligi potest; dum alia cadavera, in quibus adeps haud alteratus, in sebum quasi cogitur, rigescere solent. Hoc quoque pro certo teneo, miasmatis pestilentis exaltationem & incubationem quasi, in tunica adiposa profundiori vnice fieri; nec in periodo infectionis, peste acutissima, vel principio pestis acutae, contagium in alios efficax a pestiferis promanare (obs. VIII.).

VI.

Quod miasma pestilens, inaequali prorsus modo, nec semper cito inficiat; imo quibusdam innoxium fere sit: hoc diversae modificationi acrimoniae eius; energiae naturae robustioris, contra impressiones eius diutius reluctantis; & dispositionis, ad infectionem in actum ducendum, absentiae, tribuendum erit.

Ex descriptione diuersarum pestis specierum (exper. XV-XXIII.), abunde patet, quam multiplici & dissimillima facie ludat, ita vt in nullo alio morbo, vtut intricato, discrepantia tanta, praeprimis quoad vehementem-

hementiam & decurfum morbi, obferuare detur; & quod miasma etiam efficaciffimum, multos, admiſſioni eius quamuis continuæ obnoxios, aut ferius, h. e. per plures dies vel feptimanas, aut vix ac ne vix quidem polluat, ſub exper. XVII. oſtendi. Diuerſitatis itaque valde notabilis rationes ad minimum probabiles eruere, haud ſuperuacuum erit.

Acrimoniam miasmatis, minime eandem ſemper eſſe, ſed quamplurimis gradationibus, a ſumma virulentia, uſque ad inſenſibilem fere inertiam attenuari, omnes apparitiones clare indicant. Sic e. g. miasma, quod duos milites, ſupra tumulum veſtimentorum infectorum indormientes, ſubito necauit (exper. IV.), ſine dubio multo fortius fuit, quam quod in periodo infectionis ſubinde in longum protracta, non niſi leuidentefes a ſauitate reſceſſus, aut in initio, uti quoque in fine graſſationis, bubones fere innoxios, aut demum poſt ceſſationem luis ipſius, peſſilentiales vel alius mali moris febres, peſte ipſa ſporadice tantum proſuliente, procreat. Maiorem quoque vehementiae miasmatis gradum, decurfus peſtis breuiores & carbunculi frequentiores in ſummo eius vigore occurrentes, imo in quouis fere peſtifero, omnia aliter contingentia, diſcrepantiam perpetuam, indigitant.

Poteſt quidem miasma debilius & torpidum quaſi, in tunica adpoſita ſubinde diutiſſime, ſine noxa euidenti nidulari, uti exemplis legionum integrarum (exper. XVII.), & ex affectionibus leuioribus tempore peſtis communibus (exper. XII.), liquet; imo inceſſanter ſuſcipi e. g. in Noſocomiis peſſilentialibus; non tamen illico in actum erumpet, aut ſaltem tardius inualeſcet, ſi natura robuſtior, vi eius deletoriae efficaciter reſiſtere valeat, & non niſi pedetentim ſuccumbat. Quamprimum vero cauſae occaſionales grauiores (exper. IV.), infectioni huic claudeſſinae ſuperueniunt, tunc vna alteraue ſpecies peſtis, pro ratione vehementiae miasmatis & efficaciae occaſionum, varia, ſeſe manifeſtare neutiquam morabitur.

Ad difficultatem illam apparentem soluendam; cur, nonnulli vi miasmatis quamvis fortissimae continuo expositi, pestem vix ac ne vix quidem contrahant? axioma illud pathologicum: quod nempe causa occasionalis morbum ipsum haud producat, nisi praedisponens adsit, egregie facit. Omnes enim observationes confirmant, nihil a miasmate praesente timendum esse, si dispositio peculiaris, receptioni eius contrarietur, aut causae illud jam susceptum in effectum dantes, deficient. Hinc cachectici, scabiosi, tabidi, senes, infantes tenelli & leucophlegmatici, ab insultu pestis fere immunes visi sunt (exper. V.), quia adeps in corporibus horum paucior, aut nullus, aut saltem quoad crasum vitiatum, prostat. Hinc omnes, qui stomacho robusto, & perspiratione illibata gaudent, haud inficiuntur, sed acria & summe quamvis actiua effluvia miasmatis introadmissa, per emunctoria patula, plerumque sine vilo incommodo, vltro exhaerant.

Quo fortius itaque miasma susceptum; quo maior ad illud recipiendum dispositio, & quo efficaciores causae occasionales exsiterint: eo vehementiorem, citiorem & periculosiorem insultum pestis fieri, & ratio suadet, & experientia plenissime confirmat; tum vice versa.

VII.

Verosimile est, quod miasma pestilens, non vnice rebus infectis adhaereat; sed etiam plus minusue dilutum, per atmosphaeram loci grauius vexati sese diffundat.

Populus Moscuensis, de existentia miasmatis neutiquam dubitans, illud immutabile & aequaliter efficax per aërem vagari persuasum sibi habuit, & hanc ob rationem, praecautiones quoad intimiorem rerum pestiferarum contactum, tanquam superfluas repudiauit *). Vt opinio haec,

*) Pestis, idiome russo, *moromoje powetrie*, audit, quod mortalem aëris constitutionem denotat.

tantas post se noxas trahens, animis hominum eximeretur, jussu summi regiminis, & unanimi fere Medicorum consensu, omni data occasione, tam viva voce, quam schedis publicatis, inculcabatur: effluvia contagiosa, se per atmosphaeram vix ac ne vix quidem expandere, sed rebus infectis vix inhaerere; quia si aër vndique inquinatus esset, infectionem non successivam, sed brevi generalem fieri debere, quod tamen non ita euenit; e contra Medici & Chirurgi, qui pestiferos tam aegros quam mortuos continuo inspicere tenebantur, fere omnes salui & immunes, aedesque multae, etiam populosae, debitis cautelis adhibitis, a peste liberae permanebant. Vtut speciosum, & ad plebem attentiores reddendam accomodatam, argumentum hoc primo intuitu appareat; multae tamen rationes pro contraria sententia militant. Notum est, aceria salina & venena fortissima, in vehiculo conuenienti eousque attenuari & dilui posse, vt omnis fere acrimonia euanescat: quidni idem de miasmate pestilenti praedicari potest, quod vtcunque subtile, corporeum tamen, & in mensu suo appropriato scilicet aëre, solubile erit. Certe aër elasticus, siccus & frigidus miasma diluit, eaeuat & tandem destruit (exper. VII.); seclusus vero, vapidus & tepidiusculus, illud non tantum diutissime retinet, sed etiam exaltat, & summe efficax reddit (exper. IV.). Nec credibile est, quod miasma hoc, contra unanimem de eo ideam, tam rudis substantiae sit, vt in auram vix transpiret, dum reliqua producta animalia, vapores suos immensum quantum volatilifatos, longe lateque dispergant, vti exemplis Zibethi, Moschi, & praecipuis effluuiorum illorum, quorum ope canes sagaces & ferae, non tantum cadauera e longinquo, sed etiam vestigia subolent & discernunt, patet; vt exhalationes aquarum & aliarum rerum fermentantium & putrescentium, odoresque singulares multis morbis e. g. variolis, dysenteriae, phlysi consummatae &c. proprios, cum aëre circumcirca sese propagantes, nunc taceam. Subtilitatem vero, & per atmosphaeram expansionem eius latissimam, plurima phaenomena commonstrant. In
experi-

experimentis cum adipe rancido institutis, vapores copiosissimi valde penetrantes, sat notabiliter percipiebantur (cfr. consec. II); quod phaenomenon etiam in pinguedinem a miasmate corruptam quadrare, ex praecedentibus elucet. Observationes quoque numerosae edocuerunt, contagium pestis, variis rebus, a pestiferis nequaquam contrectatis, dummodo in vicinia eorum fuerint, sese insinuasse; vel si infectus conclavi, praeprimis fornicato, immoratus fuerit, & hoc postea per aliquod temporis spatium oclusum restauerit, pestem ipsam, facta eius apertione, ex contactu rerum in eo contentarum extemplo suscitatum fuisse; imo res variae, in loco peste vexato, sine omni suspitione innoxie tractatae, & diu post, etiam in regionibus valde remotis explicatae, lucem ipsissimam produxerunt (cfr. exper. IV.). Quae omnia nonne indignant, contagium ex aere in res haec irreptasse, & utcumque tunc leuidense & iners, tandem mediante fermentatione intestina, exaltatum & efficax redditum fuisse? Et unde quae? tot inopinati pestis insulus, ex terrore, metu, iracundia, venere intempestiva, vaporibus calidis, venaectionibus, purgantibus, erroribus diaetae grauioribus &c. vbi nec minima indicia, contagii aliunde suscepti, expiscari datum fuit, nisi feminia eius, utcumque hucusque torpida, in aere praesto fuissent, vel in corporibus ipsis jam latitauerint; quod eodem redit, & infectionem generalem fere, quamuis innoxiam, & vix semper actu erumpentem, arguit. Affectiones insolitae & copiosae, pestem concomitantes in exper. XII, descriptae; symptomata infectionis leuioris in integris legionibus (exper. XVII.) per sudores euanescentia; color faciei pallidus, & torpor fere generalis incolarum, praesertim cum pestiferis conuersantium, quoad caetera quamuis sanorum; uti quoque silentium aliorum morborum epidemicorum (exper. XI.) clare ni fallor commonstrant, causam pestis, h. e. miasma, quantumuis debile, in aere, tanquam pabulo vitae vniuersali, haerere, quae, dummodo occasionalis efficacior supervenerit, pestem ipsam producere valeat, & feminia reliquorum miasmatum,

matum, in atmosphaera volitantium, acrimonia sua praepollente obtundat. Effectus siccitatis, frigoris, & ventorum tam borealis quam euro-aquilonis, nunquam tam saluatares forent (exper. VII.), si miasma ab aëre vix ac ne vix quidem extraheretur; nec infectionis tunc finis, in tanta multitudine rerum infectarum, sperandus esset. Quantum vero perflatio & euentilatio rerum suspectarum conducat, vel exinde patet, quod miasma, in cistis vel aliis locis quorsum aër penetrare non potuit, arcte oclusis, diu, imo per plures annos actiuum permanferit. Defectus apparens auium & insectorum, vti quoque mortes auicularum in caueis detentatum (exper. VIII.), etiam in aliis pestibus obseruatas, non nisi acrimoniam aërem inquinantem, illis aura puriore indigentibus intolerabilem, pro causa agnoscere potest. Odor ille singularis, a nonnullis in momento infectionis perceptus (obs. XV.), & dolores illi grauantes, quos in regione cicatricum, tempore vigoris luis, se haud interrupte persentire asseuerarunt, qui dudum in aliis pestibus ex carbunculis vel bubonibus conualuerunt, quamuis nunc a peste immunes restarent (exper. XII.), expansionem miasmatis per aëra sat generalem inculcant. Concludi itaque posse autumauerim, atmosphaeram, miasmata forti & actiuo quo propiorem, eo magis effluuiis eius efficacioribus inquinatam esse; quo longius vero a locis infectis, eo debiliorem, & tandem inertem fieri; vel ex seminis decompositis quasi, non tam pestem ipsam, quam alias febres ei analogas, praesertim petechiales in initio (exper. II.) progigni. Cur vero aër pestiferus, non omnes indiscriminatim inficiat? in consecrario praecedenti dictum fuit.

VIII.

Quae in initio pestis occurrunt febres petechiales (exper. II.);
 in vigore, affectiones variae morbosae (exper. XII.);
 & in fine febres malignae (exper. X.); quantumuis a
 Bb peste

peste ipsa diuersae appareant: eam tamen proxima cognatione attingere, & a miasmate pestilenti, per atmosphaeram valde diluto, & quodammodo inertı reddito, produci videntur.

Pestis cum nullo alio morbo tantam similitudinem habet, ac cum febre petechiali, adeo vt, nisi in peste lenta bubones & carbunculi adessent, hanc ab illa, non facile distingueres. Imo contagii petechialis, quando populariter grassatur, cita propagatio & mortalitas summa, suspicionem pestis subinde mouet. Durante bello Prussico, non semel euenit, vt in pagis vel oppidis, pro Nosocomiis militaribus designatis, ex oborta febris petechialis epidemia, non tantum milites, sed etiam incolae, apud quos cumulati decumbebant, non secus, ac a vera peste, cladem insignem paterentur. Mense Maii, anni MDCCLXXXIII. Moscuae, iussu Gubernatoris generalis, carcerem magnum (ostrog nominatum), visitauı, vbi mortes ex febre petechiali numerosae, terrorem pestis rediturae incutientes, subito inualuerunt; remotis vero eius causis, breui omnia in meliorem statum perinutabantur. Differt tamen febris petechialis vulgaris, ab illa quae pestem anteuertit, in hoc praesertim puncto, quod in hac posteriori, bubones iam & carbunculi, saltem in quibusdam aegrotis prosiliant, quos in priori, vtcunq; perniciofa, nunquam obseruauı. Nam intumescencia parotidum, & metastases gangraenosae interdum prouenientes, hic in censum venire vix possunt, vti sub exper. XIV. iam monui. Nec contagii disseminatio in quoscunq; indiscriminati, vel vltra locum affectum fieri solet, sed sublatis causis plerumq; sat manifestis, aut penitus cessat, aut rarior omnino euadit. Videtur itaque miasmatis februm petechialium vulgariuı indoles, pestilenti prope quidem accedere; ast in hoc multo subtilius, acrius & penetrantissimum, non solum humores lymphaticos & oleosos, sed etiam adipem ipsum, peculiari propensione infectari & labe sua insicere.

Aagri-

Aegritudines illae leuidentis, quae in vigore pestis tam vulgares sunt, non vero luem semper prouocant, haud obscure arguunt: inissima pestilens, quamuis debillimum, causam earum remotam esse. Nam aliàs vix tam frequenter comparent, & omnibus rite pensatis, euidenter apparet, eas ab acrimonia acida originem suam ducere. Ardores urinae; dolores rheumatici; sensationes dolorosae in antiquis sedibus apostematum & haemorrhoidum; pustulas lymphâ acri scatentes; exco-riationes digitorum pedis; exanthemata purpuracea sine febre, & pollutiones nocturnae insolitae, quid aliud indigent? quam acrimoniam humoribus inductam, quam natura hinc inde deponit, & dum perspiratio iam vitata est, per vias succedaneas foras eliminare satagit. Furunculi nucleis suis induratis, adipem jam ipsum, vim coagulantem miasmatis, saltem localiter expertum fuisse, testantur. Acrimoniam vero hanc acidam, & consequenter eiusdem, ac miasma pestilens naturae esse, omni dubio caret; & ne in assertionem hac probanda diffusus sim, praesentissimum, in affectionibus hisce, si quae curationem poscunt, e. g. ardores urinae, dolores rheumatici, exanthemata &c. vel ex absorbentibus solis, vel cum rheo commixtis, aut alcalinis demum remediis leuamen, non simplici vice allatum, pro ulteriore demonstratione sufficiat.

Notum est, pestem non semper ita plenarie finire, vt nec vestigia post se relinquat; sed per saepe, quando caute lae rigorosissimae negliguntur, vel stricte obseruari non possunt, denuo recrudescere, vel saltem sporadice hinc inde propullulare; aut denique sub aliorum morborum sat perniciosorum larua, energiam suam, quamuis jam multum obtusam, exerere. Eius sane soboles, febres illae acutissimae pestilentiales, re-et intermittentes & purpuraceae sunt, quae furore luis quamuis cessante, in locis antea infectis, subinde inualescunt, & in viciniam sese exsinuant (cfr. Hist. pest. & exper. X.). Quamuis criteriis pathognomonicis, bubonibus puta, carbunculis & maculis vt plurimum ca-

reant, & sub diuersa a peste facie, cursus suos absoluant; nihilominus contagium euidens; symptomata plurima consimilia; perniciosissima, nisi eodem fere modo, ac pestis ipsa, tractentur, & tandem in pestem ipsam quandoque transitus, si causae occasionales grauiores superuenerint, miasma pestilens debilius, tanquam causam suam remotam, indubie inculcant. Quamprimum pestis vndique in vicinia exstincta, & communicatio omnis cum locis infectis, etiam ex longinquo praeculsa fuerit: tunc illico cessant, nec aliis temporibus epidemiae tales occurrunt. Videntur humores potissimum lymphatici & oleosi, ab acrimonia miasmatis enervata, inquinari, & illud, tunc deinum pinguedinem adoriri, quando perspiratio a quacunque causa penitus suppressa fuerit. Sic, in Congressu pacis Fockschaneasi in cellario aulico, cellis viniis fornicatis multum immorante, pestis ipsa cum signis suis characteristicis prorupit; febres vero mali moris reliquae, sine his grassabantur.

IX.

A miasmate vero efficaciori deducenda erunt phaenomena, quae in periodo infectionis (exper. XVI.) occurrunt, & eius in cute, vel proxime subiecta tunica adiposa, vna cum pingui exhalante depositionem; perspirationem turbatam; ventriculi & intestinorum actionem laesam; lentorem humorum, & relaxationem successiuam totius contextus cellulosi manifesto indicant.

Quod miasma, quamuis fortissimum & creberrime susceptum, non semper inficiat, sed quousque totius primarum viarum praesertim ventriculi, & integumentorum communium, illibatus perstat, innoxie exhalet, vel saltem per vias succedaneas e corpore eliminetur, iam supra exper. XVII. & consecr. VI. ostendi. Quamprimum vero, salutari
huic

huic euacuationi remorae factae fuerint, tunc ex hac retentione, sequelae, pro varia gradatione miasmatis, aut caussarum occasionalium *), nunc grauiores, nunc leuiores, confessim insequuntur. Ex censu harum posteriorum sunt, quae in periodo infectionis, furtim quasi inreptant, & fallaci sua lenitate imponunt.

Dolores illi vagantes (exper. XVI.), ab acrimonia miasmatis caustica, neruos in contextu celluloso externo obuios arrodente indubie producti, tunc demum plenarie cessant, quando in parte quacunque cutis maculae, & subinde fugillationes **) quasi ampliores, vel carbunculi oboriuntur, aut glandula quaedam in tunica cellulosa iam intumefacta fuerit; nec amplius redeunt, quamuis infectus in consortio summe pestiferorum versetur. Videtur itaque, etiam quod nouum admittitur contagium, nunc jam liberius in contextu celluloso moueri, & tanquam in partes minus resistentes, versus loca haec affecta, transferri & colligi. Depositionem vero hanc, non tam miasma solum, utpote subtilissimum, sed praesertim pingue exhalans cum eo intimius coniunctum efficere posse, palam est (cfr. consec. V.). Ariditas quoque macularum latiorum (exper. XVI.), vlcerumque in ipso exordio infectionis (obs. III.) flatim inducta, oscula vasorum perspirantium, & praeprimis ductuum pinguisferorum obstrueta, euincit.

B b 3

Per.

*) Caussae hae occasionales diuersae admodum esse possunt, e. g. errores in diæta & reliquo regimine grauiores; contagii vehementissimi iterata admissio; affectus animi grauiores; dispositio ad miasma recipiendum apta &c.

**) In matrona illustri, ab applicatione corticis *Daphnis mezerei* Linn. (Garou gall.), in brachio, altero die, non solum maculae fuscae circumcirca, sed etiam in tunica albuginea oculi eiusdem lateris, ecchymosis nigerrima, eidem quam in peste vidi simillima, sed sine febre & aliis symptomatis oboriebantur. In alia sed magis repleta domina, crusta sphaerulosa, tanquam carbunculus humidus, ex eadem causa, loco inflammationis exspectata, excitata fuit.

Perpirationis negotium, in periodo infectionis turbatum esse, unico illo argumento, & quidem ni fallor, sat ponderoso, probari potest, quod tota quanta morbosa facies, illico in sanitatem integram permutetur, quamprimum perspiratio per sudores restituatur. Pallor; habitus torosus quasi leucophlegmaticus, torpor & lassitudo corporis; ad somnum proclivitas & sic porro, certe nihil aliud, quam accumulationem humorum, per transpirationem excernendorum, eorumque in cute & cellulosa stagnationem significant. Quod vero periodus infectionis tam inaequalis durationis sit, adeo ut in quibusdam per plures septimanas protrahatur, in reliquis vero gradatim, usque ad perpaucas solummodo horas, pestis ipsius insultum antevortat, alia omnino ratio vix reddi potest, quam perpirationis nunc totalis, nunc successiva cohibitio, & eius versus interiora diversimode effecta propulsio. Sic, excitato spasmo cutis generali a terrore (exper. XXVI.), aut ventriculo ex repletionem nimia atono facto (hist. morb. VII.), pestis acutissima inopinato oborta fuit. A relaxatione cutis per vapores calidos, & praecipuis balnea, pestis acuta accersitur (exper. IV.). Non itaque penitus suppressam, sed imminutam vel vitiose saltem procedentem perpirationem, periodus infectionis, in longum protracta praesupponit. Potest quidem excretio haec tam necessaria, partialiter solum impedita esse, & in reliqua superficie corporis quomodocunque protrudi, e. g. quando jam sugillationes & intumescitiae glandularum adsunt; aut materia perspirabilis vitiose & imperfecte, per sudores pedum, urinas acres & alias vias succedaneas euacuari. Vuguen cutis in hoc statu praeternaturaliter auctum, quod non nisi pinguis exhalantis, in poris cutaneis accumulati, & in magma viscidum fatiscantis productum esse potest, excretionis huius summe necessariae vices quodammodo explet, & in pestis acutae primordio copiosissimum esse solet, uti in me ipso & aliis toties observavi. Pocillator coffeae aulicus, qui nobis Moscuae in Palatio Imperiali diuertentibus, mane quodam potum hunc porrigebat, sanum se omni-

no credit, quamvis carbunculus in gena enascens, & insimul tota facies quasi butyro illinita resplendens, ab omnibus conspiceretur. Sordes illae copiosissimae, quae vna cum sudoribus salutaribus prodeunt; vel qui corporibus pestiferorum, praesertim extremitatibus eorum adhaerent squalores, non nisi ab vnguine cutis deriuari possunt.

Vulgaris obseruatio est, primas vias confestim labefactari, & actionem earum laedi, quando perspiratio a quacunque causa impedita aut suppressa fuerit. Consensus hic valde notabilis, inter ventriculum inprimis & integumenta communia etiam ex Anatomia illustrari potest. In peste omnino tam euidentis est, vt omnia facile phaenomena, ex illo fonte, prono alueo fluere videantur. Certe, quamdiu tonus ventriculi & perspiratio, in statu sano, vel ad minimum ei proximo permanent, non multum ab infectione timendum, & in hisce duabus conditionibus obtinendis omnes cautelae prophylacticae speciales conspirant (cfr. exper. XXX). Primae etiam in periodo infectionis a sanitate aberrationes, vtut leuidentis, ventriculi tamen & intestinorum actionem successiue languescentem produunt; nam perspiratione partialiter solum vel vitiose procedente, appetitus ciborum sensum minuitur & tandem penitus prostratur; moxque nauseae, gustus deprauatus, flatulentiae, & alius febris succedunt. Nec dolores capitis grauantes, & subinde lipothymias irregulariter reuertentes aliam causam agnoscere, vel exinde patet, quod ab analepticis & stomachalibus remediis tollantur, aut saltem manifeste subleuantur. Haec omnia atoniam primarum viarum (praecipue ventriculi), in periodo infectionis iam incipientem, ita clare (ni omnia me fallant) commonstrant, vt vteriore probatione haud opus sit.

Perspiratione itaque diminuta, vitiata, tandemque suppressa, & atonia primarum viarum inducta, lentor in humoribus oleosis, consequentia naturali, oboritur, hocque eo magis, quia & miasma pestilens verosimiliter acidae indolis est, & prima ventriculi debilitati sequela, in acrimoniae acidae productione consistat. Ab acrimonia vero aci-

da

da viscositates in corpore progigni in confesso est. Hinc ergo elucescit, cur oscula ductuum pinguiserorum perspirationi dicatorum, in periodo infectionis sensim obstruantur; sudor elicitus glutinosus sit; vnguen cutis iusto copiosius, superficiem cutis obfideat; salua & reliqui humores, vel tantillum oleosa indole praediti, lentescant; mucus viscidus linguam contegat & os impleat; aluus pigrescat; saburra pituitosa tam copiosa in ventriculo breui producatur, & excrementa alui consistentia simili gaudeant.

Relaxationem denique contextus cellulosi ab hisce causis productam, intumescencia oedematosa praesertim in facie conspicua; pallor & laxitas integumentorum communiū; linguae moles increscens; inflatio abdominis & obstructio alui pertinax mox insequens, abunde demonstrant.

X.

Vt obstructio haec materiae perspirabilis adhuc mobilis, per sudores salutare tollatur: humorum versus peripheriam corporis moderatus propulsus, & ventriculi robur restitutum, requiritur.

Veram & vnicam, in periodo infectionis, indicationem in eo positam esse, vt nimirum recrementa pinguis exhalantis, cum miasmate pestilente intime coniuncta, viscosa, & canales excretorios cutis obstruentia, quantum adhuc mobilia sunt, quanto citius exturbentur; & natura mali hucusque a me exposita, & quam maxime, experientia irrefragabilis, extra omnem dubii aleam ponunt. Nulla sane alia salus, in periodo infectionis praesertim prouectiore, quam quae ex perspiratione restituta, & quidem facillima citissimaque, redundat; ita vt nullus dubitem asserere, maximam partem pestiferorum seruari posse, dummodo mediis hunc in finem conducentibus, tempestiue vterentur. Testan-

tur hoc perro, omnes facile hifloriae peftium, ab autoptis ingenue confignatae: imo, infenfiffimi methodi diaphnoicae aliàs ofores *), praefertiam eius in peffe confiteri coguntur. Multum tamen authoritati eius exinde detractum fuit, quod, aut intempeftiue, dum jam infarctus materiae perfpirabilis in ftatu prouectiori tenacior & profundior, euacuationem eius impoffibilem redderet, tentata, aut media quaeſunque, faepiffime praepoftera, ad fudores quomodocunque extorquendos, tumultuarie & fine delectu vſurpata fuerint. Nam, maximum ſane, inter fudores falutares & colliquatiuos, difrimen intercedit. Illi tepidi, h. e. ex ſuperficie cutis incaleſcente & naturaliter rubente prodeuntes, vniuerſales, copioſi, viſcoſi, acidum ſpirantes, reſerationem canalium perfpirantium obſtuctorum factam, materieique perfpirabilis ſtagnantis & corruptae expulſionem; hi vero vtplurimum frigidi, partiales, tenues & nullum ſere odorem ſpargentes, non niſi diſſipationem violentam partium aquoſarum, magmate obſtructo reſiduo ſolidiore tantum effecto, indicant. Hinc itaque ratio patet, cur ſudorifera in principio ſolummodo peſtis, quouſque materies obſtructa adhuc mobilis eſt, effectum optatum edant; inpoſterum jam, non ſolum inutilia ſed noxiã futura. Terminus mobilitatis huius non ſemper facile determinari poteſt, quia tot circumſtantiae diuerſiffimae concurrunt; hoc tamen certum eſt, quod per totam periodum infectionis, ſubinde ſat in longum protractam, in peſte acuta per nycthemeron ſere, & in acutiſſima conſeſſim poſt euacuatum ventriculum, ſudoriferis locus detur; nunquam vero in peſte

lenta,

*) Fuerunt haud pauci, qui methodum hanc, ſchediaſtate a me promulgatam, tanquam ſyſtematis modernis minus conformem, & venerabilem antiquitatem (vti contumelioſe loqui amabant) redolentem, aſpernabantur. At vnus horum, nunc jam e viuis ſublatus, in Noſocomio peſtiferiali ipſe infectus, nihilominus ad ſudorifera, tanquam ſacram anchoram illico conſugit, & ſe eorum ope a periculo mortis creptum fuiſſe, poſtea palam confeſſus eſt.

lenta, quamvis jam in ipso horrore vel brevi post exhibita fuerint, effectum salutarem prodixerunt, nec maior corporis prouocatus, ullam utilitatem praestitit.

Quantumvis vero materia perspirabilis. obstructa adhuc per se mobilis sit, non tamen per emunctoria in cute jam jam infirmata patentia, sponte sua euacuetur, nisi impulsus sanguinis moderatus, oscillationem arteriolarum, in cellulis cutis & tunicae adiposae conterminae finientium, jam languentem aut penitus deficientem, hincque liberam in iis circulationem, & contextus cellulosi tonum labefactatum, restauret. Hic vero impulsus regularis & modum haud excedens, absque ventriculi actione redintegrata, vix produci, imo, omnis successus, a constitutione eius emendata, pendere videtur. Nunquam enim sudor salutaris, quamvis fortissimis mediis coactus, in, ventriculi debilitate, laborantibus (nisi eam insimul, corrigere contingat), sed e contra colliquatius, a relaxatione totius compagis cellulosae ortum suum trahens, prorumpit. Hinc itaque intelligi potest, cur sudores per calorem externum & nominatim balnea prouocati, quamvis profusissimi, tantum abest, vt profuerint, quin perniciem citam semper attulerint (exper. IV.). Similiter se res habet cum remediis ineptis, vtpote calidis, valde stimulantibus, fermentationi subiectis vel opiatis. Sic nimius vsus spirituosorum & allium inconsultius deuoratum, pestem acutissimam prouocant (exper. XVII. XXXII.). A remediis variis calidioribus e. g. essentia alexipharmaca St. scordii, elixirio proprietatis & sic porro successus sperati, rarius obseruati fuerunt; imo ipsa theriaca veneta saepissime fesellit. Potiones variae calidae ex vegetabilibus diaphoreticis, raro per se, quamvis copiose ingestae, sudores sufficientes prodixerunt; sudoriferis vero efficacioribus, modice & sensim superbibitae, effectum horum perbelle adiuarunt.

Optima ergo in periodo infectionis media censenda erant, quae orgasmum sanguinis modicum excitare, & hoc ipso, deobstructionem vasorum

vaforum minimorum, tam ventriculi, quam contextus cellulosi omnis in effectum datur; acrimoniam acidam corrigere; tunicas ventriculi stimulo conuenienti leuiter irritare, tonumque eius labefactatum restituere valent. Certe aliter vix explicari posse crediderim, cur, motus corporis solus, contagium per sudores expellere potis sit (exper. XVII.); cur sudores in initio pestis acutae facillime procedunt (exper. XXI.); cur absorbentia imo alcalina summa, effectus laudabiles produxerint, (exper. XVII. experim. III. consect. I.); cur sal culinare leuiora infectionis indicia tollat (hist. morb. V.); cur spiritus nitri dulcis, liquor anodynus mineralis H. potus spirituosus modice sumti; acetum & baccae oxycoccos in periodo infectionis, virtutem tam praeclaram ostenderint (exper. XVII.) & denique quare roborantia imo adstringentia non tantum in principio, sed toto decursu pestis, tam euidenti vtilitate sese commendauerint (exper. XIX. XXI.).

Nescio, an vllum aliud medicamentum, dotibus hisce requisitis tantopere polleat, & experientia vberriana sese aequae probauerit, ac vulgatum illud quondam, nunc fere obsoletum, *mixtura simplex* siue *spiritus diatrion* *), dictum. Tria illud, vti notissimum, componunt ingredientia, ex quibus spiritus theriacalis & tartari, fibras ventriculi blande stimulare; glutinosa incidere; cordis & sanguinis motum languescentem leniter incitare, humoresque versus peripheriam corporis propellere valent; spiritus vero vitrioli vi sua adstringente, tonum ventriculi emendando & restituendo, virtutem ei principalem conciliare videtur. Vti nunquam fere non, diaphoresin & sudores expectatos producit; ita quoque, si subinde largiori vel repetita dosi propinatum fuerit, haud

C c 2

noxium

*) In Pharmacopoliis nostris, quatuor eius compositiones proflare solent, nimirum: *mixtura simplex rectificata* vel non *rectificata*; vtraque iterum, cum vel sine camphora. Rectificatam vti magis efficacem communiter adhibere soleo, & quidem sine camphora, quia virtuti huius vtut decantatae parum tribuo, & ob odorem gustumque ingratum plerisque aegrotis haud arrideat.

noxium se praebuit, adeo vt nulla ex eius vsu incommoda a me animaduersa sint.

Quia materies perspirabilis in periodo infectionis, in variis subiectis, inaequali omnino gradatione obstructa, & elater fibrarum tam ventriculi quam contextus cellulosi, in initio adhuc parum fractus sit: haud obscure intelligi potest, cur, etiam varia alia remedia tam simplicia, quam composita, subinde in leuiori statu, non omni successu caruerint, quatenus nempe indicationibus supradictis, saltem partialiter satisfacere valuerint. Natura namque sibi quodammodo adhuc constans, vel tantillum adiuta, re operationem sanitoris omni nisu molitur. Leuissimam omnino infectionem, & vires vitae non multum labefactatas praesupponit, quod media imbecilliora, e. g. motus corporis solus, spiritus Mindereri, spiritus nitri dulcis, liquor anodynus mineralis H. vel manifeste dubia e. g. theriaca veneta, phosphorus, balsamus de Mecha, puluis Jameſii &c. interdum effectus salutare produxerint. Vti vero in statu prouectioni illa jam non sufficiunt, ita quoque haec, toties non solum perperam, sed euidenissima cum noxa tentata fuerunt. Consultius itaque semper duxi, posthabitis hisce, aut tanquam minus efficacibus (scopo tamen adiutorio in subsidium tractis); aut euidenter dubiis, solam mixturam simplicem, vtpote medicamentum innocenissimum, omnibus indicationibus satisfaciens, & effectum suum, cum exoptata euphoria indubie producens, in statu prouectiore, in usum vocare.

XI.

Symptomata, pestem lentam (exper. XVIII.) concomitantia: materiae perspirabilis virulentia miasmatis inbutae, versus contextum cellulosum internum deriuationem; infarctum & tandem colliquationem humorum, manifeste arguunt.

Periodi infectionis, in quamcunque pestis speciem tranſeuntis, terminum, febrem per ſua ſigna ſeſe manifeſtanti, poſui (exper. XV.); illamque haud infequi, vel ſaltem retardare, ſi *contextus cellulofus interni* & praefertim ventricoli elater, aut illibatus perſtet, aut diminutus quamvis, miaſmatis tamen, ex viſceribus nobilioribus, verſus *externum* propulſioni, adhuc ſufficiat, exper. XVII. & conſect. VI. oſtendi. Hoc fundamento ſtabilito, haud incongrue ſequi videtur, febris & conſequenter peſtis ipſiſſimae cauſſam proximam, in tono, contextus cellulofus interni, plus minusve labefactato, & hinc ex lege naturae effecta, materiae perſpirabilis, miaſmate peſtilentiali imbutae, verſus viſcera nobiliora, deriuatione, vnicuique quaerendam eſſe. Nam quamprimum ei exitus, aut per conſuetas aut ſuccedaneas vias penitus denegatus fuerit, & accumulatio in integumentis communibus nondum multum relaxatis *), haud interrupte procedat, neceſſe eſt, vt hiſce tandem reſiſtentibus, aut ſenſim vti in hac lenta, aut derepente, vti in acuta & praefertim acutiſſima, per cellulas vndique inter ſe communicantes, vltterius protrudatur; & quidem verſus illa loca, vbi reſiſtentiam minimam oſtendit. Haec vero diſpoſitio, nullibi tam apta, & tam late patens, ac in toto ambitu duplicaturae peritonaei, praefertim meſenterio, tractu

Cc 3

vaſo-

*) Quando acrimoniae diuerſae, in relaxatis integumentis communibus ita colliguntur, vt eorum verſus interiora protrufio amplius non efficiatur, tunc febris proſus non excitatur, aut jam ardens breui exſtinguitur. Leucophlegmatici, vt unque infectioni expoſiti, ab ipſius tamen peſtis cum febris inſultu, immunes reſtant. In podagra, rheumatismis variis, praefertim odontalgia, res notiffima eſt, dolores minui, & febrem ceſſare, quamprimum tumor oedematofus, in regione loci affecti apparuerit. Curavi Anno MD' CLXX in caſtris non procul a Danubio poſitis, famulum Praefecti cuiuſdam militum, a ſcorpione, in digito morſum. Febris extemplo validiſſima, cum tenſione ſanuae dolorifica totius manus, oboriebatur. Repetita vero ſaepeſ embrocatione tepida cum oleo oliuarum & ſudorificis quoque propinatis, manus tota quanta oedematole intumuit, dolereſque vna cum febre breui diſparuerunt.

vasorum maiorum, sedibus gangliorum, tunicisque intestinorum & praecipue, ventriculi, locum habere potest. Laxitas namque telae cellulosae (vbi in administrationibus anatomicis per inflationem abunde conspicitur), in cavitate abdominis summa, eiusque a pinguedine si omentum excipias, fere vacuitas, & compressio partium vicinarum aequalis, lenis, facileque in omnes dimensiones cedens, receptioni huic appropriae fauet. Quod denique laxitas haec naturalis ex aduentu materiae huius peregrinae, acrimonia sua nervos vellicantis, obtundentis & affluxum humorum producentis, confessum adaugeri, imo in atoniam tandem degenerare debeat, res ipsa loquitur.

A materiae itaque peccantis, hucusque in integumentis communibus accumulatae, nunc vero versus contextum cellulosum internum, impulsioni eius sensum obsecundantem, derivatione, repetendi erunt, horrores & tremores illi interdum violentissimi & in longum protracti. Habitus cutis externae, ex vngvine cutis in periodo infecti nis viscidus, tumidiusculus, & quodammodo rubens, nunc de repente siccus, striclus, pallidus & quasi extenuatus fit; certo indicio, humores hic hospitantes, alibi transmigrasse. Natura laessita, perturbationes oeconomiae animalis, ex derivatione hac inevitabili summas, auertere studens, omnes quidem vires intendit, quo frequentiore & validiore cordis motu, humores aduentitii, & mole & acrimonia tantopere nocentes, ex visceribus nobilioribus, quantoocyus, versus antiquam sedem propulsentur; sed lentor eorum, & praesertim elater contextus cellulosi interni jam fractus, obices insuperabiles ponit, quominus circulatio libera, & aequilibrium vasorum tam inquam externorum in totum restitui possit. Hinc calor externus, frigus febrile excipiens, in hac peste lenta nunquam magnus, sed vel naturalis saltem, vel ei multo inferior, pulsusque exilis, irregularis & quadoque intermittens obseruatur. Turbas vero has, non a sanguine acri vel inflammata excitari, praeter reliqua signa, absentia urinis, & urinae crudae indigent (cfr. consecr. III.). Ex oppilatione porro

porro cellulosae internae a materia aduentitia producta, naturali sequela omnes se- et excretiones humorum laudabilium, in locis affectis praepediente, explicari potest, cur; appetitus omnis ciborum, statim ab ingressu febris tollatur, & nausea succedat; gustus vero deprauatus, conspurcatio linguae & viscositas oris, in periodo infectionis jam incipientes nunc incrementa subita capiant.

Infarctum vero, seu obstructionem jam jam fixam & profundioram, materiae peccantis *), in toto contextu celluloso, vi miasmatis subiecto, nunc stagnantis & incrassatae, factum, omnia euincunt symptomata, quae primis morbi diebus infestant: Calor febrilis, ex initio jam modicus, sensim vero decrescens; vires vitae in quamplurimis subito labantes; abiectio animi; insensibilitas corporis; aluus conslipata; intumescencia abdominis; substantiae bubonum & carbunculorum indurescentes, nec circumcirca inflammatae; pinguedo in cellulosa lutescens; delirium &c. certe, circulationem in toto contextu celluloso plus minusue inhibitam; neruos cutis a tenacitate materiae obstroentis compressos & sensatione fere priuatos; se- et excretiones turbatas, relaxationem telae cellulosae insignem, profundamque corruptionem pinguedinis in ea contentae, commonstrant.

Quod humores infarcti, utcumque tenaces, incidantur, resoluantur, & euacuationi apti reddantur, quando a quacunque causa, motus

*) Materia peccans pestilentialis, in principio periodi infectionis, pestis acutae & in acutissima aeris & mobilis, non nisi pingue exhalans cum miasmate intimius coniunctum, retentum & successiue incrassatum esse videtur. In statu vero prouectiori periodi infectionis, pestis acutae & in peste lenta, reliquam quoque pinguedinem, quousque a miasmate polluitur, in consensum trahi, post secessum particularum oleosarum a se inuicem in magna mucosum resolui, per contextum cellulosum jam aegrius moueri, acrimonia vix sensibili gaudere, & tandem in serum fauiscere, per omnia symptomata haud obscure patet.

tus intestinus, in massa eorum excitatur *), in conuictio est. Jam vero ex confectariis III. & IV. patet, miasma pestilens oculos tantum humores appetere, quibus proprium est, sub certis conditionibus, compage eorum intimiore destructa, motum intestinum quasi fermentantem subire; haud obscure itaque intelligi potest, cur, colliquatio materiae peccantis, in contextu celluloso stagnantis, jam primis morbi diebus incipiat, & nisi causa efficiens remoueatur, vsque ad mortem inualecendo procedat. Primum eius indicium, vomitus saburrae aeruginosobiliofae, secundo, tertio imo quarto adhuc morbi diebus, inordinatum reuertens, exstat. Quamprimum vero, diarrhoea **), symptoma hoc, si quod aliud, mali ominis, obstructioni alui, hucusque pertinaci succedat, prima illa euacuatio penitus cessat. Videtur, materia peccans, in mesenterio infarcta, colliquationi praecipuis obnoxia esse, &

reliquis

*) In Nosocomio generali Moscuensi militum vidi, qui jam per plures annos, steatoma maximum, quod vnquam viderim, in dorso gestauit, & quamuis caeterum sanus, ad seruitium tamen hoc ipso ineptus reddebatur. Quia operatio vix locum habuit, suasi, vt extractum Saturni cum mica panis albi in forma cataplasmatum tentaretur. Obstopui fere, quando post breue temporis intervallum mihi referretur, tumorem hunc enormem, simplici hoc remedio penitus dissipatum, & materia u albam steatomatis, sensim per aluum, optimo cum euentu euacuatam fuisse.

***) In sectionibus numerosis, quas ad eruendas causas proximas, diarrhoeae castrensis habitualis, summe destructivae, & huic in peste lenta, valde conformis, durante bello Prussico, in variis Nosocomis militaribus institui, praeter complura alia phaenomena variantia, sequentia constantissima apparuerunt. I) Omentum, telae araneorum instar tenuissimum, versus ventriculum contractum, & omni pinguedine orbatum. II) Ventriculi, intestinorum & mesenterii laxitas & distensio summa, ita vt saepissime, valvulae intestinales, praecipue coli, penitus oblitteratae cerneantur. III) Omnes ramificationes venae portarum, immensum ampliatas, cruore etiam in quam maxime emaciatas repletas, dum reliqua vasa sanguifera fere inania essent.

reliquis e tergo prementibus humoribus *), ex tota cellulosa successive euacuandis, viam parare. Certe, extenuatio vniuersalis corporis, quantumvis repleti & torosi breui insequens, hoc probat. Sanguis pallidus & fere aquosus, ex incisis vasculis sanguiferis, in sectione bubonum subiãde, per integrum nycthemerum lente stillans **), attenuationem eius summam, & quamprimum particularum oleosarum ex eius crasi absentiam, nequaquam vero putridam resolutionem, euincit; & ex hac penuria pinguedinis circulantis, rationem vnicè deriuandam esse puto, cur diarrhoea pestilens tam tumultuarie procedat, & multo citius, quam aliàs solet eneruet & jugulet.

XII.

Ergo, remedia, quae deriuationem materiae peccantis, ex contextu celluloso externo versus internum, cöercere; tenacitatem eius jam infarctae incidere, tonumque partium affectarum, emendare & restituere valent, in peste lenta, indicata sunt.

Pestis lenta, quamuis symptomatis minus vrgentibus stipata sit, & prae acuta & acutissima, primo intuitu facilior appareat, reapse vero peri-

*) Humores in catharsi vehementiori excretos, ex pinguedine resoluta, magnam quoad partem consistere, vel exinde concludere licet, quod post paucas horas, e g. in Cholera, facies ipsa, vna cum reliquo corpore ita colabatur, vt vix amplius dignosci possit patiens; quod non nisi a subitanea euacuatione adipis, cuti & musculis aliis habitum naturalem conciliantis, fieri posse crediderim.

***) Consimilem sanguinem in serum fatiscentem, cachectici, hydropici, & acrimonia acida insigniori laborantes, in venis suis gerunt, & stillicidium ex vasa vasculis inflictis, quamuis minimis, semper aegrius, quam in aliis, sanguine, quoad crasin illibato & manifesto pingui, gaudentibus, compefcitur.

periculossissima est. Nec ratio e longinquo petenda erit. Nam materies peccans, in periodo infectionis (quae in reliquis pestis speciebus multo breuior, aut nulla praecedere solet), longius protracta, tenacitatem multo maiorem induit, profundius radicitur, & quod caput rei est, tonum contextus cellulosi & ventriculi sensim frangendo, conamina naturae postmodum irrita reddit. Sudorifera, quae in periodo infectionis & primordiis caeterarum pestis specierum, tam luculentis documentis sese commendant, hic incertae iam utilitatis sunt; quin si ferius & incautius repetantur, magis nocere quam iuuare visa sunt.

Excitantibus sane & roborantibus sed appropriatis & efficacioribus opus erit, quae ad tantum hostem propulsandum, omnes vires vitae euocent, vt materia peccans, sub horroribus praesertim, versus interiora violentissime protrusa, quantocyus iterum versus contextum cellulosum externum amandetur; saltem decubitus & infarctus eius grauior, relaxationem elateris cellulosae internae, necessario post se trahens, quoad fieri poterit, impediatur. Spiritus nitri dulcis & liquor anodynus mineralis H. in hoc statu propinati, si non luem fustulerint, morbum tamen protraxerunt, & symptomata mitiora reddiderunt. Spiritus vero vitrioli, imo solutio vitrioli de cypro, quamuis alia omnino praesuppositione a me vsurpata, effectus suos lauabiles vix aliter, quam telam cellulosam corroborando, & infarctui grauiori obuiam eundo, ediderunt (cfr. exper. XIX.). Quod vomitoria, quae in reliquis pestis speciebus, vbi robur ventriculi nondum penitus fractum est, tam proficua esse solent, in hac lenta (vt quoque in febribus malignis proxime affinis) semper euidentissime nocuerint: rationem, in deriuatione materiae peccantis, a simplici hac irritatione, versus contextum cellulosum internum adacta, hincque producta relaxatione eius, & infarctui grauiore, positam esse crediderim.

Ad infarctum tollendum, nulla vnquam medela promptior & efficacior, quam bubonum & carbunculorum suppuratio, quam natura
quouis

quouis modo intendit, afferri potest; nam quamprimum illa comparuerit, febris cum reliqua caterua malorum actutum cessat. Hinc, omnes indicationes medentis, in hunc scopum collimare debent, vt natura nunc imbecillior & fere deuicta, quantum fieri potest, suffulciatur, & impedimenta operationis huius salutaris, pro viribus renouentur. Quia de argumento hoc summe momentofo, in confectario peculiari infra fusius dicetur, sufficeat nunc, quoad reliqua huc pertinentia media, hoc saltem indigitare, quod salia media & roborantia, non solum ex theoria hucusque tradita indicata, sed etiam ab experientia indubia, sat superque probata sint. Priora namque, cellulofam, & praepremis tunicas ventriculi leuiter irritando, materiam obstructam incidendo, attenuando, diluendo & mobilitatem conciliando; posteriora vero, fibras eius corroborando, & elaterem deperditum restituendo, operantur, multisque aliis remediis perperam tentatis, palmam praeripuerunt, ita vt non paucis, in statu hoc, nunquam non per se ominoso, salutaria euaserint.

Quia colliquatio humorum, laxitatem vaforum & telae cellulofae, aut pro causa proxima agnoscat, aut saltem cum illa coniuncta sit: haud incongrue sequitur, non tantum roborantia, sed etiam adstringentia & pro re nata sliptica (cautelis tamen necessariis haud neglectis), requiri, si in statu hoc desperato, auxilio adhuc locus detur. Humoribus nempe, a tenacitate hucusque summa, in resolutionem transeuntibus, & qua data porta, per emunctoria maxime patentia, cum certo vitae dispendio profluentibus, obstacula sufficientia ponenda, & induciis aliqualibus impetratis, reliquis symptomatis occurrendum esse, per se liquet.

XIII.

Pestis acuta (exper. XX.) a lenta, eadem fere ratione ac febris ardens a petechiali, differt. Symptomata grauiora & ci-

tior decursus, vim miasmatis efficaciorē, & materiae peccantis, multo mobilioris, in contextu celluloso, praefertim interno, accumulationes copiosiores innuunt.

Discrepantia pestis acutae a lenta, in sequentibus potissimum consistit. Periodus infectionis ante lentam sat protracta, interdum longissima; in acuta paucarum solum horarum intervallo febris ingressum antevertit, aut subinde ita deficit, ut quoad reliqua sanissimi derepente ea corripiantur. In illa horrores validi, diuturni, calor insequens mediocris saltem, pulsus exilis, facies vix rubens, sitis fere nulla, urinae crudae, debilitas maior, delirium tardius & mitius, vomitus seniores, difficiliore & parciores, maculae saepe ab initio, bubones & carbunculi aegre eleuantur & in suppurationem abeunt, tandemque diarrhoea agmen claudit. In hac e contra, non nisi horripilationes leuiore, febrem multo validiorem praecedunt, quae per omnia fere signa, utpote: ruborem faciei & oculorum insigniorem, pulsum fortiorem & pleniorē, sitim maiorem, urinas saturatiore, vires vitae magis constantes, stas inflammatoriā in bubonibus & carbunculis euidentiorem, vomitum citiorem faciliorem & copiosiorē, haemorrhagias, delirium vehementius &c. maximam, cum febre ardente similitudinem ostendit; dum lenta a febre petechiali difficilius discernitur; tum quoque decursu longiori, & diarrhoea in hac solum occurrente, ab acuta essentialiter differt.

Haud difficile erit, discrimen hoc euidentiſſimum, quod pestem lentam & acutam intercedit, & quod illa in initio pestis fere sola, haec vero in vigore frequentius, & quidem carbunculis humidis ut plurimum stipata, occurrat, a diuersa gradatione miasmatis suscepti, repetere. Debilissimum namque, tono primarum viarum, & totius contextus cellulosi, adhuc quodammodo sufficiente, non nisi sensim in cellulosa externa irretitur, particulis oleosis (quas, forte non tam repente

corrum-

corrumpere valet), commixtum, obtunditur, & effectus suos quamvis perniciosissimos futuros, non nisi pedetentim exserit. Fortius vero, per inspirationem praeprimis, vel per alias vias, in tunicam adiposam mediastrini intractum & illaqueatum, motum intestinum fermentantem, sine mora ibi efficere videtur. Nam prima symptomata, vti: dolor capitis acutus, rubor faciei & oculorum, viscositas humorum oris, & intumescencia linguae, breui ante febris ingressum instantia, congestionem humorum vitiatorum in cellulosa mediastrini, haud medioerem subito factam, clare demonstrant (cfr. conf. V.). Natura quidem laessita, materiam hanc summe nociuam, per febrem excitatam, versus peripheriam corporis confestim expellere satagit, bubonesque & carbunculos producit; aut materiam peccantem per alias vias cum euphoria subinde excernit (exper. XX.); tantum vero abest, vt conatus hi saluberrimi, semper ad finem exoptatum perducantur; quin, si suppetiae non ferantur, deriuatio illuiciei huius pestiferi versus ventriculum, breui insequatur, & ipsa pinguedo omenti, in consensum hunc lugubrem trahatur. Hinc, altero plerumque jam die, nauseae, vomitum breuissimo interuallo praecedunt; saburra vero illa copiosissima, viscosa, aeruginosa & quasi fermentans, quae repetitis vtplurimum vicibus eructari solet, citissimam certe, pinguedinis multae corruptionem indigitant (cfr. conf. II.). Quod materia haec peccans, vtcunque in contextu celluloso interno accumulata, facilius tamen per vomitum euacuetur, nec infarctum tam profundum ac in peste lenta efficiat; sed e contra, maximam quoad partem versus exteriora protrudatur: sine dubio, & mobilitas eius maior, tenacitate nempe, vix dum tam insigni facta, praeprimis vero tonus cellulosae internae, a recentiori vi, nondum tam subito debilitandus, & post euacuationes iterum quodammodo restitutus, facit; dum e contra, in peste lenta, atonia sensim inducta, intentioni huic salutari, obstacula multo maiora opponat. Hinc fit, vt non tantum in initio, sed subinde quoque post vomitum copiosum, sudorifera,

adhuc crisin perfectam, operentur; horrores febriles leuiore; calor externus maior; pulsus plenior, mollior, regularior obseruetur; vires vitae non tam subito decrefcant; bubones fati eleuentur, imo coaceruatio humorum obstruentium superabundans, haud raro periculosa euadat; carbuncolorum limites inflammentur, & delirium multo citius, fortius, imo (quamuis rarissime), furiosum proueniat. A mobilitate quoque hac explicari poterit, cur, grauidae infectae, facillime & fere sine doloribus, pariant, a fortiore vero febris impulsu, haemorrhagiis lethali- bus mox sequentibus afficiantur (obs. IV.); cur excreationes pituitosae, sanguinolentae, in hac tantum pestis specie occurrant, & maculae subinde in agone demum mortis efflorescant (exper. XX.). Infolius ille habitus cadauerum tumidiusculus, pallidus, & flexilitas membrorum, accumulationis materiae peccantis, in contextu celluloso externo, prae lenta largioris, & omnis pinguedinis a miasmate alterationem, indicia luculentissima praebent; nam omnis adeps illibatus, extra calorem naturalem positus, spissescit, aut in sebum cogitur; rancidus vero dissoluitur & mollescit (cfr. conf. II.).

XIV.

In principio pestis acutae, tonus contextus cellulosi fere integer, & materiae peccantis mobilitas, euacuationem eius perfectam, per vias sudoris potissimum, tum quoque subinde per resolutionem bubonum, & effluxum materiae puri analogae ex pene, possibilem reddunt. At, quando in statu prouectiore, altiores jam radices in tunica adiposa figerit; tunc vomitoriis, incidentibus & roborantibus, vna cum remediis externis selectioribus opus erit, quo suppuratio bubonum & carbuncolorum quantum obtineatur.

Quod

Quod pestis acuta, in ipsis eius incunabulis, per sudorifera perfecte tolli possit, tanquam veritatem exploratam in exper. XXI. tradidi. Rationem felicitatis huius tantopere exoptatae, toties rimatus, nullam aliam inuenire potui, quam quod materia peccans adhuc mobilis, a contextu celluloso, elatere suo nondum plene priuato, quaquaersum iactata, in cellulosa externa praecipuis colligi amet, & tunc demum in interiore accumulatur, quando tonus ventriculi jam deficiat; restaurato vero eo, tenacitate incisa, & motu humorum incitatore & liberiore effecto, in sedem hanc appropriatam retrudi, imo per poros cutis in totum expelli. Hisce sane dotibus, necesse est, ut media sudorifera instructa sint, si scopus salutaris attingendus erit; omnia vero reliqua, quantumuis collaudata, vel acrimonia stimulaute & ventriculum jugiter irritante donata, uti ca'lidiora fere omnia; vel fermentationi subiecta; vel opiata; vel relaxantia alia, aut manifeste nocent, aut duntaxat in paucissimis natura robustiore gaudentibus, subinde ex sententia cadunt. Quamuis crisis salutaris per sudores potissimum fiat; interea, moderata bubonum eleuatio, & inflammatio in peripheria carbunculorum, modum haud excedens, saltem pro crisi imperfecta haberi potest, nec praeter prolationem multum mali portendit, dummodo peccata grauiora vitentur, & naturae quodammodo succurratur; hinc, nonnulli sine vlla medela allata vltro conualescunt. Naturam quoque subinde eiusdem perfectam, per resolutionem bubonum, & effluxum materiae puri analogae ex pene, in junioribus & robustioribus emoliri, sub exper. XXI. fusius dictum fuit; & tunc euacuatio haec singularis, sudorum vices supplet.

Quamprimum rubor faciei & oculorum sese subducens, aut illuvies multa vomitu reiecta, circulationis in integumentis communibus impeditae; toni contextus cellulosi infirmati, & deriuationis materiae peccantis, versus ventriculum debilitatum, vberioris, indicia luculenta offerant: tunc non solum inutile, sed jam noxium foret, sudorifera praeser-

praefertim fortioribus amplius insistere; quia natura incassum laessita, noxas grauissimas & fere irreparabiles exinde pateretur. Aliae omnino indicationes nunc formandae & explendae erunt. Nauseae & vomitiones frustraneae, cum magna stomachi oppressione & anxietatibus praecordiorum, vomitorium quidem exposcunt, sed lenissimum, ne ventriculus ex irritatione vehementiore detrimentum capiat, & affluxus humorum maior, alliciatur. Hanc ob causam vitriolum album vomitorium, ob vim salinam & simul adstringentem, prae reliquis emeticis mihi arrisit, & optato cum successu vsurpatum fuit. Si vero reiectiones sufficientes sponte, & vti plerumque contigit, sat libere procederent, a vomitoriis prorsus abstinui; ex propria & aliorum experientia edoctus, nihil boni, sed e contra mali plurimum ex inconsiderata, vel repetita eorum exhibitione, produci. Vt infarctus totius contextus cellulosi, etiam post sat euacuatum ventriculum, per sua signa, utpote: impuritates & intumescitiam linguae, saliuam viscidam, nauseas, absentiam sitis, dolores capitis grauatiuos, deliria &c. euidenter sese prodens, quantum fieri potest, tollatur, eadem remedia, ac in curatione pestis lentae (exper. XIX.), salia nempe media & roborantia optima, praesertim spiritus vitrioli, ex iisdem indicationibus propinare solebam, & vtilitatem tam manifestam praestantur, ut ex peste acuta decumbentibus, vix multi desiderarentur. Verosimiliter, liquor nitri fixus, quo Chirurgus quidam primarius, tantopere, nec frustra utebatur (experim. III.) non nisi virtute sua antacida, incidente & resolvente, tam fauste operari potuit.

Quousque tonus ventriculi & reliqui contextus cellulosi interni, adhuc aequaliter subsistens, materiam peccantem, versus telam cellulosam externam saltem partialiter propulsare valet, res pestiferorum, nondum in desperato loco positae sunt; nam visceribus nobilioribus, ab oppressione lethifera quodammodo subleuatis, actiones corporis summe necessariae, saltem quomodocumque peraguntur, & interea exoptata bonum

bonum & carbunculorum suppuratio procedit, qua facta, omnia acutum in melius mutantur. Si vero euenit, quod congestiones *) materiae peccantis iusto copiosiores, metastases haec summo cum discrimine exaggerent, tunc illae dissipari, & laxitas cellulosae localis, repercutientibus & adstringentibus externis, emendari debet. Patet ergo, cur, acetum, extractum saturni, creta, & coagulum lactis coctum, in intumescencia extrauagante bubonum, & inflammatione carbunculorum, cum impetu latius serpente, compescendis, tam proficua fuerint.

XV.

Symptomata pestis acutissimae (exper. XXII.) anomala & praeter modum vehementia, contextum cellulosum internum, elatere suo, a miasmate derepente priuatum, relaxatum, & deriuationem humorum tumultuariam, versus viscera nobiliora factam, indigitant.

Vtut, pestis acutissima ab acuta diuersa omnino, primo intuitu appareat, reapse tamen, easdem causas proximas, sed multo violentiores, & summo cum impetu ingruentes, agnoscit; ita vt non nisi summus eius gradus reputari possit. Elater namque cellulosae internae, in acuta successine labefactatur, & vsque ad finem, saltem quodammodo, perstat; in acutissima vero, quam ocyssime deperditur, & in atoniam perfectam transit. In illa, maxima forte miasmatis vis, versus cellulosam externam propulsatur, & visceribus nobilioribus aliquales saltem induciae conceduntur; in hac e contra, natura, impulsam hunc salutarem, organo huic scopo inferuenti us inefficacibus redditus, utcumque
summis

*) Congestiones tales enormes, ad parotides & glandulas submaxillares praecipuis fiunt, cuius phaenomeni ratio, sine dubio, in compressione venarum jugularium, a materia peccante, in cellulositate illas ambiente, infarcta, posita est.

fummis conatibus moliatur, nisi obstacula prompte remoueantur, perficere non valet. Hinc illae lacrymae! hinc luguberrima conditio, peste hac acutissima affectorum! Exasperatur malum quouis fere momento, ab accumulatione humorum, versus loca haec supra modum infirmata plenis riuulis affluentium, & acrimoniam illico contrahentium; quo fit, vt natura ad incitas redacta & tandem deuicta, post breuissimum quamvis decursum, succumbere cogatur. Perinde est, si miasma aut recenter per ingesta in ventriculum allatum, aut per inspirationem in cellulosam mediastini attractum fuerit, aut jam dudum in contextu celluloso externo latitans, a quacunque causa efficaciori, huc violenter compellatur, dummodo actio ventriculi subuertatur. Sic, non solum ex manifesta eius, a miasmatis inter manducandum susceptione & distensione ventriculi repentina; sed etiam ex iracundia fortiori, terrore, euacuationibus per V. S. & purgantia, & aliis causis occasionalibus grauioribus, dirissima haec pestis species prouocatur. Horrores, in quibusdam ex initio cum calore alternantes, breui vero in rigorem, vsque ad finem morbi continuatum, abeuntes, deriuationem humorum, versus contextum cellulosum internum, violentam & persistentem; vti reliqua, presso pede insequentia symptomata, turgescencia nempe faciei, oculorum & colli; dolores capitis vehementissimi; delirium furiosum; respiratio anhelosa &c. decubitus eorum, haud amplius loco mouendorum, fixum, designant. Anxietates autem illae summae, distensionem ventriculi atoni, & insensibilis fere redditi, ita certe denotant, vt tota lerna malorum, actutum in melius mutetur, quamprimum copiosius ingesta, & plerumque dum jam reiecta sunt, fermentantia, per vomitum euacuare, remediisque refocillantibus, & diapnoicis, materiam pestilentem, versus exteriora protrudere, contigerit; quae praesentiam suam, per bubones profusientes, quamuis nil mali iam ominantes, manifestare, nequam intermittit (cfr. hist. morb. VII. & VIII.). Confirmat hoc porro analogia, tot aliorum morborum, praesertim contagiosorum,

in quibus anxietates statim ad minimum subleuantur, quando naturae oppressae, quoad expulsionem materiae, ventriculum & praecordia aggravantis, suppetiae feruntur. Linguae ficitas & sitis immodica, non nisi sequelae anxietatum sunt, uti insensibilitas ventriculi, etiam fortissimis remediis aegre auscultans, & debilitas plerumque summa, nunc jam ab initio, nunc sub finem vitae solum inuadens, cum pulsu exili, criteria indubia, atoniae eius jam longe proejectae, & virulentiae misafinatis maximae, praebent.

XVI.

Quae itaque remedia, ventriculum ab onere opprimente liberare, tonum eius amissum restaurare, & materiam peccantem versus contextum cellulosum externum amandare valent, in hac acutissima conducent.

Eadem fere, ac in peste acuta, etiam hic indicationes obtinent; hoc tamen cum discrimine summe momentofo, quod, miseris infectis, certissimis hisce mortis candidatis, quam promptissime, remediis appropriatis & efficacissimis subuenire necesse sit; nam status eorum periculosissimus moram vix patitur. Praesertim anxietati, tanquam symptomati maxime vrgenti, & acutissimae huius individuo comiti, quanto cyus fieri potest, occurrendum est. Hoc vero aliter neutiquam effici potest, quam quod causa eam immediate producens, quam in ventriculi praeternaturali relaxatione, & a noxiis contentis distensione, positam esse, in consecrario praecedente euincere conatus sum, citissime removeatur. Hinc, si vomitus sufficiens sponte non succedit (quod rarissime fit), vomitorium conueniens illico propinandum, & si prima dosis post breue temporis spatium effectum haud produxerit, iteratum imo reiteratum, summam curationis partem absoluit, & quidem eo certius, si patiens breui ante insultum, multa & varia, praepriinis fermentationi

obnoxia ingesserit, & vires vitae adhuc sat constantes fuerint. E contra non solum inutile, sed maxime noxium foret, in extrema jam debilitate, naturam frustra laceſcere, aut si euacuatio jam sufficiens contigerit, remedium hoc violens sine necessitate repetere; nam in vtroque casu, tonus ventriculi certissime magis adhuc infirmaretur, & affluxus humorum eorumque decubitus adaugeretur. Maxima itaque ratio ventriculi habenda, ad cuius robor, quantum possibile redintegrandum, principalem suam curam intendere debet medens, & hoc demum sine (expulsus elevatione, viribus vitae adauctis & reliquis signis facile dignoscendo) qualitercunque obtento, emeticum saltem lenius; quando vomitus nondum praecesserit, porrigi potest. Quia vero tonus tam ventriculi, quam contextus cellulosi interni, hic vehementer admodum fractus, vix ac ne vix quidem tam cito increſcit, vt natura materiam pestilentem peccantem, sine adiumento, sola expellere valeat, quin noua eius accumulatio, & infarctus, etiam post optime purgatum ventriculum pertimescenda erunt; hanc ob causam, & praesertim quia materia haec in malo tam recenti adhuc mobilis est, sudorifera, & quidem fortiora, sed & ipsa vi roborante insinuat praedita, sine procrastinatione ingerenda, & sudor salutaris, modo sub exper. XVII. descripto, eliciendus est. Et si quandoque euenit, quod post primam sudationem, symptomata nondum penitus euanescent, horis circiter XII. praeterlapsis, reliquiae jam in cellulosa externa intricatae, iisdem remediis tuto & perfecte eliminari possunt. Imo rudimenta bubonum, subinde sub ipsa prima sudatione profiliencia & sat dolorifica, nunc simplici fomento aceti, vel emplastro quodam resolvente, proximis diebus insequentibus feliciter dissipantur; nec aliis amplius remediis opus est, dum tonus tam ventriculi quam contextus cellulosi, plus minusue laesus, pristinam integritatem, nonnunquam subito quasi, plerumque tamen paulatim, recuperet.

XVII.

Suppuratio bubonum & carbunculorum, effectum suum saluberrimum, hoc praecipue modo praestare videtur: quod partes emortuas & induratas, a viuis & simpliciter obstructis separando, & materiae peccanti pestilenti opportunam collectionem, in pus transformationem & euacuationem parando, vim vitalem totius contextus cellulosi, infirmatam, restauret.

Quia in peste lenta, & acuta adultiore, nulla alia crisis salutaris locum habet, quam quae per suppurationem, in peripheria bubonum & carbunculorum, ita perfecta consequitur, vt maturatione vix peracta, febris cum tota caterua symptomatum, actutum cesset, & pestiferi e vadis emergant: haud abs re erit, conditiones genuinas, ex obseruatis inter se collatis, inuestigare, quibus datis, exoptatissimum hoc naturae negotium aut promoueatur aut impediatur. Omnium optime succedere visa est suppuratio, in acme pestis acutae, quando febris & eius symptomata mitiora; calor superficiei corporis sufficiens (ad minimum naturalis); tumor bubonum modicus parum rubens, & carbunculorum peripheria, circulo non ultra modum inflammato, circumscincta, separationem a natura intentatam praenunciarent. Nec maturatio tunc multum negotii facebat, quin saepe sponte, aut adiumento mediiorum externorum, emollientium, modice stimulantium, & motum intestinum producentium, ex optato consequebatur. E contra difficillime, & plerumque vix ac ne vix quidem in peste lenta, processit, quando omnia hisce contraria obtinebant, bubones mobiles restabant, haud multum eleuabantur, & contextus cellulosis eos & carbunculos ambiens, mollis, tumidiusculus, pallidus, imo liuescens euasit. Quod eadem ratione etiam in peste acuta euenit, si congestiones versus loca affecta vehemen-

tiores, intumescencias iusto maiores excitarent; quamobrem in hoc casu, ex fomentis, cataplasmatibus, emplastris & unguentis emollientibus, oleosis vel mucilaginosi, praeprimis calide applicatis, perraro effectus exoptatos, sed saepissime irritos imo funestos manifeste vidi; repercutientia vero & adstringentia perbelle profuerunt. Totus rei cardo, in eo imprimis verti videbatur, ut tonus integumentorum communium in locis affectis saltem aliqualis, & ad operationem hanc peragendam sufficiens, superfit, vel si jam infirmatus fuerit, medelis convenientibus quanto-cyus restaurari possit. Quia vero periculum hinc si vllibi a mora summum, nec inaturatio tantopere expetita, semper a natura sola, vel remediis quamvis selectissimis, in tanta angustia temporis, & indole luis premente expectari poterat: ad separationem hanc citius & certius obtinendam, efficacissimum demum auxilium, ex profundis, in peripheria carbuncolorum (nam in bubonibus ob viciniam magnorum vasorum institui haud audebantur), scarificationibus, & immediata applicatione, acrim, roborantium & balsamicorum, petebatur. Nec frustra; nam plerumque, nisi omnis energia naturae quoad tonum restituendum suffocata fuerit, aut aliae circumstantiae periculosae (cfr. exper. XVIII.), obices ineluctabiles posuerint, jam in altera deligatione, vulnusculeorum inflistorum laete rubescentium, in quouis puncto sensibilitas *); affluxus humorum, in tabum vniforme purulentum fatiscientium, copiosus; tumor

*) Physiologi moderni, tunicam adiposam, qua talem, insensibilem adstrunt; quod in statu sano verum esse potest, in morbooso vero, certe non ita. Nam illa cellulosa, quam in vulnere recenti, albicantem & vniuersam, sine vlla doloris sensatione, pro lubitu rescindere poterat, iam post paucissimas horas, praesertim si aeris accessus haud inhibitus fuerit, rubicunda, intumescens, sicior, & in quouis puncto summe sensibilis fit. Mutationes hae, in vulnere abdominis cum protruso omento, maxime notabiles esse solent. Caro luxurians in vlcerebus, ad quamuis vel leuissimam irritationem tota quanta dolens, tunicae omnino adiposae productio est. In carie, sensus osium exquisitus ex hisdem forte causis, producitur.

mor oedematosus, si qui in peripheria aderat, subsidens, & symptomatum maxime urgentium remissio, imo subitanea interdum sublatio, successum exoptatissimum operationis huius leuidentis *) significabant; ita ut, quando pestiferus nondum penitus conclamatus, carbunculis aut solis, aut ut saepe contigit, etiam bubone superaddito, adduceretur, de restitutione eius haud dubitarem; suppuratione enim in carbunculis impetrata, etiam in bubone immediate post insequatur.

Quod inflammationes carbunculorum praecursores, ex solo fomento aceti fortioris frigidiusculo, loco carbonis, in abscessum simplicem subinde mutarentur: hoc itidem robori contextus cellulosi restaurato, adscribi debere, crediderim.

Omnia itaque hucusque tradita exactius pensitata, nullum dubium relinquere videntur: sedem materiae pestilentis appropriatam, in contextu celluloso, praesertim externo vnice quaerendam; & quamprimum eius, in locum suppuratum derivatio, collectio & euacuatio opportune accidat, *vim telae cellulosae vitalem*, iterum reuiuifcentem; conualefcentiae integrae, causam proximam & conditionem sine qua non, genuinam reputandam, esse **).

XVIII.

*) Peste prouecta decumbentes, sensationem valde obtusam, imo fere nullam habent (obs. X. & experim. I.); hinc operatio haec scarificationis, vtpote vix dolorosa, minime, tanquam crudelis, reformidanda; e contra ob utilitatem euidentissimam, summe necessaria mihi videtur.

**) Non possum, quin obseruationem sequentem apprime memorabilem, & mox dicta illustrentem, interferam. Sub finem anni MDCCCLXI. aducebatur in Nosocomium militare, quod in oppido Reineritz, Comitatus Glaziae instructum erat, miles, post diarrhoeam habitualem jam hydropticus factus. Inopinato, huic, inflammatio in parte anteriore superiore cruris, & quidem praecise in ea regione, vbi bubones erurales pestilentes propullulare solent, oborta, in sphacelum abiit. Suppuratione vero in peripheria stabilita, & crusta emortua remota, illuicis insignis lymphae & puris continuo exstillauit. Mox tumor abdominis & oedematosus totius corporis paulatim subsidet; vires vitae quouis die augmentum capie-

XVIII.

Quod venae sectiones & purgantia, in peste tam euidenter nocuerint (exper. XXVI.): hoc, deriuationi materiae pestilentis ex contextu celluloso externo, versus internum, ex vtraque causa, efficiendae, adscribendum erit.

Si verum est, quod miasma pestilens, in corpora, robusto stomacho, gaudentium, nullam potentiam exerceat; vel saltem in contextu

capiebant, & vlcus balsamicis tractatum, pus optimae notae fundens, ad consolidationem properauit, ita vt post quatuor septimanas sanitatem integram nancisceretur. Successus hic insperatus permouit me, periculum facere, anne sanatio haec inexpectata a natura procurata, arte chirurgica imitari possit. Elegi itaque tres aegrotos, a diarrhoea adhuc continuante periculose decumbentes, & par. in iam anasarca laborantes, quibus in eadem regione curis setacea traduxi, quae bis de die, vinguento digestiuo, cum sale ammoniaco & myrrha, acuto, illinita, more solito, in quavis deligatione protrahebantur; diaeta & remediis roborantibus insimul haud neglectis. Euentus voto tam feliciter respondit, vt suppuratione obtenta, diarrhoea de die in diem minueretur; habitus corporis leucophlegmaticus in sanum permutaretur, & conualescentiae iam proximi essent patientes, dum ex mandato misso, Nosocomio valedicere debui. Aestate sequente, anni MDCCCLXII, Nosocomio militari Regiomontano inseruiens, eadem experimenta, eodemque cum emolumento repetii, & insuper a quibusdam Collegis meis, qui methodum hanc primo intuitu paradoxam, ex persuasione tamen mea hinc inde tentarunt, non sine oblectatione animi, postea rescivi, eam optime successisse. Pax, bello huic destructorio finem imponens, solum experimentorum abruptit, nec postmodum opportunitas talis mihi sese obtulit. Nonne curationes illae singulares, per radicem hellebori vel veratri, in medio femore, facta incisione, applicatam, a sismographis etiam autopsis tantopere celebratae, quamuis plerumque ab azyrtis in usum tractatae, assertionem quam mihi probandam proposui, confirmant? Quod nempe suppuratio in cellulosa externa profundiore & loco conueniente quomocumque producta, crisis pestis adultae perfecta, prompta, & vt mihi summe probabile videtur vnica, reputari debeat. Nec alia ratio reddi posse videtur, cur fonticuli, scopo praeseruatiuo, tam belle proficiant.

textu celluloso externo, saepe per insigne temporis spatium, nidulari, eumque, sine valde notabili a sanitate recessu (quousque tonus viscerum nobiliorum, quomodocunque perstat) sat luculenter afficere possit (cfr. exper. XVI. XVII. & confect. VI.); porro, quod natura expulsiōnem contagii intus suscepti, versus exteriora, summo semper nisu affectet, & symptomata nunc leniora, uunc grauiora, tunc demum ingruant, quando conamina haec salutaria ex quacunq; causa frustrentur, vel obices difficiliores iis ponantur (confect. XV.): luce meridiana, nisi omnia in se saluent, clarius elucescit, summam omnium indicationum tam prophylacticarum, quam therapeuticarum, in eo consistere, vt tonus contextus cellulosi, praecipue interni, omni studio & opera data, conferuetur; debilitas vero fors inducta, quantocyus fieri potest, emendetur, omnesque occasiones illam producentes, angue & cane peius fugiantur. In hoc certe puncto, omnia ex obseruatis enascentia corollaria, perfecte collineant, adeo vt nullum de hac re dubium restare possit. Omnes itaque euacuationes, quae massam humorum laudabilium minuerent; vires vitae frangere; circulationem in vasis minimis perimere; affluxum humorum ad primas vias copiosum excitare, & quod caput rei est, tonum contextus cellulosi interni, debilitando, aut prorsus destruendo, materiam perspirabilem, miasmate pestilenti imbutam, ex peripheria versus centrum, h. e. ex contextu celluloso externo versus internum, derivare aptae natae sunt, tantum abest, vt vel minimam vtilitatem in peste promittant, quia detrimenta lethalia procreare debeant. Assertionis huius veritatem, ex principiis physiologicis & pathologicis facillimo negotio probandam, experientia constantissima, in omnibus pestibus, aequali modo stabilita, sat superque confirmat. Quamuis vtraque euacuatio, venaesectioes nempe & laxantia, sequelas fere consimiles inducat; citior tamen a prioribus semper noxa (post debilitatem plerumque repentinam, mors valde praecox) obseruata fuit. Qui tamen ex naribus subinde, aut incisionibus tam bubonum quam carbunculorum, lentissime

stillat sanguis valde dissolutus (exper. XIX.), non semper lethalem euentum praefagit; sed plerumque naturam jam victricem factam, & circulationem in vasis contextus cellulosi externi, redituam, indigitat; vti dissolutio eius fere aquosa, hypothefin, de necessaria, adipis cum sanguine per venas ad cor reduci, admixtione; hinc vero, ex miasmatis pestilentis in tunicam adiposam actione nociua, turbata, illustrare & corroborare potest.

Cur vero ecceprotica convenientia, in periodo infectionis, non tantum innoxia, sed quandoque vtilia visa fuerint (exper. XVII.); ratio in eo posita esse videtur, quod materia peccans, tunc adhuc mobilis, tono primarum viarum haud multum infirmato, & lenissimo hoc stimulo vix labefactando, per viam hanc succedaneam, salutari effectu, euacuari potuerit. Aliter vero se res habet, quando atonia longius processerit, & materia illa jam viscosa, infarcta, vixque loco mouenda euaserit; tunc violentior quaecunque a medicamento purgante irritatio, non tantum sequelas supra indigitatas actutum producet; sed hoc praesertim nomine, quod affluxum humorum e toto corpore, eorumque inter duplicaturas peritonci accumulationem accelerando, nisi naturae expultrici, qui semper versus exteriora directus est, e diametro opposita erit. Hinc porro liquet, cur non omnia promiscue vomitoria, sed praesertim, quae vi roborante infimul praedita sunt, proficua; vehementiora vero intempestiue propinata, aut sine necessitate reiterata, noxia animaduersa fuerint (cfr. exper. XXI. & consec. XVI.).

XIX.

Delectus esculentorum & potulentorum, tam in praecauenda, quam in curanda peste, maximi momenti est, & ex hoc praesertim principio determinandus esse videtur: vt omnia, quae fermentationem & acrimoniam acidam in primis

primis viis, excitare potis sunt, summo studio vitentur, & non nisi eupepta, nutrientia, refocillantia, acida perfecta & roborantia in usum trahantur.

Quanta ratio primarum viarum & praepriniis ventriculi habenda sit, si in aperiensione vel curatione pestis proficere velimus, non solum ex iis, quae in consecrariis praecedentibus in medium attuli, sed etiam ex observatis numerosis, sub experientiis passim traditis, abunde liquet. Diversissima conditio ventriculi sani & robusti, qui mensuris suis naturalibus instructus, omnia fere ingesta, in chylum laudabilem & uniformem digerere valet, ab illa in statu morbofo, ubi vis concoctrix jam vitiata, vel profus sublata est, & menstrua debita quoque deficiunt, maximam certe reflexionem exposcit. Ventriculus parum tantum infirmatus, saltem alimenta faciliora quomodocunque subigit; atonus vero factus, fere tanquam digestorium considerari potest, in quo mutationes ex lege naturae consuetae rebus ei inditis, subeundae erunt. Quamvis haud asseuerare velim, mutationes hasce, eodem plane modo, in stomacho atono, ac in vase chemico, obtinere, in quo posteriore, ingesta varia vegetabilia & partim quoque animalia, fermentationes, pro indole eorum, varias successiue patiuntur, dum multae circumstantiae in priore concurrentes processus hosce diversimode invertere possunt; hoc tamen indubium est, fermentationem acidae ad minimum analogam, in ventriculo, a quacunq; causa debilitato & nominatim in peste, locum habere. Ructus nidorosi & acidi; sorda; ardore urinae; appetitus saepe immoderatus, acidi esurini copiam luxuriantem indigitans; tenacitas humorum; flatulentia & segnitias alui, jam in periodo infectionis occurrentes; vti quoque motus subinde manifeste fermentans & odor nidorosus saburrae vomitu reiectae, non nisi effectus immediati, fermentationis, & ab illa productae acrimoniae acidae, tonum ventri-

culi peruertentis, reputari possunt. Quid itaque consultius fieri poterit? quam vt medens quisque cordatus, in delectu ingerendorum, summa circumspeditione vtatur; quia successus exoptatus, tam in prophylaxi ordinandâ, quam curatione rationali instituenda, ex hoc potissimum fonte promanat.

Nihil vulgarius est, quam vt in febribus continuis, praesertim sic dictis putridis, & consequenter in peste, vtpote putridissima habita, non solum acida quaecunque tam vegetabilia quam mineralia perfecta, sed etiam cruda & acescentia varia, dummodo e regno vegetabili petita fuerint, promiscue in vsum vocentur, & summa fiducia, ad putredinem debellandam, in illa collocetur. Ecquis vero non videt? discrimen maximum, diuersas hasce conditiones, acidorum & acescentium, intercedere. Illa, praesertim mineralia, nullae amplius subiecta mutationi, tuto propinari possunt; haec vero, in ventriculo infirmato, & mensuris suis naturalibus orbato, fermentationem subibunt, & necessario summum detrimentum aegrotis afferent; nam certissimum est, quod omnis in ventriculo excitata fermentatio, & eius productum acrimonia acida, illum debilitet, flatibus expandat, pituitosum reddat & sic porro. Haud obscure itaque intelligi potest, cur, praeter acida mineralia, etiam acidum quodcunque vegetabile perfectum, tam praeclara contra pestem virtute polleat, quamuis efficaciam suam vix aciditate qua tali, sed vi excitante, roborante, & fibras modice adstringente exercent (cfr. confect. I.). Ad acetum vini & eius praeparata genuina, quoad salubritatem proxime accedunt, fructus acidi bene maturi, in quibus acidum iam sufficienter ex eruda austeritate extricatum fuerit. Hinc baccae oxycoccos, quae per hyemem sub nîue tenerrimae factae, primo vere colliguntur, quamuis gustu acidissimae, sentiantur, nullam tamen amplius acrimoniam acidam prouocant, & optimo cum emolumento vsur-

pari

pari possunt; quod etiam de cucumere citrullo *), baccis vaccinii vitis idaeae, ribesiorum, berberis, & aliis nequaquam immaturis affirmare possum, quapropter attentione semper utendum erit, ne in defectu, quoad maturitatem error ab incauis obrepat, & tam in qualitate quam quantitate peccetur. Patet ergo, qualis successus expectandus sit, quando uti in febribus malignis ita quoque in peste, fructus varii & eorum succi indiscriminatum, tum etiam saccharata, mellita & emulsiones, quantitate saepe exorbitante, ex praedictio illo fatali, ut acrimonia putrida eo efficacius debelletur, ingeruntur **). Sane, nec mos ille laudandus videtur, quod communiter aegrotis talibus, potus ordinarius, ex decocto hordei, auenae vel oryzae paratur, & pro alimento, praesertim in statu conualescentiae, lac recens, oua sorbilia semiocta ***), pul-

tes

*) Dum aestate anni MDCCLXIX. in exercitu sic dicto secundo, per nouam Russiam confinia turcica petente, tum quoque inter incolas ipsos, febres malignae & dysenteriae populariter grassarentur: promptissima medela versus finem mensis Julii, a citrullis tunc jam maturefcentibus allata fuit: nam quamprimum militibus & indigenis copia eorum febit, morbi hi breui cessarunt. Nulla vero a reliquis fructibus, e. g. cerasis, fragariis, rubis idaeis, cucumeribus vulgaribus &c. quamuis antea largiter prostantibus vrilitas animaduersa fuit, quin morbi praedicti semper in peius ruebant.

***) Non pauca exempla logubria recordor, quatenus, doctrinae vulgari, de summa acidorum qualiumcunque in febribus, praestantia, nimis fidentes aegroti morosiores & sibi sapientes, ea ingenti quantitate ingurgitarunt, & saepe ex febribus leuidentibus, victimae mortis propria culpa euaserunt. Praeter reliqua symptomata exasperata, obstructio alui pertinax; intumescencia abdominis, & exanthemata urticaria vel purpurea, tanquam sequelae, abusus huius, acescentium, obseruata fuerunt.

****) Oua sorbilia semiocta, communiter pro alimento facillimae concoctionis habentur; hinc inter prima esculeta conualescentibus concedi solent. Sed multiplici experientia edoctus, usum eorum, in tanta ventriculi debilitate, quae mox post cessationem febris indubie obtinet, nequam suadere possum. Vitellum oui recens, crudum, innocentissimum certe est, & non semel cum vino meraci quassatum, optimum cordiale

tes farinaceae non fermentatae, vel placentae tales, juscula herbacea, vel alia cruda, tanquam leuissimae digestionis concedantur; quae omnia a ventriculo debili vix subigenda, sed fermentationem & eius sequelas producentia, morbum exasperare, aut vulgares illas recidivas procreare, apta nata sunt. E contra esculenta & potulenta sub experientiis XXV. & XXX. indigitata, semper optime conducere mihi visa sunt, & hoc ipso successu constantissimo, assertionem hanc, de summe momentofo discrimine inter acida perfecta & acescentia cruda, faciendo, plusquam probabilem reddiderunt.

XX.

Pestis bouum, cum humana magnam similitudinem habet: remedia quoque salina & adstringentia, aeque conducere visa sunt.

Mense Julii anni MDCCLXIX. dum exercitus sic dictus secundus, juxta fortalitium St. Elisabethae castra faceret, lues inter boues, quibus commeatu & impedimenta, maximam quoad partem prouebantur, subito irrepsit; adeo ut vix dum innotesceret, jam plurimi eorum, in locis distinctis, exstinguerentur. Multum omnino intererat,

ne

se mihi praestitit; at, quamprimum ex calore ignis, motus intestinus in particulis oleosis excitatur, aliter omnino se res habet, & acrimoniam acidam tunc induit. Nam, toties non solum in me ipso, sed etiam aliis debilitate ventriculi laborantibus obseruaui, post pauca talia eua forbilis ingesta, sodam & acrimoniam acidam inscentam fuisse. Noui tales, qui ex vitellis ouorum eum cereuisia, in vase aeneo, stanno haud obducto, coctis, symptomata mortalia passi sunt. E contra, oua vsque ad duritiem cocta, nullum amplius acorem procreant; & a magno quondam belli Duce relatum mihi fuit, illum, in itineribus, semper oua dura, praeforbilibus saniora inuenisse; quam obseruationem ipse quoque postea confirmauit. Nam laxitas ventriculi, ad quemuis motum fortioerem, murmura edentis; obstructio alui; soda; flatulentia, & reliqua incommoda, quae antea ex usu ouorum forbilium in peregrinationibus expertus fui, tunc penitus exularunt.

ne bestiae hae tam necessariae, pestilentia absumerentur; iussit ergo ino-rogavit, magnus noster Archistrategus, ut pro viribus suppetias ferrem, vel ad minimum, quid bona mens ingereret, periclitarer. Quia spiritus vitrioli, in febribus illis malignis, quae hoc & praecedentibus mensibus, tam late vagabantur, evidentissima se commendaret utilitate: incidit mihi in mentem, loco huius medicamenti, quod militibus jam vix suppetebat, & tamen indicatum credidi, vitriolum de Cypro tentare. Statim itaque, in Pharmacopolio castrensi, aliquot centenas doses, sequentis formulae parandas curavi: ℞ Crein. tart. vnc. ꝑ vitr. de cypro gr. VI. camphorae pulverif. gr. II. Pulveres hi per castra ea cum praescriptione distribuebantur, ut aegris bobus, ter quaterue de die, scopo vero praeservativo mane & vesperi tantum, cum mica panis in bolum coacti, intruderentur. Inexpectata certe laetitia affundor, dum post paucos praeterlapsos dies, a belli Ducibus & Praefectis, successus curationis huius simplicis exoptatissimus significaretur; ita quidem, ut ex aegris pauciores jam enecarentur, & reliquis, quibus praecautiois gratia ingererentur, vix aliqui inficerentur. Vsu tunc pulverum horum generali facto, lues spatio XIV. dierum in exercitu penitus evanuit, quamvis in provincia multo diutius saeuiret.

Iteratò contigit, ut, anno MDCCLXXX. mense Junii, dum pestis haec boum, hic Petropoli & in vicinia erumperet, ab Imperii Senatore & tunc temporis Gubernatore Wolkow, in eundem finem requireretur. Loco cremoris tartari, pro excipiente salem ebsoniensem, & in aliis pulveribus simplicem culinarem sumsi, camphora nunc omissa; omnem fiduciam in vitriolo de cypro collocans. Nec praeconcepta spes, me in totum fefellit, quin iidem effectus salutare, a multis, qui in civitate hac, pulveres hoscæ, debite in usum vocarunt, nunciarentur. In pago vicino, qui Smolenskaia jemskaia vocatur, ex XXVIII. vaccis lue affectis, quarum plurimae jam ad incitas redactae erant, XVII. perfecte convaluerunt; reliquis quoque, quibus scopo praeservativo propinarentur, salutis

saluis resistantibus. In alio vero pago, Wolkowa nominatō, ob fumam obstinationem & incuriam rusticorum, curatio haec fere neglecta, minus quidem feliciter cessit.

Quia instituti ratio haud permittit, totam seriem symptomatum huius bouinae percurrere: non nisi pauciora, sed constantissima & evidentissima, ad analogiam cum peste humana probandam, recensere, mihi proposui. Miasmatis eadem subtilitas, acrimonia, & maior fere ac in peste humana sese exinuandi facultas, animaduertitur; adeo ut contagium in habitationem quandam admissum, per breui temporis spatio, omnes facile boues & vaccas adoriatur, dum strages hominum, non nisi successiue fieri solet. Quod adipem aequè appetat, corrumpat, in magna viscosam resoluat, & tandem si lues in longum protrahatur, fere consumat, consimilia, ac in peste humana, phaenomena, inuunt. Etiam eadem diuisio, in lue bouum obtinere videtur; nam alii, plusculis diebus, per signa leuiora, se male habere ostendunt, & tandem post horrores fortissimos, morbo lentiore, saepe vlt a X. dies, protracto, afficiuntur; dum alii e contra, mox febrem violentiorem, & decursum vix vltra IV. vel V. dies, durantem, patiuntur; vti quoque pauciores, multo adhuc vehementius correpti, eadem vel altera die emoriuntur; & sic, periodum infectionis, pestem lentam, acutam & acutissimam exacte referunt. Pituita crassa, e naribus copiose propendens, segnitias alui ex initio, in diarrhoeam semper terminata; excrementa subuiridia; intumescencia mollis abdominis; horripilationes frequentes & anxietates, quarum vehementiam per varias iactationes & impetus violentissimos, sat luculenter produunt: acrimoniam acidam vel potius rancidam, & derivationem humorum ex contextu celluloso externo, versus internum, clare, ut puto, indigitant. Loco bubonum, carbuncolorum & exanthematum, in multis, pustulae breui exsiccatae, & in crustas quasi lacteas permutatae, inter scapulas & spinam dorsii, quam maxime vero in mammis, & quidem cum euphoria prodeunt; ita ut communiter,

post

post hæc eruptiones, omnia mitiora fiant. Stomachum, sedem morbi primariam esse, præter symptomata luculentia, sectiones toties inflitæ, indubie commonstrant. In lue prouectiore, adeps in tunica cellulosa fere confumitur, & cutis ita arefcit, vt præsertim circa lumbos, digitis pulsata, pergameni extensi instar, sonum obtusum edat.

Quod vero atonia primarum viarum & præcipue stomachi, in lue quoque bouum, causâ proxima ipsius morbi, reputanda sit, ex salutarî vitrioli de cypro efficacia, etiam si alia argumenta deficerent, dilucide probari potest; nam aciditas sex granorum vitrioli, ad putredinem, si quæ, saltem in initio, adesset, corrigendam, nequaquam sufficeret; vis autem sliptica, in vitriolo crudo, potissimum praeualet. Hic Petropoli, loco puluerum, etiam spiritum vitrioli, cum aqua frigida, ad sufficientem vsque acorem commixtum, libræ circiter vnus quantitate, ter quaterue de die, in gulam infundere iussi, & in jam desperato statu, sanationem præter spem, obtinui. Hinc, clysmata talia, præsertim quando diarrhoea jam instat, valde proficua futura, iudico, quæ tamen, ob varia impedimenta, a me prætermissa fuisse valde doleo. Cremori tartari, ob flatulentias quas producere solet, sal ebsoniense, & demum culinare substitui, camphoramque, a qua, in peste humana, quamuis sat largiter propinata, nullam utilitatem obseruauî, consulto omisi; nec minimum detrimentum, quoad efficaciam remedii exinde redundans, perspexi. Ad tenacitatem humorum infarctorum incidendam, loco salium mediorem, muria halecum, tanquam vili pretio proflans medium, repetitis vicibus, in principio morbi, ante diarrhoeam exhibita, perbelle proficere videbatur.

Dum itaque, pestis bouina cum humana, non obstante structura corporum, & reliquis circumstantiis tantopere variantibus, quoad conformitatem contagii, decursus, symptomatum, & curationis ipsius, in

essentialibus tam euidenter conspiret, & consequenter consimiles causas agnoscat: sperare ausim, theoriae hucusque propositae, non parum roboris inde accedere.

XXI.

Quae de natura & curatione pestis hactenus in medium protuli, ex analogia summa, quae illam & febres malignas, aliasque continuas catarrhalis generis, intercedit, illustrari possunt.

Conformitas inter pestem lentam & febres malignas praesertim petechiales tam euidentis & fraudulenta est, ut, quia in initio luis, etiam a Medicis sat exercitatis vix a se inuicem distinguantur, errorum omnium in Medicina funestissimo toties ansam praebuerit. Vti pestem lentam periodus infectionis praecedat, sic etiam febres malignae aduentum suum, per consimiles fere indispositiones praecursorias, e. g. dolores capitis, grauedinem & lassitudinem corporis, anorexiam, gustum deprauatum, ardores urinae &c. plerumque annunciare solent; & vulgaris illa observatio, quod nimirum, quo diutius aegrotus, ante ingressum febris ipsius, recessus a sanitate leuiore expertus fuerit, eo periculosiorem morbum ipsum futurum, etiam in peste lenta locum habet. Symptomata quoque facile omnia, characteristicis solum exceptis, non nisi acrimonia contagii in vtraque singulari, quametsi valde affini, & hinc procreata maiori eius in peste efficacia, discrepare videntur. Nam miasma pestilens debilius in initio grauationis, plerumque larvam febris petechialis induit (exper. II.), & in fine varias illas malignas producit; criteriis pathognomonicis, saltem hinc inde, ubi causae occasionales efficaciores concurrerint, profluentibus (exper. IX. X. & consec. VIII.). Quid mirum itaque? quod etiam indicationes curatiuae & tota methodus medendi, vtrouique fere conueniant. Certe, multae febres ma-
lignae

lignae in ipsis incunabulis suffocari possent, si patientes, quamprimum indispositionibus praecursoriis afficiantur, exercitio corporis, regimine vitae apto, & mediis sub periodo infectionis (exper. XVII.) indicatis, praecipuis sudoriferis, ad expulsionem contagii in cellulosa externa nidulantis & hucusque adhuc mobilis, rite utentur, priusquam febre accensa, materia peccans, versus contextum cellulosum internum deriuata, viscera nobiliora vehementius adoriatur, & infarctu pertinaci, morbum diuturnum & periculosum efficiat. Quae, in peste lenta, luculentissime profuerunt salia media, refocillantia, roborantia, & in primis acida mineralia (exper. XIX.), in febribus quoque malignis genuinam & nuperrimis experientiis *) confirmatam curationem absolunt. Quod vero vomitoria intempestive, praesertim fortiora vel iterato propinata, in febribus malignis aequae ac in peste lenta, & ex iisdem verosimiliter causis, summopere noceant, ex multa observatione in coniecto mihi est.

Pestis acuta maximam similitudinem habet cum febribus sic dictis catarrhalibus, quae nempe perspirationem vel penitus suppressam, vel saltem insigniter imminutam, pro causa sua agnoscunt. Tota facies, si signa pathognomonica, & decursus morbi, in peste multo celeriore & atrociora excipias, fere eadem; imo haud raro in febribus catarrhalibus congestiones materiae perspirabilis versus exteriora, praecipuis ad glandulas colli & parotides, simili modo, quamvis citra tantum periculum, ac in peste, fiunt. Multae harum febrium, prae-

G g 2

fertim

*) Methodus Medici Angli Lettsom, qua in febribus malignis, optimo cum successu, vino, cerevisia forti, elixirio vitrioli & cortice peruviano usus est, etiam in Francia approbationem non solum Medicorum primi ordinis, sed etiam regiminis ipsius, nuper promeruit.

fertim epidemicae, contagio *) itidem evidenti, sed longe debiliore & a peste diuerso pollent; aliae verò ab acrimonia siue intus in corpore generata, siue ab extus versus interiora derivata (plerumque materia ipsa perspirabili stagnanti & acri facta) produci videntur, & in hoc puncto cum peste acuta apprime conspirant, quod euacuatione contagii vel acrimoniae in ipso principio & quamdiu adhuc moueri possunt, per viam naturalem perspirationis peracta, perfectè finiuntur. Et ad hanc praecipue mobilitatem, quae in peste multo breuioris durationis, ac in febribus catarrhalis generis existit (exper. XXI. & consecr. XIV.), summo opere attendendum est, ne postmodum irritò, imò noxiò cum effectu, in hisce posterioribus sudores, extorquere conemur, qui quamprimum materia peccans profundius radicata, obstructiones tenaciores in contextu celluloso externo produxerit, aut demum versus internum derivata, iam immobilis fere, coctionem futuram praestolatut, in statu hoc prouectioni, aut plane non, aut colliquatiui, & consequenter summe nociui prodibunt; natura insuper ex stimulo frustraneo labefactata. Nullus dubitò, methodum sudoriferam, a natura ipsa, etiam rudissimae plebi vndique locorum inculcatam, post Sydenhamii tempora, hanc praecipue ob rationem, in tam malam existimationem venisse, (vt ea vtens Medicus, notam ignorantiae apud reliquos vix effugiat) & ab omnibus ferme

me

*) Febres multas malignas, praesertim petechiales, miasmate proprio gaudere in confesso est. Epidemia illa catarrhalis, quae Ao 1781. e Siberia, (vt dicebatur) erumpens, magnamque partem Russiae & Europae reliquae successiue peruadens, sub epitheto influentiae, celebris facta fuit, certe contagiosa erat, & per diaphoretica sola, mature adhibita, curationem perfectam admisit. E contra, venae sectionibus & laxantibus tractata, saepe in febrem malignam, subinde quoque lethalem transit. Consimiles epidemias, vere Ann. 1762. dum cohors, cui illustriss. Comes de Czernicheff praecerat ex Comitatu Glaziae versus Poloniam ducebatur, in Silesia, & sub finem Ann. 1766. hic Petropoli grassantes, recorder, in quibus eadem methodus diaphoretica optime cessit.

me Systematicis negligi imo vituperari, quod antiquiores Medici, causam uti pestis sic etiam febrium grauiorum in malignitate ponentes, eam non solum in principio morbi, sed quouis tempore vsque ad finem, & quidem ut plurimum remediis calidissimis a corde expellere conabantur; hocque eo maiori cum fiducia, quia non raro iis successit, aegrotos tales mature perfanare, reliquorum vero mortes, malignitati indomabili, putredini & aliis causis tribuere solebant. Profecto, res minime indifferens est, an sudores per media varia inepta & partim violenta (conf. X.) quomodocunque coacte protrudantur, aut per stimulantia lenissima, resolutentia & roborantia blande eliciantur. Priora rarius & tunc solum exitum tolerabilem producent, quando natura robusta etiam errata crassissima devincere valet, dum posteriora non nisi leniter operantur, & si non semper febrem penitus tollant, neuiquam tamen nocebunt. Nunquam me poenituit, uti in peste, sic etiam in initio febrium catarrhalium, vel aliarum continuarum simplicium, sudorifera optima notae, e. g. Spiritum nitri dulcis, Mindereri, & praecipue Mixturam simplicem, vel per se, vel cum salibus mediis in vehiculo conuenienti pro re nata diuersimode commixta, in usum vocasse. Verrima & constanti experientia conuictus sum, febres tales, methodo hac diaphoretica, in recenti adhuc morbo perfecte curari, vel saltem longior eorum decursus, in malignitatem transitus, & mortis ipsius periculum auerti posse. Similiter, ac in proeuctiori stadio pestis acutae, sudorifera locum amplius non habuerunt, & vnica spes in remedia resolutentia, roborantia & nominatim Spiritum vitrioli posita fuit (exper. XXI.): sic quoque in statu procrassinato febrium catarrhalium, iisdem euidenti cum successu semper vsus sum.

Inuasiones illae febriles vehementissimae, quae cum horroribus validis & in longum protractis, anxietate summa, pulsu exili celerrimo, doloribus capitis & haud raro praecordiorum acerbissimis, calore ex superficie corporis exulante, sudoribus frigidis, prostratione virium repen-

tina & sic porro, subinde, & praesertim in epidemiis febrium catarrhalium, tum quoque ex refrigerio post repletum stomachum, caeterum hucusque sanos, quasi ex improviso adoriri solent: pestem acutissimam recte admodum referunt. Nec curatio discrepare visa fuit. Nam quosdam, si ingurgitatio ciborum immediate praecesserit, solo emetico propinato, quasi reuiuiscences vidi; in aliis vero ad vires vitae & circulationem labantem restaurandas, frictiones corporis, odoramenta & cardiaca praemittere necesse fuit. Tandem remedia diaphoretica incontinenter exhibita, omnia ita in melius mutarunt, vt post sudores prorumpentes, morbus totus quantus, aut illico frangeretur, aut saltem in febrem leuidentem, facili negotio profligandam transfiret. Causam vero tantorum tumultuum, aequae ac in peste acutissima, vix aliam quam subitam, a quacunque causa effectam, materiae perspirabilis acris, versus praecordia & praesertim ventriculum, deriuationem, statuendam esse, omnia euincere videntur symptomata.

Vti euacuationes illae solennes, venaesectio puta & purgantia, non tantum ex mea, sed aliorum quoque autoptarum experientia, in peste tam nociuae animaduersae fuerint: ita quoque in febribus malignis & aliis catarrhalibus parum conducere, ex obseruatis clarorum virorum, extra omnem dubii aleam ponitur. Quod vero non semper noxas lethales nocent, hoc energiae naturae praeuolenti, errores tales aliquando superanti, vel aptiori medelae, postmodum in usum tractae, adscribendum erit.

a.
plaque.

